शैक्षिक सूचना २०८०

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

योजना तथा अनुगमन महाशाखा

तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखा

सिंहदरबार, काठमाडौँ

शैक्षिक सूचना,

२०८०

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
योजना तथा अनुगमन महाशाखा
तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखा
सिंहदरबार, काठमाडौं

शैक्षिक सूचना, २०८०

प्रकाशक	:	श्री शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय योजना तथा अनुगमन महाशाखा तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखा सिंहदरबार, काठमाडौं ।
फोन नम्बर	:	०१-४२११९८३
मुद्रण गरिएको प्रति	:	
प्रतिलिपि अधिकार	:	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौंमा सुरक्षित रहनेछ ।
प्रकाशित मिति	:	२०८१ जेठ

श्री सुमना श्रेष्ठ
मानवीय मन्त्री
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं, नेपाल

Mrs. Sumana Shrestha
Hon'ble Minister
Ministry of Education, Science and Technology
Singhadurbar, Kathmandu, Nepal

पत्र संख्या/Let.No.:
चलानी नं./Ref. No.:

मिति: २०८१।०१।३१

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं, नेपाल

शुभकामना

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक, नीतिगत, संरचनागत व्यवस्था तथा कार्यक्रमहरू र तथ्याङ्कहरू समेटिएको वार्षिक प्रकाशन 'शैक्षिक सूचना २०८०' प्रकाशन हुन लागेकोमा खुशी छु।

पारदर्शिता सुशासनको लागि मूलमन्त्र हो। आर्थिक मात्र हैन नीतिगत र संरचनागत पारदर्शिता पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण हुन्छ। मन्त्रालय तथा अन्तर्गतका विभिन्न निकाय र संस्थाको नीतिगत र संरचनागत विवरणसहित तिनका कार्यक्रम र तथ्याङ्कहरू सार्वजनिक हुनु सुखद पक्ष हो। हाम्रा हरेक नीति, कार्यक्रम र योजना तथ्याङ्का आधारमा बन्नुपर्छ। मन्त्रालयले हाल शैक्षिक क्षेत्रको नीति, योजना तथा कार्यक्रम बनाउँदा चाहिने तथ्याङ्को लागि शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (EMIS) मा भर पर्ने गरेको छ। यसलाई पहुँचयोग्य, सरल र थप व्यवस्थित गर्नुपर्ने महसुस गरेकी छु। शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता र सरोकारवाला सबैलाई चाहिने सूचना र तथ्याङ्क वेवसाइट र पोर्टलहरूमा सहजै राख्ने प्रक्रियामा हामी अगाडी बढिसकेका छौं।

यस प्रकाशनले शैक्षिक खोज तथा अनुसन्धान र शिक्षा क्षेत्रका सेवाग्राही एवम् जिज्ञासुहरूलाई महत्त्वपूर्ण सूचना तथा जानकारी उपलब्ध गराउनेछ भन्ने मेरो विश्वास छ। तपाईंहरूलाई यो प्रकाशन कति लाभदायी भयो, यसमा के सुधार गर्न सकिन्छ भनेर सुझाव पनि दिनुहोला। यो प्रकाशनको लागि कार्यरत योजना तथा अनुगमन महाशाखा अन्तर्गत तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखावाट सूचना सङ्कलन, सम्पादन र प्रकाशनमा संलग्न सबैलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दै शिक्षा क्षेत्र र यस मन्त्रालयका गतिविधिमा सरोकार राख्ने सबैमा यस प्रकाशनले पारदर्शिता र सूचनामा सर्वसुलभ पहुँच पुन्याउन सफलता प्राप्त गरोस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

(सुमना श्रेष्ठ)
मन्त्री

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

पत्र संख्याः-

चलानी नं.:-

सिंहदरबार,

काठमाडौँ, नेपाल ।

विषय : शुभकामना

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले विगत वर्षहरूदेखि नै प्रत्येक वर्ष प्रकाशन गर्दै आएको शैक्षिक तथ्याङ्क, विवरण र नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्थाहरु समेटी शैक्षिक सूचना २०८० यस वर्ष पनि प्रकाशन गर्न लागेकोमा मलाई खुशी लागेको छ।

यस प्रकाशनमा मन्त्रालय लगायत विभिन्न निकायहरुको उद्देश्य, सांगठनिक संरचना, कार्यक्रम तथा सान्दर्भिक तथ्याङ्कहरू लगायत शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्था तथा कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ।

संघ,प्रदेश र स्थानीयतहले शिक्षा क्षेत्रका विभिन्न योजना निर्माण, श्रोतहरुको पारदर्शी र न्यायोचित वितरण तथा लक्षित वर्गकालागि संचालन हुने विषेश कार्यक्रमहरुको प्रभावकारिता अभिबृद्दि गर्न विश्वासनीय र अध्यावधिक शैक्षिक तथ्याङ्क तथा सूचनाको अत्यन्त महत्वपर्ण भूमिका रहन्छ। शैक्षिक तथ्याङ्क तथा सूचनाको यस गहनतालाइ मध्यनजर गर्दै आगामि दिनमा सवै शैक्षिक संस्थाहरुले आफ्ना सूचना र गतिविधिहरुलाइ थप व्यवस्थित,पँहुचयोग्य र प्रविधिमैत्री वनाउन समेत जरुरी देखिन्छ।

शिक्षा मन्त्रालय अन्तरगत केन्द्रीय कार्यालयहरु लगायतका शिक्षासँग सम्वन्धित निकायहरुले आफ्नै शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीबाट शैक्षिक तथ्याङ्क संकलन तथा प्रशोधन गरी प्रकाशन गर्दै आएका पनि छन्। सबै निकायका महत्वपूर्ण शैक्षिक गतिविधिहरु, सूचना र तथ्याङ्कहरुलाइ एकिकृतगरी शैक्षिक सूचना २०८० मा समावेश गरिएकाले सवै सरोकारवालाहरुलाइ शैक्षिक सूचना प्राप्तगर्न सहजहुने देखिन्छ।

मन्त्रालयवाट प्रकाशित यस पुस्तिकालाई अध्ययन गर्ने सबै पाठकहरूले आ–आफ्ना रचनात्मक, सिर्जनशील सुझाव एवं पृष्ठपोषण उपलब्ध गराउनु हुने छ भन्ने अपेक्षा लिएको छु। यसरी प्राप्त हुने सुझाव तथा पृष्ठपोषणले समग्र शिक्षा तथा विज्ञान प्रविधिको क्षेत्रमा सुधार गर्न र प्रकाशनमा रहेका कमी कमजोरीहरूलाई सुधार गर्दै आगामी दिनमा थप गुणस्तरीय र अझै उपयोगी बनाउन सकिन्छ भन्ने मलाई लागेको छ।

अन्तमा, पुस्तिका प्रकाशनको लागि आवश्यक सूचना तथा विवरण उपलब्ध गराउनु हुने सबै निकाय तथा पुस्तिका प्रकाशनमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउने सम्पादन समितिका सदस्यहरू लगायत संलग्न सबैलाई हार्दिक धन्यवाद दिंदै यस पुस्तिकाको प्रभावकारी उपयोगको अपेक्षा सहित शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

मितिः २०८१ वैशाख

डा. दिपक काफ्ले
सचिव (शिक्षा)

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

सिंहदरबार,
काठमाडौँ, नेपाल ।

पत्र संख्याः-
चलानी नं.:-

विषय : शुभकामना

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले विगत वर्षहरूदेखि नै प्रत्येक वर्ष प्रकाशन गर्दै आएको शैक्षिक सूचना २०७९ यस वर्ष पनि प्रकाशनहुन लागेकोमा मलाई खुशी लागेको छ ।

यस प्रकाशनमा मन्त्रालय सम्वद्ध एवम् अन्तर्गतका विभिन्न संस्थाको उद्देश्य, सांगठनिक संरचना, कार्यक्रम तथा सान्दर्भिक तथ्याङ्कहरू लगायत शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्था तथा कार्यक्रमहरू उल्लेख गरिएको छ । नेपालको संविधानको मार्गदर्शन, परिवर्तित सङ्घीय संरचनाको आवश्यकता र नीतिगत प्राथमिकता अनुकूल विद्यालय शिक्षाको विकासलाई दिशानिर्देश गर्न नयाँ शिक्षा योजनाको औचित्यता तथा वर्तमान शैक्षिक नीति तथा कार्यक्रमले समेत समता, गुणस्तर, सक्षमता, सुशासन, व्यवस्थापन र उत्थानशीलता जस्ता आयामहरूमा जोड दिएको हुँदा यी र यस्तै विषयवस्तुलाइ यस पुस्तिकाले सारांशमा समेट्ने प्रयास गरेको छ । समग्र शिक्षा क्षेत्र र मन्त्रालयका गतिविधिमा सरोकार राख्ने सबैका लागि यो प्रकाशन उपयोगी हुने विश्वास मैले लिएको छु ।

शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (EMIS) नीति तथा योजना निर्माणको आधारशीला हो । यसैमा आधारित भई यस मन्त्रालयले समग्र शैक्षिक क्षेत्रको योजना, नीति, कार्यक्रम बनाउँदै आएको छ । मन्त्रालयवाट प्रकाशित यस पुस्तिकालाई अध्ययन गर्ने सबै पाठकहरूले आ–आफ्ना रचनात्मक, सिर्जनशील सुझावहरू उपलब्ध गराउनुहुने छ भन्ने अपेक्षा लिएको छु । यसरी प्राप्त हुने सुझाव तथा पृष्ठपोषणले समग्र शिक्षा क्षेत्रमा क्रमिक सुधार गर्न र प्रकाशनमा रहेका कमी कमजोरीहरूलाई सुधार गर्दै आगामी दिनमा थप गुणस्तरीय र अझै उपयोगी बनाउन सकिन्छ भन्ने मलाई लागेको छ ।

अन्तमा,शैक्षिक सूचना २०८० प्रकाशनको लागि निकायगत शैक्षिक सूचना तथा विवरण उपलब्ध गराउनुहुने तथा पुस्तिका सम्पादन समितिमा रहि महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउनुहुने सम्वन्धित सबैलाई हार्दिक धन्यवाद दिंदै यस पुस्तिकाको प्रभावकारी उपयोगको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

मितिः २०८१ वैशाख

विश्वबाबु पुडासैनी
सचिव (विज्ञान प्रविधि)

सम्पादन समिति

सयोजक	श्री इमनारायण श्रेष्ठ, सहसचिव, योजना तथा अनुगमन महाशाखा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	श्री प्रकाश सापकोटा, उपसचिव, कार्यक्रम तथा बजेट शाखा, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	श्री शङकर अधिकारी, उपसचिव, अनुगमन तथा मूल्याकन शाखा, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	श्री इश्वर प्रसाद काफ्ले, उपसचिव, आर्थिक प्रशासन शाखा, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	श्री ढुण्डिराज लामिछाने, निर्देशक, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय थापाथली, काठ्मान्डौ
सदस्य	श्री रामचन्द्र शर्मा, निर्देशक, शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, भक्तपुर
सदस्य	श्री कुमार वस्नेत, निर्देशक, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, भक्तपुर
सदस्य	श्री कुन्ति अधिकारी, निर्देशक, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, भक्तपुर
सदस्य	श्री एकराज अधिकारी, निर्देशक, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद
सदस्य	श्री दिनेश बज्राचार्य, EMIS Specialist, विश्व विद्यालय अनुदान आयोग, भक्तपुर
सदस्य	श्री नारायण पोखरेल, GIS Expert, राष्ट्रिय परीक्षा वोर्ड, भक्तपुर
सदस्य	श्री वालकृष्ण सिंखडा, शाखा अधिकृत, चिकित्सा शिक्षा आयोग, भक्तपुर
सदस्य	श्री रामचन्द्र इटनी, शाखा अधिकृत, शिक्षक सेवा आयोग, भक्तपुर
सदस्य	श्री गणेश कुमार श्रेष्ठ, क. अ., राष्ट्रिय किताबखाना, ताहाचल
सदस्य	श्री दिपक भण्डारी, शाखा अधिकृत, तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखा, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य सचिव	श्री गौरीशङ्कर पाण्डे, उपसचिव, तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखा, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

विषय सूची

सम्पादन समिति
प्रकाशकीय
खण्ड - एक: शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्थाहरू तथा कार्यक्रमहरू १
नेपालको संविधान: २
स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २
राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ .... ५
अनिवार्य तथा नि:शुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७७ .... ६
सम्माननीय राष्ट्रपतिले संसदको दुवै सदनको संयुक्त बैठकलाई गर्नुभएको सम्बोधनमा आर्थिक वर्ष २०८०।८१ को नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा शिक्षा:(मिति २०८०।०२।०५ गते प्रस्तुत) ८
संघीय संसदको संयुक्त बैठकमा प्रस्तुत आर्थिक वर्ष २०८०।८१ को वजेट वक्तव्यमा शिक्षा (मिति २०८०।०२।१५ गते) शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय १०
आ.ब. २०८०/०८१ को शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा विनियोजित कार्यक्रम तथा बजेट सारांश १३
पछिल्लो ६ वर्ष शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा विनियोजित बजेट १३
सोह्रौं आवधिक योजना (२०८१-२०८६) मा रूपान्तरणाकारी रणनीति शिक्षा १४
दिगो विकास लक्ष्य ४: नेपाल राष्ट्रिय ढाँचा (वि.सं.२०७८–२०८७) २०
विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (वि.सं.२०७८–२०८७) २१
राष्ट्रिय जनगणना २०७८ .... २८
नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ अनुसार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको कार्य क्षेत्र २९
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रीय र विभागीय निकायहरू ३१
नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान (NAST) ३२
राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समितिको कार्यविवरण ३४
वि.पी. कोइराला मेमोरियल प्लानेटेरियम तथा अब्जरभेटरी र विज्ञान सङ्ग्रहालय विकास समितिको
शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रको कार्य विवरण ३४
पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको कार्यविवरण ३६
शिक्षक सेवा आयोग ३७
शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र ३९
प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् ४०
विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ४१
चिकित्सा शिक्षा आयोग ४२
राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक) ४५
शिक्षा दिवसका आदर्श वाक्यहरु ४७
नीति, निर्देशिका तथा कार्यविधिको विवरण ४८
नीतिगत ब्यवस्था ५२
खण्ड - दुई: शिक्षासँग सम्बन्धी तथ्याङ्कहरू ५५
खण्ड - तीन: अनुसूचीहरू १०७
सन्दर्भ सूचीहरू तथा References १६७

खण्ड - एक

शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्थाहरु तथा कार्यक्रमहरु

नेपालको संविधानः

(१) धारा ३१ मा शिक्षासम्बन्धी हकको व्यवस्था गरी निम्न हकहरूको सुनिश्चितता गरेको छ ।

(क) प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुने छ ।

(ख) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुने छ ।

(ग) अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानुनबमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुने छ ।

(घ) दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई साङ्केतिक भाषाको माध्यमबाट कानुनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुने छ ।

(ङ) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुनबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुने छ ।

(२) धारा ३८ को उपधारा ५ मा महिलाको हकअन्तर्गत महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने हक हुने छ भनी उल्लेख गरी महिलाको शिक्षा पाउने हकको संरक्षण गरेको देखिन्छ ।

(३) धारा ३९ को उपधारा २ मा प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य, पालनपोषण, उचित स्याहार, खेलकुद, मनोरञ्जन तथा सर्वाङ्गीण व्यक्तित्व विकासको हकको व्यवस्था गरी राज्यप्रति उत्तरदायी र जिम्मेवार स्वस्थ नागरिक तयार पार्ने अभिप्राय राखेको देखिन्छ भने यसैको उपधारा ३ मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक सुनिश्चित गर्नुको साथै उपधारा ७ मा कुनै पनि बालबालिकालाई घर, विद्यालय वा अन्य जुनसुकै स्थान र अवस्थामा शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको यातना दिन नपाइने व्यवस्था गर्दै यस विपरीतका कार्य कानुनबमोजिम दण्डनीय हुने र यस्तो कार्यबाट पीडित बालबालिकालाई पीडकबाट कानुनबमोजिम क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने कुराको सुनिश्चितता गरेको पाइन्छ ।

(४) धारा ४० मा दलितको हकअन्तर्गत उपधारा २ मा दलित विद्यार्थीलाई प्राथमिकदेखि उच्च शिक्षासम्म कानुनबमोजिम छात्रवृत्ति सहित निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गरिने छ । प्राविधिक र व्यावसायिक उच्च शिक्षामा दलितका लागि कानुनबमोजिम विशेष व्यवस्था गरिने छ भन्ने व्यवस्था गरी दलित समुदायको शिक्षा प्राप्तिको हकलाई विशेष संरक्षण गर्नुको साथै प्राविधिक तथा व्यावसायिक उच्च शिक्षामा समेत दलित समुदायको पहुँच सुनिश्चित गरी उक्त समुदायलाई रोजगार उन्मुख बनाई आत्मनिर्भरता र स्वावलम्वन अभिवृद्धि गर्दै लैजाने राज्यको चाहना प्रशंसनीय मान्नु पर्दछ ।

(५) धारा ४२ को उपधारा २ मा आर्थिक रुपले विपन्न तथा लोपोन्मुख समुदायका नागरिकको संरक्षण, उत्थान, सशक्तिकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, रोजगारी, खाद्यान्न र सामाजिक सुरक्षामा विशेष अवसर तथा लाभ पाउने हकको व्यवस्था गरी नागरिक समानता कायम गर्नुको साथै

समतामूलक समाज निर्माण गर्ने संवैधानिक चाहनालाई मूर्त रुप दिने परिकल्पना गरेको देखिन्छ । यसै गरी उपधारा ५ मा नेपालमा अग्रगामी लोकतान्त्रिक परिवर्तनको लागि भएका सबै जनआन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष र क्रान्तिका क्रममा जीवन उत्सर्ग गर्ने सहिदका परिवार, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवार, लोकतन्त्रका योद्धा, द्धन्दपीडित र विस्थापित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, घाइते तथा पीडितलाई न्याय एवम् उचित सम्मानसहित शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, आवास र सामाजिक सुरक्षामा कानुनबमोजिम प्राथमिकताका साथ अवसर पाउने हक हुने छ भन्ने उल्लेख भएको छ ।

(६) धारा ४४ मा उपभोक्ताको हकअन्तर्गत उपधारा १ मा प्रत्येक उपभोक्तालाई गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्ने हक हुने छ भन्ने उल्लेख छ भने उपधारा २ मा गुणस्तरीय वस्तु वा सेवाबाट क्षति पुगेको व्यक्तिलाई कानुनबमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हकको सुनिश्चितता गरेको हुँदा विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकाहरू पनि गुणस्तरीय शिक्षाका हकदार देखिन्छन् । यसबाट के कुरा यकिन गर्न सकिन्छ भने हाम्रा विद्यालयहरूबाट प्रवाह हुने शैक्षिक सेवा तथा वस्तुहरूलाई समेत गुणस्तरको कसीमा मापन गर्दै बालबालिकाहरूको गुणस्तरीय शिक्षा आर्जन गर्न पाउने हकको सदैव सम्मान र संरक्षण गर्न समग्र शिक्षा प्रणाली प्रयासरत रहनु पर्ने देखिन्छ ।

(७) धारा ५१ (ज) मा नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीतिहरूमा शिक्षासम्बन्धी निम्नानुसार चार वटा नीतिहरू उल्लेख भएका छन् ।

(क) शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सिपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने,

(ख) शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने,

(ग) उच्च शिक्षालाई सहज, गुणस्तरीय र पहुँच योग्य बनाई क्रमशः निःशुल्क बनाउँदै लैजाने,

(घ) नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि सामुदायिक सुचना केन्द्र र पुस्तकालयको स्थापना र प्रवर्द्धन गर्ने

(८) धारा ५६ मा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने व्यवस्था गरिएको छ ।

(९) अनुसूची ५ मा संङ्घको अधिकारको सूचीको व्यवस्था गरिएको छ ।

(१०) अनुसूची ६ मा प्रदेशको अधिकारको सूचीको व्यवस्था गरिएको छ ।

(११) अनुसूची ७ संङ्घ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचीको व्यवस्था गरिएको छ ।

(१२) अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको अधिकारको सूचीको व्यवस्था गरिएको छ ।

(१३) अनुसूची ९ मा संङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीको व्यवस्था गरिएको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ को ज मा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा शीर्षकअन्तर्गत स्थानीय तहको निम्नानुसार २३ बुँदामा शिक्षासम्बन्धी अधिकारलाई उल्लेख गरेको छ ।

(१) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा बैकल्पिक निरन्तर सिकाइ, सामुदायिक सिकाइ र विशेष शिक्षासम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,

(२) सामुदायिक, संस्थागत, गुठी र सहकारी विद्यालय स्थापना, अनुमति, सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा नियमन,

(३) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुमति, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,

(४) मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन,

(५) गाभिएका वा बन्द गरिएका विद्यालयहरूको सम्पत्ति व्यवस्थापन,

(६) गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति गठन तथा व्यवस्थापन,

(७) विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन,

(८) विद्यालयको नामाकरण,

(९) सामुदायिक विद्यालयको जग्गाको स्वामित्व, सम्पत्तिको अभिलेख, संरक्षण र व्यवस्थापन,

(१०) विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि तथा पाठ्यसामग्रीको वितरण,

(११) सामुदायिक विद्यालयको शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी मिलान,

(१२) विद्यालयको नक्शाङ्कन, अनुमति, स्वीकृति, समायोजन तथा नियमन,

(१३) सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,

(१४) आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, अनुगमन तथा व्यवस्थापन,

(१५) विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिको परीक्षण र व्यवस्थापन,

(१६) निःशुल्क शिक्षा, विद्यार्थी प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्थापन,

(१७) टयूसन, कोचिङ्ग जस्ता विद्यालयबाहिर हुने अध्यापन सेवाको अनुमति तथा नियमन,

(१८) स्थानीयस्तरको शैक्षिक ज्ञान, सिप र प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्धन र स्तरीकरण,

(१९) स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,

(२०) माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक कार्यक्रमको समन्वय र नियमन,

(२१) सामुदायिक विद्यालयलाई दिने अनुदान तथा सो को बजेट व्यवस्थापन, विद्यालयको आयव्ययको लेखा अनुशासन कायम, अनुगमन र नियमन,

(२२) शिक्षण सिकाइ, शिक्षक र कर्मचारीको तालिम तथा क्षमता विकास,

(२३) अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलापको सञ्चालन ।

(२) ऐनको दफा १२ को उपदफा २ को खण्ड ग मा शिक्षासम्बन्धी निम्न अधिकार वडा समितिको अधिकार क्षेत्रभित्र रहनुपर्ने गरी तोकिएको छः

(क) अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम, शिशु स्याहार तथा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने,(ग.२)

(ख) पुस्तकालय, वाचनालय, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, बालक्लब तथा बालसञ्जालको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने,(ग.घ)

(ग) अन्तर विद्यालय तथा क्लबमार्फत खेलकुद कार्यक्रमको सञ्चालन गर्ने गराउने, (ग.२०)

(घ) वडालाई बालमैत्री बनाउने (ग.२९) ।

(३) ऐनको दफा १२ को उपदफा २ को खण्ड ङ मा शिक्षासम्बन्धी निम्न अधिकार वडा समितिले प्रयोग गर्न पाउने गरी कार्यपालिकाले तोक्नुपर्ने भनी निर्देशित गरेको देखिन्छ ।

(क) आधारभूत विद्यालय खोल्न सिफारिस गर्ने, (ङ.२७)

(ख) विद्यालयको कक्षा थप गर्न सिफारिस गर्ने, (ङ.२९)

(ग) विद्यालय ठाउँसारी गर्न सिफारिस गर्ने । (ङ.३३)

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसार विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् भनी उल्लेख गरिएको पाइन्छ:

१. प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रष्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने ।

२. सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य तथा मान्यताप्रति प्रतिवद्ध, राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति बफादार, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने ।

३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगार उन्मुख, उत्पादनशील, उद्यमशील सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने ।

४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुर्याउने ।

५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने ।

६. प्रत्येक व्यक्तिमा शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरुपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मद्दत गर्ने ।

७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिष्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्व परिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने ।

८. वैज्ञानिक अवधारणा तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुझबुझ भएका र खोज तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने ।

९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका, सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपूर्ण नागरिक तयार गर्ने ।

१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरुको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भई नेपाली पहिचानप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने ।

११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपद् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने ।

१२. सामाजिक न्यायमा आधारित संवृद्ध राष्ट्र निर्माणका निम्ति आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने ।

अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७७

(१) यस ऐनको दफा ३ मा हरेक व्यक्तिको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न देहायबमोजिमको ब्यवस्था गरेको छः

(क) प्रत्येक नागरिकलाई गुणस्तरीय शिक्षामा समतामूलक पहुँचको अधिकार हुने छ । शिक्षा प्राप्त गर्न कसैलाई कुनै पनि आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।

(ख) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई मातृभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।

(ग) प्रत्येक नागरिकलाई यो ऐन वा प्रचलित कानुनबमोजिम साक्षर हुने, प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा तथा उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।

(घ) शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रत्येक नागारिकलाई यो ऐन वा प्रचलित कानुनबमोजिम विद्यालय वा शिक्षण संस्थामा प्रवेश पाउने, अध्ययन गर्ने, अनुसन्धान गर्ने, परीक्षामा सहभागी हुने वा शैक्षिक प्रमाणपत्र प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।

(ङ) प्रत्येक निरक्षर नागरिकलाई तोकिएबमोजिम साक्षर हुने अधिकार हुने छ ।

(च) प्रत्येक नागरिकलाई प्रचलित कानुनबमोजिमको शर्त तथा मापदण्ड पूरा गरी आफ्नो योग्यता, क्षमता तथा रुचि अनुसार उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।

(छ) अपाङ्गता भएका नागरिकहरूलाई विशेष शिक्षाको माध्यमबाट समेत शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।

(ज) आर्थिक रुपमा विपन्न, अपाङ्गता भएका र दलित नागरिकलाई निःशुल्क उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।

(झ) जनआन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष, क्रान्तिका क्रममा जीवन उत्सर्ग गर्ने सहिद, बेपत्ता पारिएका व्यक्ति, द्वन्द पीडित, घाइते तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका छोराछोरीहरूलाई तोकिएबमोजिम विशेष अवसर पाउने अधिकार हुने छ ।

(ञ) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानुनमा व्यवस्था भएबमोजिमको योग्यता प्राप्त शिक्षकबाट गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।

(२) ऐनको दफा ४ र ५ मा शिक्षा प्राप्ति सम्बन्धमा राज्यको दायित्व र नागरिकको कर्तव्यको विषयमा उल्लेख गरिएको छ । प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व र तत् सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने जिम्मेवारी नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको हुने तथा प्रत्येक नागरिकलाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने व्यवस्था गरी नागरिकहरूको शिक्षाप्रति राज्यलाई उत्तरदायी बनाइएको छ भने यसका अतिरिक्त नागरिक कर्तव्यको सन्दर्भमा यस प्रकार व्यवस्था गरिएको छ । आधारभूत तहको शिक्षा हासिल गर्नु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुने छ भनी आफ्नो शिक्षा प्राप्तिको अधिकारको प्रयोगप्रति नागरिक आफैं पनि सचेत र सजग रहनु पर्ने उल्लेख छ भने अर्कोतर्फ आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्ने उमेर समुहका आफ्ना बालबालिकाहरूलाई नियमित रूपमा विद्यालय पठाउनु प्रत्येक अभिभावकको कर्तव्य हुने छ भनी अभिभावकलाई पनि आफ्ना बालबालिकाको पढाइप्रति जिम्मेवार बनाउन खोजिएको देखिन्छ ।

(३) ऐनको दफा ६ मा यो ऐन प्रारम्भ भएपछि प्रत्येक स्थानीय तहमार्फत राज्यले चार वर्षको उमेर पूरा भएपछि बालबालिकाहरूलाई कम्तीमा एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेबाट आधारभूत तहको शिक्षाको गुणस्तर तथा आन्तरिक सक्षमता अभिवृद्धिमा सकारात्मक भूमिका निर्वाह गर्ने प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई पनि यस ऐनले बढावा दिएको देखिन्छ । यस ऐनले प्रत्येक बालबालिकालाई आफूले चाहेको वा पायक पर्ने विद्यालयमा भर्ना भई आधारभूत तह वा माध्यमिक तहसम्म पढ्न पाउने अधिकार स्थापित गर्नुको साथै विद्यालयमा भर्ना भई अध्ययन गरिरहेको बालबालिकाले आधारभूत तहको शिक्षा पूरा नगरी निजलाई पठनपाठनबाट बञ्चित गर्ने उद्देश्यले सम्बन्धित अभिभावकले विद्यालयबाट छुटाउन वा विद्यालय जानबाट रोक लगाउन नपाइने व्यवस्थासमेत गरी बालबालिकाको पढाइ निरन्तरताको

सुनिश्चितताको प्रयास गरेको छ भने अभिभावक पहिचान नभएका वा पत्ता नलागेका बालबालिकाको हकमा पठनपाठनको जिम्मेवारी सम्बन्धित स्थानीय तहको हुने व्यवस्था गरेको छ ।

(४) आधारभूत तहको शिक्षा प्राप्त गर्ने उमेरको कुनै बालबालिकाको लागि पायक पर्ने स्थानमा विद्यालय नभई शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित हुनुपर्ने अवस्था देखिएमा सम्बन्धित स्थानीय तहले त्यस्तो ठाउँमा विद्यालय स्थापना गर्ने वा सो सम्भव नभएमा अन्य वैकल्पिक व्यवस्थाबाट उक्त बालबालिकाको आधारभूत तहसम्मको शिक्षा प्राप्तिको वातावरण सुनिश्चित गर्नुपर्ने व्यवस्था ऐनको दफा ८ मा उल्लेख छ ।

(५) विद्यालयमा भर्ना भई अध्ययन गरिरहेको कुनै बालबालिकाको आचरण खराब भएको वा अनुशासनहीन काम गरेको कारणले निजलाई आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्नबाट वा परीक्षा दिनबाट बञ्चित गर्न नपाइने बरु निजलाई आवश्यक परामर्श सेवाको व्यवस्था गरी सत्मार्गमा ल्याउने दायित्व सम्बन्धित विद्यालयको हुने छ भनी ऐनको दफा १० ले किटानी गरेको देखिन्छ ।

(६) ऐनको दफा ११ ले समुदायमा पाँच वर्ष पूरा भई बाह्र वर्ष उमेर पूरा नगरेका कुनै बालबालिका आधारभूत तहको शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित (विद्यालय भर्ना नभएको वा भर्ना भएर बिचमा पढाइ छोडेको रहेको अवस्था देखिएमा निजको उमेर वा स्तर अनुरुप उपयुक्त कक्षामा विद्यालयले भर्ना गर्नु पर्ने व्यवस्था र निजलाई अन्य बालबालिकाको सिकाइ स्तरको समकक्षमा पुर्याउन आवश्यकताअनुसार विद्यालयले वैकल्पिक उपायहरूको व्यवस्था गर्नुपर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित विद्यालयलाई तोकेको देखिन्छ । यस व्यवस्थाले कुनै पनि बालबालिकालाई आधारभूत तहको शिक्षा प्राप्त गर्नबाट बञ्चित) हुनु नपर्ने अवस्थाको सुनिश्चित गरेको देखिन्छ ।

(७) बालबालिकाहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्न अन्य माध्यमहरूको अवलम्बनसमेत गर्न सकिने व्यवस्था ऐनले गरेको छ, जस्तै: वैकल्पिक शिक्षा, अनौपचारिक वा खुला शिक्षा र परम्परागत शिक्षा ।

(८) बालबालिकाहरूको सिकाइ सहजताको लागि शिक्षणको माध्यम भाषाको रुपमा नेपाली भाषा, अंग्रेजी भाषा वा दुबै भाषा वा सम्बन्धित समुदायको मातृभाषा प्रयोग गर्न सकिने व्यवस्था सोही ऐनको दफा २६ मा उल्लेख छ ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिले संसदको दुवै सदनको संयुक्त बैठकलाई गर्नुभएको सम्बोधनमा आर्थिक वर्ष २०८०।८१ को नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा शिक्षा: (मिति २०८०।०२।०५ गते प्रस्तुत)

१२५. सर्वसुलभ गुणस्तरीय शिक्षाको अवधारणा बमोजिम शिक्षा क्षेत्रलाई अगाडि बढाइनेछ। विद्यालय उमेर समूहका सबैबालबालिकहरुलाई विद्यालयमा " ल्ययाउने, सिकाउने र टिकाउने" कार्यलाई प्रोत्ससाहनमूलक कार्यक्रमसहित अभियानका रुपमा संञ्चालन गरिनेछ ।पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमलाई पढ्दै कमाउदै, कमाउदै पढ्दै कार्यक्रममको रुपमा सञ्चालन गरिनेछ । विद्यालय

तहको पाठ्यक्रममा समसामयिक पूनरावलोकन गरिनेछ । यस वर्षजस्तै प्रत्येक बर्ष शैक्षिक सत्रको सुरुमै पाठ्यपुस्तक उपलब्ध हुन सुनिश्चित गरिनेछ ।

१२६. आधारभूत तहमा गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर् नदलित, अल्पसङ्ख्यक, लोपोनमुख, पिछडिएको क्षेत्र, दुर्गम तथा हिमाली क्षेत्र र आर्थिक रुपले विपन्न तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । शिक्षा क्षेत्रका सबै किसिमका छात्रवृत्तिहरु एकद्वार प्रणालीमार्फत वितरण गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ । विपन्न लक्षित छात्रवतृि लाई विस्तार गरिनेछ । दिवा खाजा कार्यक्रमलाई क्रमशः विस्तार गर्दै लगिनेछ ।

१२७. सङ्घीय शिक्षा ऐन संसद्के यसै अधिवेशनबाट पारित गरिनेछ । शिक्षण पेशालाई मर्यादित र आकर्षण बनाउन विशेष प्याकेजको व्यवस्था गरिनेछ । विषय र विद्यार्थी अनुपातको आधारमा शिक्षक दरबन्दी पूनरावलोकन गरी न्यूनतम शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ । " हाम्रो स्कूल, बनाऔ राम्रो स्कूल" अभियानअन्तर्गत सामूदायिक विद्यालयहरुमा स्थानीय तहबाट विषयगत दक्ष शिक्षक दरबन्दिको व्यवस्था मिलाइनेछ । सामूदायिक विद्यालयहरुलाई शैक्षिक नतिजाका आधारमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइनेछ । सामूदायिक विद्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरुको सेवा सुविधा लगायतका विषय सम्बोधन गरिनेछ ।

१२८. हरेक स्थानीय तहमा कम्तीमा एक विद्यालयलाई स्ममार्ट विद्यालय बनाई प्रविधिको माध्यमबाट पठन पाठन हुने व्यवस्था मिलाइनेछ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनको राष्ट्रिय मापदण्ड तर्जुमा गरीने छ ।

१२९. उच्च शिक्षामा देखिएका समस्या समाधान गरी ठोस सुझाव दिन उच्चस्तरीय शिक्षा आयोग गठन गरिनेछ । हरेक प्रदेश भित्रका विशिष्टीकृत विषय बाहेकका उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने संस्थाहरुलाई एकै विश्वविद्यालयको छाता अन्तर्गत रहने गरी पूनःसंरचना गरिनेछ । उच्च शिक्षामा सबैको सहज पहुँच बढाइनेछ । उच्च शिक्षालाई उद्यम तथा रोजगारकेन्द्रित बनाइनेछ। शैक्षिक गुणस्तर सधारकालागि शैक्षिक प्रणाली, जनशक्ति व्यवस्थापन र शैक्षिक क्यालेण्डर परिमार्जन गरिनेछ ।

१३०. नवप्रवर्तन, अनुसन्धधान, आविष्कार र विज्ञान शिक्षाको विस्तारलाई प्रोत्साहन गर्न नवप्रवर्तन तथा आविष्कार कोष स्थापना गरिनेछ । संसद्को यसै अधिवेशनमा नवप्रवर्तन, अनसन्धान र आविष्कार सम्बन्धी कोष सञ्चालन गर्ने विधेयक पेश गरिनेछ।

१३१. चिकित्सा शिक्षालाई एकीकृत र योजनाबद्धरुपमा विस्तार गर्नेचिकित्सा शिक्षासम्बन्धी प्रतिष्ठानहरुलाई एकीकृत छाता ऐन अन्तर्गत सञ्चालन गरिनेछ । यस सम्बन्धी विधेयक संसद्को यसै अधिवेशनमा पेश गरिनेछ । एकीकृत प्रतिष्ठानअन्तर्गत सबै प्रदेशमा मेडिकल कलेज स्थापना गरिनेछ । प्रदेश र क्षेत्रीय अस्पतालहरुको स्तरोन्नति गरी शिक्षण अस्पतालका रुपमा विकास गरिनेछ ।

१३२. व्यक्तिको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकासमा सहयोग पर्ययाउन योग र ध्यान विषयलाई विद्यालय तथा उच्च शिक्षाको पाठ्यक्रममा समावेश गरी पठन-पाठन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

संघीय संसदको संयुक्त बैठकमा प्रस्तुत आर्थिक वर्ष २०८०।८१ को वजेट वक्तव्यमा शिक्षा (मिति २०८०।०२।१५ गते) शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

१९८. गणस्तरीय शिक्षामा आम नागरिकको पहुँच बढाई शिक्षित र मर्ययादित समाजको विकास गरिनेछ। शिक्षालाई जीवनोपयोगी, आधनिुक, विज्ञान प्रविधिमा आधारित, व्यवसायिक र अनसन्धामुखी बनाइनेछ। प्राविधिक शिक्षामा लगानी र गणस्तर अभिवद्धि गरिनेछ ।

१९९. आधारभत तह प्रवेशको आधारको रूपमा रहेको बालशिक्षालाई व्यवस्थित र पहुँचयोग्य बनाउन प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको नक्साङ्कन गरी पूनवितरण गरिनेछ ।

२००. बालबालिकालाई विद्यालयमा “ल्ययाउने, सिकाउने र टिकाउने” कार्यक्रमलाई विस्तार गरी कृषिजन्य प्रयोगात्मक सिकाइ प्रदान गर्न बजेटको व्यवस्था गरेको छु । दुर्गम तथा हिमाली क्षेत्रका छात्रछात्रालाई आवासीय छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ। मातृभाषामा आधारभत शिक्षा प्रदान गर्ने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ।

२०१. हाल प्रदान गरिदै आएको विपन्न, दलित, सीमान्तकृत लगायतका विद्यार्थीलाई लक्षित छात्रवत्तिृ तथा मलुकभरका छात्रालाई प्रदान गरिदै आएको छात्रवृति कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिएको छु। विद्यालय तह, प्राविधिक तथा उच्च शिक्षामा गरी रु ३ अर्ब २ करोड विनियोजन गरेको छु। यसबाट आगामी वर्ष करिव २६ लाख छात्रछात्राहरू लाभान्ववित हुनेछन। मुसहर, डोम र चमार विद्यार्थीलाई चिकित्सा तर्फको उच्च शिक्षामा प्रदान गरिदै आएको छात्रवृत्ति लाई निरन्तरता दिएको छु।

२०२. सामूदायिक विद्यालयमा सञ्चालित दिवा खाजा कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिन रु. ८ अर्ब ४५ करोड विनियोजन गरेको छु। दिवा खाजामा जङ्क फुड दिन नपाइने व्यवस्था गरिनेछ। स्थथानीय तथा रैथाने कृषि उपजबाट तयार गरिएको पौष्टिक आहार उपलब्ध गराइने व्यवस्था मिलाइनेछ। यसबाट करिव ३२ लाख विद्यार्थी लाभान्ववित हुनछन।

२०३. विद्यालय तहका छात्राहरूलाई निःशुल्क स्यानिटरी प्याड वितरण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिई रु. १ अर्ब ४२ करोड विनियोजन गरेको छु। यसबाट करीव १० लाख छात्रा लाभान्ववित हनुछन।

२०४. औपचारिक शिक्षा प्रणालीमा आबद्ध नभएका गरूकुल, मदरसा र गुम्वा लगायतका परम्परागत शिक्षालाई औपचारिक शिक्षा प्रणालीमा जोडिनेछ। साङ्केतिक भाषा र ब्रेल लिपिका पाठ्यपुस्तक निःशुल्क उपलब्ध गराइनेछ ।

२०५. खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट प्रधानाध्यापक छनौट गर्न स्थानीय तहलाई प्रोत्साहित गरिनेछ। शैक्षिक गुणस्तरमा सुधारका लागि विद्यालय स्रोत केन्दद्रलाई नयाँ स्वरूपमा पनुर्स्थापना गरी शिक्षण अवलोकन, नमुना शिक्षण, पुनर्ताजगी लगायतका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

२०६. शैक्षिक शत्र शरू हुनु अगावै सामूदायिक विद्यालयका सबै विद्यार्थीका हातमा निःशल्क पाठ्यपुस्तक र विद्यालयमा पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको विद्दुतीय प्रति उपलब्ध गराइनेछ। यस कार्यक्रमका लागि रु. ३ अर्ब ५८ करोड बजेट छुट्याएको छु।

२०७. आधारभूत तहका शैक्षिक योग्यता पुगेका शिक्षकलाई माथिल्लो तहको रिक्त दरबन्दीमा समायोजन र स्तरोन्नति गरिनेछ। सामूदायिक विद्यालयका शिक्षकसँग स्थानीय तहले कार्य सम्पादन करार गरी कार्य सम्पादनस्तरलाई वृत्ति विकाससँग आबद्ध गर्ने व्यवस्था गरिनेछ। अध्यापन अनमुति पत्रको परीक्षामा सबै विषय अध्ययन गर्ने व्यक्ति सम्मिलित हुन पाउने कानूनी व्यवस्था मिलाइनेछ।

२०८. विषयगत र विद्यार्थी अनुपातको आधारमा शिक्षक दरबन्दी पूनरावलोकन गरिनेछ। दरवन्दी नभएका माध्यमिक तथा आधारभूत विद्यालयमा अंग्रेजी, गणित र विज्ञान विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्न रु. ३ अर्ब ६९ करोड विनियोजन गरेको छु।

२०९. राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत विद्यार्थी, विद्यालय र शिक्षक सङ्ख्याको आधारमा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासमा खर्च गर्न स्थानीय तहलाई सशर्त अनदुान उपलब्ध गराइनेछ। विद्यार्थी सङ्ख्या, भौगोलिक अवस्थिति लगायतका मापदण्डका आधारमा विद्यालय गाभ्न स्थानीय तहलाई प्रोत्ससाहन गरिनेछ।

२१०. काठमाडौंमा रहेको बुढानिलकण्ठ स्कूल र पोखरामा रहेको गण्डकी बोर्डिङ स्कूलको सञ्चालन मोडालिटी अवलम्वन गरी शैक्षिक गुठीमार्फत धनकुटा, बर्ददिबास, तानसेन, सुर्खेत र डडेल्धुरामा एक एक वटा नमुना आवासीय सामूदायिक विद्यालय स्थापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन र पूर्व तयारीका कार्य अगाडि बढाइनेछ।

२११. विद्यालय भवनको भुकम्पपछिको पुनर्निमाणका बाँकी कार्य आगामी वर्ष सम्पन्न गरिनेछ। ऐतिहासिक त्रिचन्द्र कलेजको पूनर्निर्माण गर्नबजेट छुट्याएको छु। महेन्द्र रत्न क्ययाम्पस लगायत भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त ३८ वटा क्यम्पसहरूको पुनर्निर्माण प्रक्रिया अगाडि बढाइनेछ।

२१२. सबै स्थनीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पुहँच विस्तार गरिनेछ। प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्अन्तर्गतका प्राविधिक शिक्षालयहरू प्रदेश सरकारबाट सञ्चालन गर्ने गरी हस्तान्तरण गरिनेछ। प्राविधिक शिक्षा तथा व्ययावसायिक तालिम परिषद्‌लाई सीप परीक्षण, प्राविधिक शिक्षाको पाठ्यक्रम विकास, गुणस्तर र मापदण्ड निर्धारणका कार्यमा केन्द्रित गरिनेछ।

२१३. प्राविधिक विषय तर्फ छात्रवृत्ति मा उच्च शिक्षा हासिल गरेका विद्यार्थीलाई सामूदायिक शैक्षिक संस्था वा स्थानीय तहमा अनिवार्य रूपमा दुई वर्ष सेवा गर्ने गरी परिचालन गरिनेछ।

२१४. स्वदेश तथा विदेशमा सीप सिकेको स्वघोषणा गरेको आधारमा जनशक्तिको सीप परीक्षण गरी प्रमाणीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ। प्राविधिक प्रशिक्षकहरूको दक्षता अभिवृद्धिका लागि प्राविधिक प्रशिक्षक अनमुति पत्र प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्ययाइनेछ। प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद मार्फत आगामी आर्थिक वर्ष ५० हजार जनाको सीपको परीक्षण गरी प्रमाणीकरण गरिनेछ।

२१५. विश्वविद्यालय अनदुान आयोगको पनुर्संरचना एवं सदृढीकरण गरी उच्च शिक्षाको नियमन, गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन, राष्ट्रिय योग्यता परीक्षण र मापदण्ड निर्धारण तथा शैक्षिक योग्यताको मान्यता एवं समकक्षता सम्बन्धी कार्यमा केन्द्रित गरिनेछ। शैक्षिक नतिजा, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप, स्रोत साधनको परिचालन लगायतका मापदण्डको आधारमा विश्वविद्यालयलाई अनदुान प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ। विश्वविद्यालय अनदुान आयोगबाट कडाईका साथ अनुगमन गरी विश्वविद्यालयको वार्षिक शैक्षिक क्यालेन्डर पालना गराइनेछ।

२१६. मदन भण्डारी विज्ञान तथा प्रविधि विश्वविद्यालय र योगमाया आयर्वुेदिक विश्वविद्यालय सञ्चालनमा ल्याइनेछ। नेपाल विश्वविद्यालय सम्बन्धी कानून तर्जुमा प्र्क्रिया अगाडि बढाइनेछ।

२१७. लुम्बिनी प्रदेशको बटुवल, मधेश प्रदेशको बर्दिवास र कर्णाली प्रदेशको सर्खेतमा मेडिकल कलेज निर्माण कार्य अगाडि बढाउन रकम विनियोजन गरेको छु। सम्बन्धित प्रादेशिक अस्पतालको सहकार्यमा उक्त मेडिकल कलेजहरू सञ्चालन गर्ने प्रक्रिया अगाडि बढाइनेछ। डडेल्धुरामा मेडिकल कलेज सञ्चालन गर्न आवश्यक बजेट छुट्टयाएको छु।

२१८. केशर पुस्तकालय, राष्ट्रिय पुस्तकालय र डिल्लीरमण कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालयको सुदृढीकरण तथा पुस्तकको डिजिटलाईजेशन गरिनेछ। सामूदायिक पुस्तकालयको स्थापना, सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न प्रदेश र स्थानीय तहलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।

२१९. उच्च शिक्षालाई अनुसन्धानमूलक बनाउन त्रिभवुन विश्वविद्यालय अन्तर्गतका सेडा, सेरिड र सिनास लगायतका अनुसन्धान र विकास संस्थाहरूको क्षमता विकासका लागि बजेट छुट्टयाएको छु।

२२०. संवैधानिक व्यवस्था अनुरूप विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास तालिम तथा राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप सम्बन्धी विषयहरूलाई व्यवस्थित बनाउन संघीय शिक्षा ऐन तर्जुमा गरिनेछ।

२२१. विज्ञान प्रविधि, इन्जजिनियरिङ्ग, कला, गणित लगायतका विषयमा विद्यालयस्तरदेखि नै अनसन्धान र नवप्रवर्तनको सोच र क्रियाशिलता विकास गरिनेछ।

२२२. रेडियोधर्मी पदार्थको सुरक्षित प्रयोग, व्यवस्थापन, नियमन तथा अनुगमनको लागि नियमनकारी निकाय स्थापना गर्न आवश्यक तयारी गरिनेछ। रासायनिक पदार्थको सुरक्षित प्रयोग, नियमन तथा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरिनेछ।

२२३. शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयतर्फ रु. १ खर्ब ९७ अर्ब २९ करोड विनियोजन गरेको छु।

आ.ब. २०८०/०८१ को शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा विनियोजित कार्यक्रम तथा बजेट सारांश

क्र.सं.	विवरण	संघ	संघ प्रतिशत	प्रदेश	स्थानीय	कुल जम्मा	प्रतिशत
१	पूर्व प्राथमिक	१५५००	०.०३	०	६५८७०९१	६६०२५९१	३.३५
२	आधारभुत	५८८८९९	१.०४	०	९०७६६४३०	९१३५५३२९	४६.३०
३	माध्यमिक	५६७४७२६	९.९९	२४८०००	३२३८९८४३	३८३१२५६९	१९.४२
४	उच्च शिक्षा	२२२१७९००	३९.१०	०	०	२२२१७९००	११.२६
५	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा	५६९८६०३	१०.०३	३७६३४००	३४६९९५५	१२९३१९५८	६.५५
६	शाक्षरता तथा अनौपचारिक	४६६००	०.०८	०	१०१०४३०	१०५७०३०	०.५४
७	STI related (excluding Universities STI)	७३३९००	१.२९	०	०	७३३९००	०.३७
८	शैक्षिक व्यवस्थापन	२१६२५११४	३८.०६	५०४५७०	९१२४०४	२३०४२०८८	११.६८
९	क्षमता विकास	२२२७५८	०.३९	१५३६३०	६६५७४७	१०४२१३५	०.५३
Total		५६८२४०००	१००	४६६९६००	१३५८०१९००	१९७२९५५००	१००

पछिल्लो ६ वर्ष शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा विनियोजित बजेट

आ.व.	कुल राष्ट्रिय बजेट	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा बजेट	बजेट रु लाखमा		स्थानीय	शिक्षा क्षेत्र %
			संघ	प्रदेश		
२०७५/७६	१३१५१६१७	१३४५०८७	४६५३६४	२८५७३	८५११५०	१०.२३
२०७६/७७	१५३२९६७१	१६३७५५९	६५२८१७	४२५३२	९४२२१०	१०.६८
२०७७/७८	१४७४६४५४	१७१७१२२	५५८६८९	५०९८९	११०७४४४	११.६४
२०७८/७९	१६४७५७६७	१७८२०२१	५८२६७७	५०२३४	११४९११०	१०.९१
२०७९/८०	१७९३८३७३	१९६३९३१	७००५३२	५३२३६	१२१०१६२	१०.९५
२०८०/८१	१७५१३१२१	१९७२९५५	५६८२४०	४६६९६	१३५८०१९	११.२७

सोह्रौं आवधिक योजना (२०८१-२०८६) मा शिक्षा

रूपान्तरणाकारी रणनीति

शिक्षा र सिप विकास

- **नीतिगत र संस्थागत सुधारलाई निरन्तरता प्रदान गर्नेः** शैक्षिक सुधारका लागि आवश्यक नीति, कानून, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्ड जारी गर्ने, विद्यालयमा प्राविधिक र साधारणतर्फ अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको अनुपात क्रमशः कायम गर्ने गरी भर्नासम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था गर्ने, सबै तहको शैक्षिक उपलब्धिमा बढोत्तरी गर्ने, उच्च शिक्षा प्राप्तिका लागि विदेश जाने बढ्दो प्रवृत्तिलाई कम गर्न नेपालको शिक्षा प्रणालीलाई गुणस्तरीय, उत्पादनमूलक र रोजगारकेन्द्रित बनाउने, सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणको आधारमा विभिन्न निकायहरूको वीचमा रहेका भूमिकागत अस्पष्टता र दोहोरोपना हटाउने।
- **भौलिक तथा अन्य शैक्षिक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नेः** सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको उच्चत्तम प्रयोग मार्फत शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने, बहुविधायुक्त पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशालाको स्थापना गरी शैक्षिक संस्थालाई स्मार्ट बनाई डिजिटल संयन्त्रमार्फत शिक्षण सिकाइलाई सहज, प्रयोगात्मक, बनाउने, शैक्षिक संस्थामा भौतिक पूर्वाधार, प्रयोगशाला, पुस्तकालय, खानेपानी, स्वास्थ्य, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्ध गरी सिकाइ अनुकुल वातावरण सिर्जना गर्ने, भूकम्प लगायतका प्राकृतिक प्रकोपले क्षति पुगेका र जीर्ण भएका शिक्षण संस्थाका भवनहरूको पुनर्निर्माण तथा प्रवलीकरण गर्ने।
- **सबै तहको शिक्षाको पाठ्यक्रम र शैक्षिक कार्यक्रम समसामयीक र व्यवहारिक बनाउनेः** सबै तहका पाठ्यक्रम र शैक्षिक कार्यक्रमलाई समयानुकुल परिवर्तन र विकसित गर्ने; उच्च शिक्षामा उदीयमान प्रविधिसँग सम्बन्धित विषयहरूको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने, नेपाललाई योग, ध्यान तथा आध्यात्मिक केन्द्र बनाई आध्यात्मिक भावना बढाउन प्रारम्भिक तहदेखि नै सुशासन, नैतिक, राष्ट्रभक्ति र मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्न पाठ्यक्रम तय गर्ने।
- **शैक्षिक प्रणालीको सुदृढीकरण गरी कार्यान्वयन गर्नेः** शैक्षिक क्यालेण्डरको निर्माण र कार्यान्वयन गरी शैक्षिक सुपरिवेक्षण, अनुगमन तथा निरीक्षणको रचनागत व्यवस्था गरी सुपरिवेक्षण र अनुगमनमा तीनै तहका सरकार बीचमा समन्वय र सहकार्य गर्ने, शैक्षिक संस्थाको नक्साङ्कन र समायोजन गरी सबै शैक्षिक संस्थामा न्यूनतम जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने, एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणालीको सवलीकरण र अनुगमन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको सुद्धीकरण गर्ने, जलवायु उत्थानशील शिक्षा प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने।
- **राष्ट्रिय जनशक्ति विकास योजना तर्जुमा गर्नेः** देशको लागि आवश्यक मानव पुंजी निर्माणका लागि दीर्घकालीन राष्ट्रिय आवधिक जनशक्ति विकास योजना तर्जुमा गरी यसका आधारमा शैक्षिक कार्यक्रम निर्माण गर्ने संयन्त्र र पद्धति विकास गर्ने।
- **शिक्षा र सीपलाई उत्पादन र बजारसँग जोडनेः** साक्षरता र सीप विकासलाई जोडी माध्यमिक शिक्षालाई वृत्ति विकास र उच्च शिक्षालाई उद्यम र रोजगार केन्द्रित बनाउन पढ्दै कमाउँदै र कमाउँदै पढ्दै जस्ता कार्यक्रमलाई जोड दिने, सरकारी, गैरसरकारी, सहकारी र निजी क्षेत्रको सहकार्यमा राष्ट्रिय सीप

विकास तथा रोजगार सिर्जना महाअभियान सञ्चालन गर्ने, अनौपचारिक क्षेत्रमा काम गर्ने कामदारहरूको पूर्व सिकाइको मान्यता विधिलाइ प्रभावकारी बनाउने।

- **गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षाका लागि लगानी विस्तार गर्नेः** शिक्षा क्षेत्रमा सबै तहको लगानी वृद्धि गर्ने, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति लगायतका विद्यार्थी सहुलियत कार्यक्रमलाई एकीकृत प्रणाली बमोजिम कार्यान्वयन गर्ने, उच्च शिक्षामा लागत साझेदारीको नीति अवलम्बन गर्दै शिक्षामा निजी क्षेत्र र विकास साझेदार तथा गैर आवासीय नेपालीको स्रोत समेत परिचालन गर्ने, उच्च शिक्षालाई विशिष्टिकृत बनाउँदै अनुसन्धान केन्द्रित बनाउने, योजनाको अन्त्यसम्ममा कुल बजेटको २ प्रतिशत बजेट अनुसन्धान तथा विकासमा लगाउने, उच्च शिक्षामा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी दूर सिकाईलाई प्राथमिकतामा राखेर दुर्गम र विदेशका विधार्थीलाई समेत अध्ययन गर्न सकिने गरी प्रणालीको विकास गर्ने; अटिजम लगायत सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र उद्यमशीलता विकास गर्ने।
- **शैक्षिक सुशासन सुनिश्चित गर्नेः** विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण, पढाइ तथा गणितीय सीप परीक्षण, एवम् प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकासस्तर परीक्षण तथा शैक्षिक निकाय र शिक्षण संस्थाहरूको कार्यसम्पादन परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउनुका साथै विद्युतीय शासनको अवधारणामा रही शैक्षिक सेवा प्रवाह गर्ने; तालिम प्रदायक निजी तथा गैरसरकारी निकायहरूलाई नियमन र सीप परीक्षण गर्ने ठोस आधार तयार गर्ने, प्रशिक्षकहरूको लागिप्रशिक्षण अनुमतिपत्र लिनुपर्ने व्यवस्था मिलाउने, विद्यालयका प्रधानाध्यापकको सक्षमताको प्रारूप विकास गरी सुशासन र असल प्रशासनका विषयमा तालिम प्रदान गर्ने।

विज्ञान तथा प्रविधि

- **नीतिगत तथा संस्थागत सुधार गर्नेः** उत्पादनका सबै क्षेत्रहरूमा अनुसन्धान तथा विकास र नवप्रवर्तनलाई अंगीकार गर्दै लैजान नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था गर्ने, वैज्ञानिक ज्ञानको व्यवस्थापन गर्ने, वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नवप्रवर्तनको प्रवर्द्धन गर्न प्राज्ञिक संस्थाको रूपमा विशिष्टिकृत विश्वविद्यालय स्थापना गर्ने, अनुसन्धान निकाय, वैज्ञानिक पेशागत समाज तथा उद्योगबीच सहकार्य र साझेदारी विकास गर्ने।
- **वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास, बौद्धिक सम्पत्ति सिर्जना तथा नवप्रवर्तनलाई जोड दिनेः** नवप्रवर्तन तथा उद्यमशीलता विकासको लागि इन्क्युबेशन सेन्टर, एस्सीलेटर सेन्टर, प्रविधि पार्क, ग्रामीण नव-प्रवर्तनशाला, आकाशीय पिण्डहरूको अवलोकन, उच्च धरातलीय अनुसन्धान, विज्ञान शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्ने, विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तनलाई प्रवर्द्धन, सहजीकरण र नियमनको लागि संस्थागत व्यवस्था गर्ने, अनुसन्धान तथा शैक्षिक सञ्जालको पहुँच विस्तार गर्ने।
- **विशेष सहुलियत प्रदान गर्नेः** निजी क्षेत्र र सरकारी प्रतिष्ठानलाई प्रविधि र नवप्रवर्तनको सन्दर्भमा गरिएको खोज र अनुसन्धानका लागि उपयुक्त सहुलियत प्रदान गर्ने।
- **प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्नेः** सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रमा प्रविधि परीक्षण, प्रत्यायन, गुणस्तर व्यवस्थापन प्रणाली, नब-प्रवर्तन व्यवस्थापन प्रणाली लगायतका विभिन्न व्यवस्थापनका विधिको अबलम्बन तथा उदीयमान प्रविधिको प्रयोग गरी गुणस्तरमा सुधार तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

प्रमुख कार्यक्रम

शिक्षा तथा सीप विकास

- **बजारको माग अनुसार सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्नेगरी शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि कार्यक्रमः** विद्यालय तहको शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्न हरेक ५ वर्षमा पाठ्यपुस्तक परिमार्जन, अंग्रेजी, गणित तथा विज्ञान शिक्षक उपलब्ध गराउने, व्यावहारिक ज्ञान र सीप विकासको लागि इन्टर्नशीप, पढ्दै कमाउदै लगायतका क्रियाकलापलाई पाठ्यक्रम मै समावेश, विद्यालय तहदेखि नै खेलकूद तथा कलाका साथै योग र ध्यानलाई समेत अतिरिक्त क्रियाकलापको रुपमा सञ्चालन, उच्च शिक्षाको रुपान्तरण र गुणस्तर अभिवृद्धिको लागि प्रदेशगत स्वरुपमा एक विश्वविद्यालय अन्तर्गत हालका सबैजसो विश्वविद्यालय तथा तिनका क्याम्पसहरूलाई गाभी चुस्तरुपमा सञ्चालन, विश्वविद्यालयहरूलाई प्रतिस्पर्धी बनाउने, विश्वविद्यालयहरूमा इन्कुबेसन केन्द्र स्थापना गर्ने, स्टार्ट-अप, पेटेन्ट अधिकार, व्यावसायि पर्यावरण निर्माण गर्ने, उच्च शिक्षालाई अनुसन्धानसँग जोड्ने, बजारको माग अनुसारको सीप तथा क्षमता भएका प्राविधिक तथा व्यावसायिक जनशक्ति उत्पादनमा बढी जोड दिने।
- **मानवस्रोतको आवश्यकता प्रक्षेपण र दक्ष जनशक्ति उत्पादन कार्यक्रमः** देशभित्र आवश्यक पर्ने रोजगारीको लागि बिदेशिन सक्ने जनशक्तिको संख्यालाई समेत ध्यानमा राखी आगामी दलबर्षको लागि मानवस्रोतको आवश्यकता प्रक्षेपण र सो बमोजिम दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्नेगरी शिक्षा र सीप विकासमा जोड, अध्ययन-अध्यापन र सीप विकासमा साधारण विषय र विशिष्टीकरण बीच तालमेल मिलाई बजारको आवश्यकता र जनशक्ति आपूर्ति बीचको खाडल मेट्ने, विद्यमान जनसंख्या नीतिमा पुनरावलोकन गरी जन्मदर वृद्धिलाई प्रोत्साहन गर्ने।
- **प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षा कार्यक्रमः** प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रमहरूलाई सबै स्थानीय तहसम्म पुर्‍याई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने।
- **विद्यालय शिक्षा सुधार कार्यक्रमः** तीनै तहको शिक्षा प्रणालीमा एकरुपता कायम गर्दै अन्तर- आवद्धता एवम् गुणस्तर सुनिश्चितता गर्न शिक्षाको लागि छाता कानून तर्जुमा गर्ने, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२२-३२) को कार्यान्वयन, सबै विद्यालयमा इन्टरनेटको पहुँच सुनिश्चितता, प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकको पेसागत विकास व्यवस्था, शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको पुनरावलोकन गरी विषयगत आधारमा सबै बिद्यालयमा न्यूनतम शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थाः विश्वविद्यालयका प्रतिभाशाली विद्यार्थीलाई शिक्षण पेसामा सोझै प्रवेशको व्यवस्था, आधारभूत तहको पाठ्यक्रमलाई स्थानीय तहको ज्ञान, संस्कृति, रहनसहन, स्वाबलम्बन विकास हुने गरी परिमार्जन, नैतिक शिक्षा र सुशासन अभियानलाई सहयोग पुग्ने र बाल मनोविज्ञान अनुकुल हुने गरी पाठ्यक्रमको अद्यावधिकता, विद्यार्थी सङ्ख्या तथा भौगोलिक दूरीलाई दृष्टिगत गरी विद्यालयहरूलाई गाभ्ने र आवश्यकता अनुसार आवासीय विद्यालयको व्यवस्था, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको प्रवन्ध, स्थानीय तहमार्फत शिक्षक सहायता प्रणाली र विद्यालय सुपरीवेक्षणको प्रवन्ध, हिमाली क्षेत्रमा घुम्ती शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन, सदाचारी जनशक्ति उत्पादन गर्न गुरुकुल, आश्रम, गुम्बा, गोन्पा, मदराजस्ता परम्परागत शिक्षाको मूलप्रवाहीकरण; अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन कार्यान्वयनको लागि तीन तहका सरकारबीच समन्वय र सहकार्य अभिवृद्धि गर्ने।

- **कक्षा १० पछिको दुई महिने जीवन उपयोगी शिक्षा सञ्चालन कार्यक्रमः** माध्यमिक शिक्षा परीक्षा दिएर बसेका विद्यार्थीलाई दुई महिना (आठ हप्ता) अवधिको प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य, सन्तुलित भोजन, पाककला र प्राथमिक उपचार, सवारी अनुमति तथा सवारी नियम, आत्म-सुरक्षा तथा अनुशासन, कार्यक्षेत्र सुरक्षा र यौन दुव्र्यवहार, राष्ट्रप्रेम, स्वयम सेवा र योग, ध्यान तथा कला लगायतका व्यवहारिक विषयहरू समावेश गरी सम्बन्धित निकायहरूसँगको समन्वयमा अनिवार्य अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- **उच्च शिक्षा सुधार कार्यक्रमः** उच्च शिक्षालाई अन्तर्राष्ट्रिय रूपले प्रतिस्पर्धी बनाउने गरी पाठ्यक्रम र व्यवस्थापनमा सुधार, राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप अनुसार कार्यान्यवन, आगामी पाँच वर्षभित्र प्राविधिक शिक्षाको भर्नादर बढाउँदै प्राविधिक र सामान्य शिक्षाका विद्यार्थीको अनुपात कर्मशः ७०:३० कायम गर्ने, खोज अनुसन्धानलाई प्राथमिकता प्रदान, विदेशमा स्नातक तहमा अध्ययन गर्नका लागि कम्तिमा ५० प्रतिशत छात्रवृत्ति प्राप्त गरेका नेपाली विद्यार्थीलाई मात्र अध्ययन अनुमति प्रदान, विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट लगातार तीन पटक (१५ वर्ष। सम्म गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायनकृत प्रमाणपत्र प्राप्त गर्ने उच्च शैक्षिक संस्थाहरूलाई सूचकका आधारमा शैक्षिक उपाधि प्रदान गर्ने र संस्थाको रूपमा संचालनका लागि स्वीकृति प्रदान, सबै विश्वविद्यालय तथा वैज्ञानिक अनुसन्धानमा सरिक सङ्घ संस्थाहरूमा अनुसन्धान तथा शैक्षिक सञ्जालको पहुँच स्थापित गर्ने, सबै विश्वविद्यालयका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति व्यवस्था गर्न एउटै सेवा आयोग गठन, योग्य शिक्षकलाई उच्च शिक्षामा प्रवेशका लागि राष्ट्रिय योग्यता परीक्षणको व्यवस्था, स्वरोजगार तथा उद्यमशील जनशक्ति उत्पादन, सङ्घ तथा प्रदेशमा नयाँ स्थापना हुने विश्वविद्यालयका लागि राष्ट्रिय मापदण्ड निर्माण, उच्च शिक्षामा एकीकृत शैक्षिक क्यालेण्डर तर्जुमा गरी कार्यान्वयन, विश्वविद्यालयहरू लाई अध्ययन-अनुसन्धान बढाउदै तथा शैक्षिक सञ्जालको पहुँच स्थापित गर्ने।
- **प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कार्यक्रमः** प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा परिषद्लाई सङ्घीय संरचना सुहाउँदो बनाई पुनर्सरचना, शिक्षालयहरूको सुदृढीकरण गर्ने तथा राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपको कार्यान्वयन, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम क्षेत्र रणनीतिक योजनाको कार्यान्वयन, प्रिडिप्लोमा तथा डिप्लोमा तहको पाठ्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन र उच्च शिक्षासम्म व्यावसायिक योग्यता हासिल गर्ने प्रवन्ध मिलान, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम क्षेत्रको रणनीतिक योजना अनुरूप प्रशिक्षार्थी तालिम, पारागम्यता, गुणस्तर तथा प्रत्यायनको कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने।
- **शैक्षिक संस्थाको भौतिक पूर्वाधार सुधार कार्यक्रमः** पर्याप्त शिक्षकको व्यवस्था सहित न्यूनतम पूर्वाधारयुक्त शैक्षिक संस्थाका लागि भूकम्प प्रतिरोधी स्मार्ट कक्षा कोठा, पुस्तकालय, प्रयोगशाला, स्वच्छ पिउने पानी सहितको शौचालयको व्यवस्था गर्नुका साथै शैक्षिक संस्थाको विस्तृत तथ्याङ्क तयार गर्ने।
- **सामाजिक पूर्वाधारः** शिक्षा स्वास्थ्य खानेपानी सरसफाइ तथा सामाजिक क्षेत्रका पूर्वाधारहरू गुणस्तरीय तथा पहुँचयोग्य महिला वालवालिका ज्येष्ठ नागरिक अपाङ्गता भएका व्यक्ति लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक मैत्री बनाउन अन्तर निकायगत समन्वय तथा संचालन गर्ने ।
- **राष्ट्रिय सीप विकास कार्यक्रमः** श्रम बजारको माग अनुसारको जनशक्ति विकास गर्न छोटो तथा लामो अवधिका रोजगार उन्मुख र कार्यस्थलमा आधारित सीप विकास तालिम सजालन गर्ने हाल कायम रहेका

तालिम प्रतिष्ठान केन्द्रहरुको पुनरावलोकन तथा पुनर्संरचना गर्ने, उद्योग, व्यापार, संघ, सस्थासँग सहकार्य तथा व्यवस्थापन गर्ने।

- **विदेशी विद्यार्थीलाई आकर्षण गर्ने कार्यक्रमः** निश्चित मापदण्ड बनाई विदेशी विद्यार्थीलाई नेपालमा अध्ययनका लागि आकर्षण गर्ने कार्यक्रम तय गर्ने, शिक्षामा विदेशी लगानी भित्र्याउन प्राथमिकता प्रदान गर्ने।
- **विश्वविद्यालय पुनर्संरचना कार्यक्रमः** उच्च शिक्षालाई गुणस्तरीय र समयबद्ध तुल्याउनका लागि विश्वविद्यालयहरूलाई संघीयताको मर्म अनुरूप पुनर्संरचना गर्ने, विश्वविद्यालय छाता ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने, प्रदेशगतरूपमा विश्वविद्यालयका क्याम्पसहरूलाई गाभ्ने-गाभिने व्यवस्था गर्ने।
- **अपाङ्गता भएका विद्यार्थी सहयोग कार्यक्रमः** विभिन्न कारणले अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई आधारभूत तहको शिक्षा स्थानीय विद्यालयमै उपलब्धता, माध्यमिक र उच्च शिक्षामार्फत चौतर्फी विकास हुने गरी प्रदेश वा आवश्यकता अनुसार अन्य शहरमा विशेष आवासीय विद्यालयको व्यवस्थापन गर्ने।
- **विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको संरचनागत रुपान्तरणः** उच्च शिक्षालाई समयानुकुल गुणस्तरीय बनाउन विश्वविद्यालय अनुदान आयोगलाई उच्च शिक्षा आयोगका रूपमा रुपान्तरण गरी विश्विद्यालयको नियमनकारी निकायको रूपमा सुदृढीकरण गर्ने।

विज्ञान तथा प्रविधि

- **नीतिगत तथा संस्थागत सुधारः** विज्ञान र प्रविधिको अनुसन्धान तथा नवप्रवर्तनका लागि विशेष कोषको स्थापना गरी सञ्चालन गर्न देशको बजेटको दुई प्रतिशत रकम छुट्टाउने, वैज्ञानिक तथा प्रविधिक ज्ञान व्यवस्थापन, उत्पादनजन्य उद्योग तथा दिगो पूर्वाधार क्षेत्रमा अनुसन्धान तथा प्रविधि विकास एकाइ स्थापना, विधिविज्ञान केन्द्रीय प्रयोगशालालाई अनुसन्धान संस्थाको रूपमा स्तरोन्नति, विधिविज्ञान प्रयोगशालाको सेवा विस्तार, नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान र बि.पी. कोइराला मेमोरियल प्लानेटोरीयम, वेदशाला तथा विज्ञान सङ्ग्राहलय विकास समितिको पुनर्सरचना, प्रदेश स्तरीय प्रविधि उद्यमोदय क्षेत्र स्थापना तथा सञ्चालन, नवप्रवर्तन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन, समावेशी नीतिगत सुधार गर्दै प्रतिभावान वैज्ञानिक, प्राविधिज्ञ र युवा जनशक्तिलाई व्यवहारिक अनुसन्धान तथा नवप्रवर्तनात्मक कार्यमा परिचालन तथा प्रोत्साहन, उच्च धरातलीय अनुसन्धान केन्द्र, अन्तरिक्ष अध्ययन केन्द्र, आणविक अनुसन्धान केन्द्र स्थापना, वायुमण्डलीय अनुसन्धान केन्द्र, रोबोटिक्स तथा कृत्रिम बौद्धिकता अनुसन्धान केन्द्र लगायतका उदीयमान प्रविधिका क्षेत्रका अनुसन्धान केन्द्र सञ्चालन, विज्ञान साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- **अनुसन्धान तथा प्रविधि विकासमा सहकार्य कार्यक्रमः** वैज्ञानिक अनुसन्धान तथा नवप्रवर्तनमा सहकार्य, समन्वय ता साझेदारी हासिल गर्न विज्ञान कुटनीति मार्फत विभिन्न राष्ट्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थासँग सम्झौता तथा समझदारी, विश्वविद्यालय तथा सार्वजनिक निकाय, वैज्ञानिक पेशागत समाज, गैरसरकारी वा निजी अनुसन्धान संस्थाहरूलाई नतिजामुखी अनुसन्धान एवम् प्रविधि विकास र प्रोत्साहन कार्यक्रम, वैज्ञानिक तथा अनुसन्धानकर्ताहरूलाई अनुसन्धान तथा शैक्षिक सञ्जालको माध्यमबाट वैज्ञानिक पुर्वाधारहरूमा पहुँच स्थापना गर्ने।

- **नवीनतम प्रविधि अनुसन्धान तथा उपयोग कार्यक्रमः** अपराध अनुसन्धान तथा न्याय सम्पादनमा उच्चस्तरीय सेवा प्रदान गर्न तथा नयाँ विधाका सेवाहरू शुरुवात गर्ने तथा विधि विज्ञानका प्रयोगशालाको सेवाको गुणस्तर सुनिश्चिताको लागि अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार प्रत्यायनको व्यवस्था, पूर्वाधार स्वास्थ्य अनुसन्धान सुरुवात, विज्ञान साक्षरता बढावा एवम् स्थानीयस्तरका नवप्रवर्तन प्रबर्द्धन गर्न विज्ञान संग्राहलय, विज्ञान पार्क, विज्ञान शहर, नवप्रवर्तनशाला, इन्कुबेटर, एस्लेटर, प्रविधिपार्क, समुदायमा आधारित मेकर्स-स्पेश प्रदेश स्तरमा प्रविधि उद्यमोदय क्षेत्र स्थापना गर्न प्रदेश तथा स्थानीय सरकार वा सार्वजनिक वा गैर-सरकारी वा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन तथा विज्ञान क्षेत्र सहुलियत कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- **सुशासन प्रवर्द्धन गर्न प्रविधिको उच्चतम प्रयोग कार्यक्रमः** नेपालको सबै प्रशासनिक काममा विज्ञान तथा सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी Governance 4.0 लाई संस्थागत गर्ने, रोबोटिक्स तथा कृत्रिम बौद्धिकता, अन्तरिक्ष प्रविधिको प्रयोगलाई बढावा दिने।
- **नेपालका रैथाने वस्तु र प्रविधिको विकास र संरक्षण कार्यक्रमः** नेपालमा भएका परम्परागत प्रविधिमा अनुसन्धान गरी तिनीहरूको विकास, प्रवर्द्धन, उत्पादन पद्धतिमा उपयोग जस्ता कुरामा विशेष महत्त्वका साथ काम गर्ने, यस्ता वस्तु र प्रविधिको विकास गर्नका लागि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको मातहत रहने गरी रैथाने वस्तु र प्रविधि विकास प्रतिष्ठान लाई राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाको रूपमा गठन एवम् त्यस्ता वस्तुको अन्तर्राष्ट्रियकरण र बौद्धिक सम्पत्ति अधिकार संरक्षण गर्ने।

परिमाणात्मक लक्ष

क्र.सं.	परिसूचक	इकाइ	२०७९/८०	२०८५/८६
	शिक्षा तथा सीप विकास			
१.	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाको	प्रतिशत	७६.९	१००
२.	आधारभुत तह कक्षा १ - ८ मा पूरा गर्ने दर (उपयुक्त उमेर समुहको तुलनामा)	प्रतिशत	७७.१	१००
३.	माध्यमिक तहको कक्षा १२ सम्म पुग्ने दर (उपयुक्त उमेर समुहको तुलनामा)	प्रतिशत	३५.६	५५
४.	उच्च शिक्षाको प्राविधिक विषयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको हिस्सा	प्रतिशत	२०.७	३०
५.	उच्च शिक्षामा कुल भर्ना दर	प्रतिशत	१७.७७	२५
६.	५ वर्ष र सो भन्दा माथिको साक्षरता दर	प्रतिशत	७६.२	९५
७.	शिक्षण सिकाइमा इन्टरनेटको पहुँच भएका शैक्षिक सस्था	प्रतिशत	३५.५	१००
८.	कक्षा ८ र १२ मा न्यूनतम सिकाइ क्षमता हासिल गर्ने विद्यार्थी	प्रतिशत		
	नेपाली		५९	७०
	अग्रेजी		५२	५८

क्र.सं.	परिसूचक	इकाइ	२०७९/८०	२०८५/८६
	गणित		३२	५५
	विज्ञान		३८	६०
९.	वार्षिक सीप परीक्षण र प्रमाणीकरण	संख्या हजारमा	६०	१००
	विज्ञान तथा प्रविधि			
१०.	अनुसन्धान तथा प्रविधि विकासमा कुल ग्राहस्थ उत्पादनको प्रतिशतमा राष्ट्रिय लगानी	संख्या	०.३५	१
११.	राष्ट्रिय, अन्तराष्ट्रिय पेटेन्ट दर्ता	संख्या	८६	५००
१२.	प्रविधि परीक्षण एवं प्रमाणीकरण भएका प्रविधिहरु	संख्या	०	५०
१३.	नाष्टका अनुसन्धान केन्द्रहरु विस्तार	संख्या	१	७
१४.	राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशाला विस्तार	संख्या	५	७
१५.	वेधशाला निर्माण	संख्या	१	३
१६.	अनुसन्धान तथा प्रविधि विकासका राष्ट्रिय उत्कृष्ट केन्द्रहरु	संख्या	०	१०
१७.	नवप्रवर्तन प्रवर्द्धन सस्थाहरु(विज्ञान शहर, पार्क, इन्कुवेटर, एस्लेटर, ग्रामिण नवप्रवर्तशाला, प्रविधि पार्क) स्थापना, नियमन	संख्या	०	२५०

दिगो विकास लक्ष्य ४: नेपाल राष्ट्रिय ढाँचा (वि.सं.२०७८-२०८७)

नेपालले सन् २०१५ मे मा इन्चोन घोषणा र सेप्टेम्बर २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र सङ्घको साधारण सभाको बैठकमा हस्ताक्षर गरी दिगो विकास लक्ष्य ४ को समावेशी र समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा सबैका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको प्रवद्र्धन गर्ने लक्ष्य लिएको छ । यस सन्दर्भमा शिक्षालाई नेपाली संस्कृति, स्थानीय परम्परा, ज्ञानको विकास र इतिहास, परम्परागत सिप तथा सृष्टि र विज्ञानलाई आधारका रूपमा लिई नेपालको शिक्षाका विषयवस्तु तय गर्न पूर्वीय दर्शनमा आधारित गुणस्तरीय शिक्षाको विकासका लागि संघ, प्रदेश, र स्थानीय तह तथा समुदायको आपसी समन्वयमा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने उद्देश्यले दिगो विकास लक्ष्य ४: नेपाल राष्ट्रिय ढाँचा र सो का सूचकसहितको १२ वर्षे कार्यक्रमहरू तय भएका छन् । नेपाल राष्ट्रिय कार्यढाँचाले नेपाल सरकारको दीर्घकालीन रणनीतिक दूर दृष्टिलाई अनुसरण गरेको र निम्नानुसारका आधारभूत सिद्धान्तहरू अङ्गिकार गरेको छः

१. शैक्षिक गुणस्तरको पर्याप्तताः सबै तह र परिवेशहरूमा सान्दर्भिक, समतामूलक र प्रभावकारी सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नका लागि शैक्षिक गुणस्तरको पर्याप्त सुनिश्चितता ।

२. शिक्षा आधारभूत मानव अधिकार र सबलीकरणको अधिकार: समान गुणस्तरको समावेशी शिक्षा र सिकाइमा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गरी कसैलाई पछाडि नछोडी मानवीय व्यक्तित्व विकास, आपसी समझदारी, सद्भाव, सहिष्णुता, मैत्री र शान्तिको प्रवर्धन ।

३. लैङ्गिक समानताः सबैका लागि शिक्षाको अधिकारसँग लैङ्गिक समानता छात्रा तथा छात्र, महिला तथा पुरुष सबैले शिक्षामा समान पहुँच र शैक्षिक चक्र पूरा गर्ने समान अवसर तथा सशक्तीकरणमा समानता ।

४. जीवनपर्यन्त सिकाइः जीवनपर्यन्त सिकाइलाई शिक्षाको परिपूरकका रुपमा ग्रहण गरी पर्याप्त स्रोतसाधन तथा संयन्त्रका साथै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको समेत उपयुक्त उपयोगका माध्यमबाट व्यापक तथा लचिला अनौपचारिक पद्धतिको अवलम्बन ।

५. शिक्षा सार्वजनिक विषयः शिक्षा राज्यको दायित्वमा रहेको सामाजिक सहभागितात्मक प्रक्रिया भएकाले समावेशी पद्धतिका आधारमा सार्वजनिक नीति निर्माण र कार्यान्वयन तथा नागरिक समाज, शिक्षक तथा शिक्षाविद्हरू, निजी क्षेत्र, समुदाय, परिवार, युवा तथा बालबालिका सबैले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने वातावरण सिर्जना गरी शिक्षाको जिम्मेवारी राज्यको ।

विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (वि.सं.२०७८-२०८७)

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको मार्गदर्शन, परिवर्तित संघीय संरचनाको आवश्यकता र उल्लिखित नीतिगत प्राथमिकता अनुकूल विद्यालय शिक्षाको विकासलाई दिशानिर्देश गर्न नयाँ योजनाको आवश्यकता देखिएको छ । नेपालमा हाल कार्यान्वयनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP 2073-2080 BS) सात वर्षका लागि तयार गरिएको भए पनि पहिलो पाँच बर्षका लागि मात्र स्रोतको व्यवस्थापनसहितको कार्यान्वयन योजना तय गरिएकाले पहिलो चरणको पाँच बर्षे अवधि आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को अन्तसम्म मात्र रहेकाले हाल सञ्चालनमा रहेका कार्यक्रमहरूमध्ये प्रभावकारी देखिएका तथा परीक्षणबाट उपयोगी ठहरिएका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिन, कतिपय कार्यक्रहरूलाई परिमार्जन गरी समसामयिक बनाउन र परिस्थतिअनुरूप नयाँ रणनीति तथा कार्यक्रम समावेश गर्न पनि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा नयाँ योजना निर्माण गर्नु परेको हो ।

ज्ञान, विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई सान्दर्भिक बनाई आत्मसात् गर्न र सृजनशील, सक्रिय तथा नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि उपयोगी नागरिक तयार गर्नका लागि शिक्षाको योगदानलाई समय सापेक्ष बनाउन पनि शिक्षा प्रणालीमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ । विभिन्न समयमा देखापर्ने प्राकृतिक प्रकोप, महामारी तथा आपतविपतबाट उत्पन्न हुने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न सक्षम उत्थानशील शिक्षा पद्धति विकासको आवश्यकतालाई अहिलेको कोभिड १९ जस्तो माहामारीबाट शिक्षा क्षेत्रमा भएको लामो अवरोधले पनि थप पुष्टि गरेको छ । कोभिड १९ को प्रभावबाट शिक्षा क्षेत्रमा भएको नोक्सानी, खासगरी विद्यार्थीको सिकाइमा भएको क्षतिलाई घटाई गतिशीलता प्रदान गर्नुपर्ने छ ।

उल्लिखित सन्दर्भहरूले नेपालको विद्यालय तहको शिक्षाको विकासका लागि नयाँ योजनाको आवश्यकता महसुस गरी नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले आगामी १० वर्ष (२०७८-२०८७) का लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना (School Education Sector Plan–SESP) तयार गरेको छ । यस योजनामा शिक्षा विकासको १० वर्षे दृष्टिकोणसहित पहिलो पाँच वर्षका लागि आवश्यक स्रोतको आकलन गरी

कार्यान्वयनको खाका तयार गरिएको छ । नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले तयार गरेको विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको यो योजना निर्माण प्रक्रिया निम्नअनुसार रहेको थियो ।

योजना निर्माणको नेतृत्व र समन्वय

यो योजना निर्माणको समग्र नेतृत्व नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट भएको हो । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रीबाट योजना निर्माणका लागि निरन्तर नीतिगत मार्गदर्शनका साथै आवश्यक संरचना तथा प्रक्रियाको निर्णय भएअनुसार योजना निर्माण प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्न गठित निर्देशक समितिको अध्यक्षता मन्त्रालयका सचिवबाट भएको थियो । योजनाको तयारी तथा विकास कार्यको समग्र संयोजन मन्त्रालयको योजना तथा अनुगमन महाशाखाबाट भएको थियो भने यसमा आवश्यक समन्वयसहित समग्र व्यवस्थापनका लागि सचिवालयको काम मन्त्रालयको योजना तथा अनुगमन महाशाखाअन्तर्गत रहेको वैदेशिक सहायता समन्वय शाखाले गरेको थियो । मन्त्रालयले योजना निर्माणका क्रममा विभिन्न समिति, कार्य टोली तथा कार्य समूहहरू निर्माण तथा परिचालन गरेको थियो । योजनाका सन्दर्भमा मन्त्रालयबाट विभिन्न विषयगत मन्त्रालय तथा विभिन्न निकायहरूबिच समन्वय, विज्ञ तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरकृया, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूसँग सञ्चार तथा समन्वय र विकास साझेदारहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य भएको थियो ।

योजना निर्माणमा सहभागिता र सहकार्य

यो योजना तयारीका क्रममा राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालयलगायत अन्य मन्त्रायलहरूसँग सम्बन्धित विषयमा समन्वय तथा अन्तकृया गरी पृष्ठपोषण प्राप्त गरिएको थियो । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रीको संयोजकत्वमा प्रदेश सामाजिक विकास मन्त्रालयका मन्त्रीहरूसँग भएका बैठक तथा अन्तकृयाबाट यो योजना निर्माणका लागि महत्वपूर्ण पृष्ठपोषण प्राप्त भएको थियो । योजना निर्माणका क्रममा विभिन्न स्थानीय तह, प्रदेश सरकारका निकायहरूलगायत केही विद्यालयहरूसँग अन्तरकृया गरी सुझाबहरू लिइएको थियो । यस क्रममा सातओटै प्रदेश र २१ स्थानीय तहले १० वर्षे शिक्षा योजना निर्माण गरेका छन् । ती स्थानीय शिक्षा योजना निर्माणका विभिन्न चरणमा यस योजना विकासमा संलग्न व्यक्तिहरू सहभागी भई त्यसबाट प्राप्त सिकाइलाई यो योजना विकासका प्रक्रियामा समावेश गरिएको थियो । यसबाट योजनालाई स्थानीय परिवेश तथा आवश्यकतामा आधारित बनाउन सहयोग पुगेको छ ।

योजना निर्माणका विभिन्न चरणमा शिक्षा विद्हरू, योजना विद्हरू, शिक्षा योजना निर्माणमा अनुभव भएका व्यक्तिहरू तथा अभ्यासकर्ताहरू विभिन्न कार्यटोली तथा समूहमा संलग्न भएर, व्यक्तिगत रूपमा, कुनै अध्ययन अनुसन्धानमा संलग्न भएर वा विशिष्ट क्षेत्रमा प्राविधिक सहयोग तथा सल्लाह प्रदान गरेर सहभागी भएका थिए । योजना निर्माणका लागि गठन गरिएका योजना निर्देशक समिति, योजना प्राविधिक सल्लाहकार समूह, योजना प्राविधिक समिति, परामर्शदाता समूहहरू र विषयगत अध्ययन समूहहरूका माध्यमबाट योजना निर्माणमा सहभागिता विस्तार गर्न, योजना निर्माण प्रक्रियामा सरोकारवालाहरूको संस्थागत सहभागिता सुनिश्चित गर्न र विज्ञहरूको सहभागिता कायम गरी विभिन्न क्षेत्रबाट पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न सहज भएको थियो ।

योजना निर्माणका क्रममा नागरिक समाज, शिक्षक तथा अभिभावक प्रतिनिधिहरू, विकास साझेदारहरूलगायत अन्य सरोकारवालाहरूसँग अन्तकृया गरी राय सुझाब लिइएको थियो । यस क्रममा नेपाल नगरपालिका संघ, नेपाल गाउँपालिका राष्ट्रिय महासंघ, नेपाल शिक्षक महासंघ, नेपाल अभिभावक महासंघलगायतका

प्रतिनिधिहरूसँग छलफल तथा अन्तकृया गरी योजनाका विविध पक्षमा पृष्ठपोषण प्राप्त गरिएको थियो । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगसँग पनि वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धमा छलफल गरी सुझाब प्राप्त गरिएको थियो भने राष्ट्रिय योजना आयोग तथा अर्थ मन्त्रालयबाट यो योजना निर्माणका लागि आवश्यक पृष्ठपोषण प्राप्त भएको थियो । योजना तयारीका विभिन्न चरणमा विकास साझेदारहरूको सहयोग तथा सहभागिता निरन्तर रहेको थियो ।

योजना विकासका लागि संरचनात्मक व्यवस्था तथा कार्यक्षेत्र

योजना विकासका लागि निर्देशक समिति, प्राविधिक सल्लाहकार समूह , प्राविधिक समिति , परामर्शदाता समूहहरू तथा विषयगत अध्ययन समूहहरू गठन गरी कार्यक्षेत्र निर्धारण गरिएको थियो ।

निर्देशक समिति (Steering Committee)

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा रहेको योजना निर्देशक समितिमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सम्बन्धित पदाधिकारीहरू, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहलगायतको प्रतिनिधित्व रहेको थियो । यस समितिले योजना निर्माणका समग्र प्रक्रियालाई मार्गदर्शन तथा समन्वय गर्ने र योजना निर्माणका सन्दर्भमा राष्ट्रिय योजना आयोग, विभिन्न मन्त्रालय तथा निकायहरू, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहहरूसँगको समन्वयका लागि सहजीकरण गरेको थियो ।

प्राविधिक सल्लाहकार समूह (Technical Advisotry Team)

शिक्षा नीति तथा योजनासम्बन्धी विज्ञको संयोजकत्वमा गठित योजना प्राविधिक सल्लाहकार समूहमा विभिन्न विज्ञ तथा शिक्षा विद्‌हरूको सहभागिता रहेको थियो । यसले शिक्षा क्षेत्रको विश्लेषण र योजना निर्माणका क्रममा विभिन्न विषय तथा क्षेत्रमा निरन्तर आवश्यक विषयगत तथा प्राविधिक सरसल्लाह तथा सुझाब प्रदान गरेको थियो ।

प्राविधिक समिति (Technical Committee)

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको योजना तथा अनुगमन महाशाखाका प्रमुखको अध्यक्षतामा रहेको योजना प्राविधिक समितिमा मन्त्रालयअन्तर्गतका विभागीय निकायहरू तथा मन्त्रालयअन्तर्गका विभिन्न शाखाका प्रमुखहरू रहेका थिए । यस समितिले योजना निर्माणको प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय पक्षको संयोजन तथा समन्वय र अन्तरनिकाय सहकार्यलाई सहजीकरण गरेको थियो ।

परामर्शदाता समूहहरू (Consultative Teams)

विज्ञ तथा परामर्शदाताहरूका समूहहरूले आवश्यकतानुसार विभिन्न विषयमा कार्य गरेका थिए ।

विषयगत अध्ययन समूहहरू (Thematic Teams)

मन्त्रालयले सम्बन्धित विषय क्षेत्रका विज्ञको संयोजकत्वमा सम्बन्धित विषयका विज्ञ, विगतमा योजना निर्माणमा अनुभव भएका व्यक्तिहरू, मन्त्रालय तथा विभागीय निकायका सम्बन्धित क्षेत्रको अनुभव भएका विज्ञहरू,

सम्बन्धित क्षेत्रमा अनुभव भएका विकास साझेदार संस्थामा कार्यरत विज्ञहरू तथा स्थानीय तहको शिक्षा योजना तथा कार्यान्वयनमा अनुभव प्राप्त व्यक्ति संलग्न भएका १२ ओटा विषयगत अध्ययन समूहहरू गठन गरेको थियो ।

प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी समूहहरू (Initial Draft Preparation Teams)

मन्त्रालयले योजना निर्माणमा अनुभव भएका तथा सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा विज्ञता हासिल गरेका व्यक्तिहरू सम्मिलित दुईदेखि चारजनासम्मको समूहलाई योजनाका विभिन्न खण्डहरूको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गर्न लगाएको थियो ।

दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति

योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय तथा उद्देश्यहरूलाई मूलतः नेपालको संविधानले गरेको मार्गदर्शन, नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको विकासको दीर्घकालीन सोचको अनुकूलता र दिगो विकास लक्ष्य तथा पन्ध्रौं योजनाका प्राथमिकतासँगको सामञ्जस्यतामा आधारित गरिएको छ । उल्लेख गरिएको राष्ट्रिय शैक्षिक परिवेशको समीक्षा तथा उठान गरिएका मुख्य चुनौती तथा अवसरहरूले नेपालको विद्यालय शिक्षाको आागामी १० वर्षको मार्ग पहिचानका लागि आधार तयार गरेका छन् । यही सन्दर्भमा आधारित भएर यस योजनाको माध्यमबाट अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा र सर्वसुलभ साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइमा नेपालले वि. सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा हासिल गर्ने उद्देश्य, रणनीतिहरू र प्राप्त हुने उपलब्धिहरूलाई यसमा समेटिएको छ ।

दीर्घकालीन सोच (Vision)

सक्षम, सृजनशील र मूल्यउन्मुख नागरिक तयार गरी नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका माध्यमबाट“समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को आकांक्षा पूरा गर्ने ।

ध्येय (Mission)

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरसँग तुलनायोग्य गुणस्तरयुक्त सान्दर्भिक शिक्षा प्राप्त गर्ने नागरिकको हक सुनिश्चित गर्न सक्षम, सुशासित, उत्तरदायी र प्रतिस्पर्धी सार्वजनिक विद्यालय शिक्षा पद्धतिको विकास ।

उद्देश्यहरू (Objectives)

- विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिका विशेषतः आर्थिक तथा सामाजिक कारणले सुविधाविहिन, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु ।
- प्रत्येक बालबालिकामा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्दै समग्र विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्नु ।

- सबै नागरिकलाई आधारभूत कार्यमूलक तथा जीवनोपयोगी सिपसहित साक्षर बनाउनु र निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर विस्तार गर्नु ।
- विद्यालय तथा विद्यालय शिक्षाका सबै निकायमा सुशासन प्रवर्द्धन, अन्तरसरकार समन्वय तथा सहकार्य सुदृढीकरण र क्षमता विकास गरी शैक्षिक सेवा प्रवाह प्रभावकारी बनाउनु ।
- मुख्य मूल्य तथा निर्देशक सिद्धान्तहरू (Core values and guiding principles)
- यस योजनाले अबलम्बन गरेका मुलभूत उदेश्य, रणनीति तथा कार्यक्रमहरू निम्नलिखित मूल्य तथा सिद्धान्तहरूमा आधारित छनः

विविधता (Diversity): समाजमा विद्यमान सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, भाषिक, लैङ्गिक, जातजातीय लगायतका पहिचानमा आधारित विविधताहरूको सम्मान गर्दै व्यक्तिगत विशेषता र पृष्ठभूमिका आधारमा व्यक्तिका संज्ञानात्मक क्षमता तथा सर्वाङ्गीण विकासका आवश्यकतामा हुनसक्ने भिन्नताप्रति सजग रहनु अपरिहार्य हुन्छ । विविधतायुक्त समाजमा सहअस्तित्व (Coexistence), ऐक्यबद्धता (Solidarity), सम्मान (Respect), विश्वास (Trust), सुसंगता (Cohesiveness) जस्ता मूल्यहरूले सामाजिक र वैयक्तिक विकासको आधार प्रदान गर्दछन् ।

समावेशिता (Inclusiveness): समावेशिताले विविधताको सम्मान, समताको प्रत्याभूतिका साथसाथै पहुँच, सहभागिता र उपलब्धि प्राप्तिमा रहेका बाधाहरूलाई हटाउनु भन्ने जनाउँदछ । शिक्षामा समावेशिताले उपलब्धता, पहुँच योग्यता, स्वीकार्यता र ग्रहणयोग्यताको सुनिश्चितता खोज्दछ ।

समता (Equity): समताको अर्थ व्यक्तिगत तथा सामाजिक/आर्थिक अवस्थाका आधारमा हुने विभेदलाई निषेध गर्नु र व्यक्तिगत, सामाजिक/आर्थिक तथा लैङ्गिक अवस्थाका आधारमा सहभागी हुन र उपलब्धि प्राप्त गर्न कुनै बाधा नहुने कुराको सुनिश्चितता गर्नु हो । यसका लागि निष्पक्षता र समान अवसर मात्र पर्याप्त हुदैन, आवश्यकतानुसार अवसरमा भिन्नता पनि आवश्यक हुन्छ अर्थात् सबैभन्दा कम सुविधा भएकालाई पहिलो प्रथमिकता दिने सिद्धान्तलाई पनि समताले आत्मसात गर्दछ भने गुणात्मक शिक्षा र समताका बिचमा अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहन्छ ।

निष्ठा/सदाचार (Integrity): निष्ठा/सदाचार भनेको इमान्दारिता, नैतिकता तथा आचरणमा स्थिरता हो । यसले विश्वासयोग्यता, निष्पक्षता, उत्तरदायित्वजस्ता मूल्यहरूलाई आत्मसात गर्दछ ।

विद्यार्थी केन्द्रितता (Student centeredness): विद्यार्थी केन्द्रितताको अर्थ समग्र शिक्षा पद्धतिलाई बालकेन्द्रित बनाउने, प्रत्येक बालबालिकाको सिकाइ सफलता सुनिश्चित गर्ने, बालबालिकाको आवश्यकता र रुचि अनुकूलको वैयक्तिक सिकाइ र कुशलतामा ध्यान दिने सिद्धान्तमा आधारित गरिनु हो । शिक्षा प्रणालीले प्रत्येक बालबालिकालाई सिङ्गो व्यक्तिको रूपमा ग्रहण गर्दै उसको सर्वाङ्गीण विकासका लागि अवसर सिर्जना गर्दछ ।

सुशासन (Good governance): समस्त शिक्षा पद्धतिमा सुशासनको प्रत्याभूति गर्न निर्णय र कार्यान्वयनमा अभिभावक तथा अन्य सरोकारवालाहरूको सहकार्य र सहभागिता कायम, विधिको पालना, पारदर्शिता, भूमिका र नतिजाप्रतिको जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्ने र प्रभावकारिता तथा कुशलता कायम गर्ने पक्षहरू समावेश हुन्छन् ।

नवप्रवर्तन (Innovation): नवप्रवर्तनले शिक्षाको प्रवाह तथा प्रकियामा विशेष शिक्षक तथा विद्यार्थीलाई खोजी तथा अध्ययन÷अनुसन्धानमा प्रोत्साहन गरी सिर्जनात्मकता तथा समस्या समाधानको सिपमा जोड दिनु भन्ने जनाउँदछ । यसमा शैक्षिक उन्नयन र नवप्रवर्तनमा प्रविधिको प्रयोग गरी समतामूलक र समवेशी पद्धतिसहित गुणस्तर अभिवृद्धिमा जोड दिइन्छ ।

परिवर्तनको सिद्धान्तहरू (Theory of Change)

यो योजना निश्चित परिवर्तनको सिद्धान्त र त्यसका मूलभूत मान्यताहरूबाट निर्देशित छ । योजनाले राखेको दूरदृष्टि"सक्षम, सृजनशील र मूल्यउन्मूख नागरिक तयार गरी नेपालको अर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका माध्यमबाट समृद्ध नेपाल, सुखी नेपालीको आकांक्षा पूरा गर्ने" प्राप्तिका लागि सहयोग पुर्याउने गरी यस योजनाको ध्येय-"अन्तर्राष्ट्रिय स्तरसँग तुलनायोग्य गुणस्तरयुक्त सान्दर्भिक शिक्षा प्राप्त गर्ने नागरिकको हक सुनिश्चित गर्न सक्षम, सुशासित, सुसङ्गठित र उत्तरदायी सार्वजनिक विद्यालय शिक्षा पद्धतिको विकास गर्नु" रहेको छ । योजनाको ध्येय प्राप्तिसँग सम्बन्धित चार ओटा उद्देश्य निर्धारण गरिएको छ । ती उद्देश्यहरू समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता, विद्यालय शिक्षाको सान्दर्भिकता अभिवृद्धि तथा गुणस्तर सुधार, सुशासन तथा व्यवस्थापन सुधार र सबैलाई साक्षरता बनाई निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर विस्तारसँग सम्बन्धित रहेका छन् । यस परिच्छेदमा तय गरिएका समग्र उद्देश्यलाई परिच्छेद चार र पाँचमा आवश्यकतानुसार विस्तृतीकरण गरिएको छ भने विषयक्षेत्रगत रूपमा रणनीतिहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका रणनीतिहरू प्रयोग गरेर उद्देश्य प्राप्तिका लागि विद्यालय शिक्षाका विभिन्न विषयक्षेत्रसँग सम्बन्धित आवश्यक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरिएको छ ।

निर्धारित रणनीतिअनुरूप योजनाबद्ध रूपमा क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दै लक्षित उपलब्धिहरू प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ । लक्षित उपलब्धि हासिल भएमा विद्यालय क्षेत्रको समग्र दीर्घकालीन उपलब्धि प्राप्त भई नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका माध्यमबाट समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को आकांक्षा पूरा गर्ने गन्तव्यमा पुग्न सहयोग हुने अपेक्षा गरिएको छ । यसरी निर्धारित रणनीति तथा क्रियाकलापका माध्यमबाट विद्यालय शिक्षाका विद्यमान चुनौती तथा मुद्दाहरू सम्बोधन भई वर्तमान अवस्थामा परिवर्तन हुने र लक्षित उपलब्धि प्राप्त भई गन्तव्यमा पुग्न सहयोग मिल्ने छ ।

मान्यता, जोखिम तथा जोखिम न्यूनीकरण (Assumption, Risk and Risk Mitigation)

निर्धारित रणनीति तथा क्रियाकलापहरूले विद्यालय शिक्षामा अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त भई यसबाट देशको समग्र विकासमा प्रभाव पर्ने अपेक्षा गरिए पनि यो परिवर्तनको सिद्धान्त केही निश्चित मान्यतामा आधारित छ । यी मान्यताहरूलाई यस योजनाका आधारभूत सर्तका रूपमा लिन सकिन्छ । यी मान्यताहरू अनुसरण नभएमा उपलब्धि प्राप्तिमा कठिनाइ हुने भएकाले उपलब्धि प्राप्त नहुने जोखिम रहने हुनसक्छ ।

यो योजना पाँचओटा प्रमुख मान्यताहरूमा आधारित छ । पहिलो मान्यता शिक्षा विकासका लागि राष्ट्रिय सहमति र राजनीतिक प्रतिबद्धता प्राप्त भई आवश्यक नीति तथा कानुन तयार हुने र कार्यन्वयनलाई सहजीकरण हुने भन्ने हो । संघीय संरचनाअनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा आवश्यक देखिएका नीतिगत तथा कानुनी प्रबन्ध समयमै पूरा भई कार्यान्वयनमा सहयोग हुने मान्यतामा आधारित भई यो योजना तयार गरिएको छ ।

योजनाको दोस्रो मान्यता भनेको कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनको संरचना पुनर्संरचित भई संघीय संरचनाअनुकूल हुने गरी व्यवस्थित हुने छ भन्ने हो । यसमा कार्यमूलक संरचना स्थापनाका साथसाथै जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वको स्पष्टता हुने छ भने आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था तथा सबै जनशक्ति विशेषत स्थानीय जनशक्तिको क्षमतामा सुधार हुने छ भन्ने मान्यतामा आधारित भएर यो योजना विकास गरिएको छ ।

तेस्रो, तीनै तहका सरकार शिक्षामा लगानीका लागि तयार भई अपेक्षित लगानी सुनिश्चित हुने छ । प्रत्येक तहको सरकारले शिक्षामा गर्ने लगानीलाई प्राथमिकतामा राखी बढ्दो दायित्वलाई विचार गरेर आवश्यक लगानी सुनिश्चित गर्ने छन् भने विशेषतः स्थानीय तहहरूले विद्यालय शिक्षालाई प्राथमिकतामा राखी यो योजना र यसका कार्यक्रमहरू अपेक्षित रूपमा कार्यान्वयन गर्न अपनत्व लिने छन् भन्ने मान्यता यस योजनाको रहेको छ ।

चौथो मान्यता, सुविधा सम्पन्न स्थानमा स्रोत एकीकृत भई त्यसबाट हुनसक्ने भिन्नतालाई विचार गरेर लगानीलाई समतामा आधारित रही निश्चित मापदण्डका आधारमा स्रोतको वितरण र सदुपयोग गरिएको हुने छ भन्ने हो ।

पाँचौं मान्यता, शिक्षकको सक्षमता र उत्प्रेरणामा सुधार भई सक्षम र उत्प्रेरित शिक्षकबाट शिक्षण सिकाइ हुन्छ भन्ने हो । समग्रमा शिक्षण पेसाको आकर्षण र प्रतिष्ठामा अभिवृद्धि सँगसँगै शिक्षकसम्बन्धी नीति र समग्र शिक्षक व्यवस्थापनमा सुधार ल्याई शिक्षकहरूमा व्यावसायिक प्रवृत्ति, लगनशीलता, जवाफदेहिताको विकास गर्नु अपरिहार्य हुने छ ।

उल्लिखित आधारभूत मान्यताहरू पूरा नभएमा यो योजना कार्यान्वयनका कतिपय पक्षहरूमा देखापर्न सक्ने सम्भाव्य जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी योजनाका मूलभूत उद्देश्यहरू तथा मुख्य उपलब्धि प्राप्ति सुनिश्चित हुन सक्ने गरी सम्भाव्य जोखिम न्यूनीकरण गर्न वा वैकल्पिक तथा पुरक उपाय अवलम्बन गर्न सकिने गरी लचकता प्रदान गरिएको छ । नीतिगत प्रबन्ध अन्तरगत संघीय शिक्षा ऐन तथा प्रदेश र स्थानीय शिक्षा ऐन नबनेको अवस्थामा अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनका प्रावधानका आधारमा संवैधानिक प्रत्याभूति अनुकूल हुने गरी यो योजना कार्यान्वयन गरिने छ । कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनको संरचना पुनर्संरचित भई संघीय संरचनाअनुकूल हुने गरी व्यवस्थित भएमा योजना कार्यान्वयनमा सहजता हुने छ तापनि हालको संरचना पनि संघीयताको कार्यान्वयनका क्रममा तयार गरिएको हुनाले यसमा केही क्रमिक सुधार गरी यो योजना कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्न सकिने छ । सरकारको लगानीको प्राथमिकताको निरन्तरता, संवैधानिक प्रावधान, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गरिएका प्रतिबद्धता, नागरिक समाजलगायतको सार्वजनिक चासो तथा राजनीतिक सहमति, वैदेशिक सहयोग प्राप्तिको निरन्तरता, विभिन्न गैरसरकारी तथा समुदायमा आधारित संघसंस्थाको विद्यालय शिक्षाका विभिन्न पक्षमा सहयोग तथा संलग्नता इत्यादिले सार्वजनिक शिक्षामा लगानीको सुनिश्चितताप्रति विश्वस्त हुने आधार तयार भएको छ भने स्थानीय तह र प्रदेश तहबाट हुनसक्ने थप लगानीले पनि यसमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने देखिन्छ । यस योजना अवधिमा समताका सूचकहरूलाई समेत विचार गरेर लगानीका मापदण्ड विकास गरी विद्यालय शिक्षामा लगानी गर्ने अवसर भएकाले यसबाट लगानीलाई समता अभिवृद्धिमा सहयोग पुग्नेगरी कुशलतापूर्वक व्यवस्थित गर्न सहयोग पुग्ने छ । यस योजनामा प्रस्ताव गरिएका शिक्षक विकास र व्यवस्थापनसम्बन्धी रणनीति तथा क्रियाकलापको माध्यमबाट शिक्षकको सक्षमता र उत्प्रेरणामा सुधार भई सक्षम र उत्प्रेरित शिक्षक व्यवस्थापन भई सिकाइ सुधारमा सहयोग पुग्ने छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८

साक्षरता:

१. राष्ट्रिय जनगणनामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका व्यक्तिहरुको शैक्षिक अवस्था सम्बन्धी विवरण संकलन गरिएको थियो । जनगणनाको नतिजाले देशका ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका कुल २,६७,२५,२९५ जनसङ्ख्यामा २,०३,७७,९८० जना पढ्न र लेख्न दुवै जान्ने देखाएको छ । यसअनुसार देशको समग्र साक्षरता दर ७६.२ प्रतिशत कायम हुन्छ । पुरुषको साक्षरता दर ८३.६ प्रतिशत रहेको छ र महिलाको साक्षरता दर ६९.४ प्रतिशत रहेको छ । अघिल्लो अर्थात २०६८ को जनगणनामा कुल साक्षरता दर ६५.९ प्रतिशत, पुरुषको साक्षरता दर ७५.१ प्रतिशत र महिलाको साक्षरता दर ५७.४ प्रतिशत रहेको थियो ।

२. प्रदेशगत आधारमा अध्ययन गर्दा वाग्मती प्रदेशमा सबैभन्दा धेरै साक्षरता दर रहेको छ । वाग्मती प्रदेशमा पाँच वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका जनसंख्याको ८२.१ प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । पुरुषको साक्षरता दर गण्डकी प्रदेशमा उच्च रहेको छ । मधेश प्रदेशमा सबैभन्दा कम साक्षरता दर ६३.५ प्रतिशत रहेको छ । पुरुष र महिलाको साक्षरता दरसमेत मधेश प्रदेशमा अन्य प्रदेशको तुलनामा सबैभन्दा कम रहेको छ ।

३. सबै जिल्लाहरुमा ५५ प्रतिशत भन्दा धेरै साक्षरता दर देखिएको छ । काठमाडौं जिल्लामा सबैभन्दा बढी ८९.२३ र रौतहत जिल्लामा सबैभन्दा कम साक्षरता दर ५७.७५ रहेको छ । पुरूष र महिलाको साक्षरता दर पनि अन्य जिल्लाको तुलनामा काठमाडौं जिल्लामा क्रमशः ९४.१९ प्रतिशत र ८४.१६ प्रतिशत रहेको छ । रौतहत जिल्लामा भने महिला र पुरूष दुवैको साक्षरता दर अन्य सबै जिल्लाहरुको भन्दा कम रहेको छ ।

साक्षर जनसंख्याको उत्तीर्ण गरेको तह सम्बन्धी विवरण :

जनगणनामा प्राप्त नतिजाअनुसार कुल साक्षर जनसंख्याको सबैभन्दा बढी २८.७ प्रतिशत व्यक्तिहरुले प्राथमिक तह (कक्षा १ देखि ५ सम्म) मात्र उत्तीर्ण गरेका छन् । निम्न माध्यमिक तह (कक्षा ६ देखि ८ सम्म) मात्र उत्तीर्ण गरेका व्यक्तिहरु १९.९ प्रतिशत रहेका छन् । एस.एल.सी. वा सो सरह मात्र उत्तीर्ण गर्ने व्यक्तिहरु ९.५ प्रतिशत देखिन्छन् । यस्तै १.८ प्रतिशत व्यक्तिहरुले अनौपचारिक शिक्षा अध्ययन गरेको देखिएको छ ।

प्राप्त नतिजाले देशका ५ वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरका साक्षर पुरुष र महिलाहरुले सबैभन्दा बढी संख्याले प्राथमिक तह मात्र उत्तीर्ण गरेका छन् जसमा पुरुष र महिला क्रमशः २८.८ प्रतिशत र २८.६ प्रतिशत रहेका छन् । दोस्रो ठूलो हिस्सा १५.५ ले निम्न माध्यमिक तह मात्र उत्तीर्ण गरेका छन् । एस.एल.सी. भन्दा माथि माथिल्लो तह उत्तीर्ण गर्ने महिलाहरुको तुलनामा पुरुषहरुको प्रतिशत धेरै रहेको छ । अनौपचारिक शिक्षामा भने महिलाहरुको प्रतिशत पुरुषको भन्दा धेरै रहेको छ ।

अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

जनगणनाको नतिजाअनुसार सबैभन्दा धेरै व्यक्तिहरु अर्थात ३५.१ प्रतिशतले व्यवस्थापन क्षेत्रको अध्ययन गरेको देखिएको छ । शिक्षाशास्त्र अध्ययन गरेका व्यक्तिहरु २९.९ प्रतिशत सहित दोस्रो स्थानमा रहेका छन् भने मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र अध्ययन गरेका व्यक्तिहरु ११.५ प्रतिशत सहित तेस्रो स्थानमा रहेका छन् । विज्ञान, स्वास्थ्य, चिकित्साशास्त्र, इन्जिनियरिङ, कम्प्युटर, सूचना प्रविधि, कानुन, कृषि, वन र पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/मत्स्यपालन विषय अध्ययन गर्ने व्यक्तिहरु क्रमशः ७.१ प्रतिशत, ४.४ प्रतिशत, ३.० प्रतिशत, १.२ प्रतिशत, ०.८ प्रतिशत, ०.७ प्रतिशत, ०.३ र ०.२ प्रतिशत रहेको छ ।

लैङ्गिक आधारमा विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा धेरै पुरुषहरु ३६.९ ले व्यवस्थापन विषय/क्षेत्र अध्ययन गरेको देखिएको छ भने धेरै महिलाहरु ३६.१ ले शिक्षाशास्त्र अध्ययन गरेका छन् । मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र ११.६ अध्ययन गर्ने महिला र पुरूष बराबर रहेका छन् ।

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ अनुसार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको कार्य क्षेत्र

१. शिक्षासम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड र नियमन

२. केन्द्रीय विश्वविद्यालयसम्बन्धी नीति, कानुन र मापदण्ड

३. विदेशी विश्वविद्यालयसँगको सम्बन्धन, समकक्षता निर्धारण, प्रत्यायन (एक्रिडिटेशन), समन्वय तथा नियमन

४. केन्द्रीय पुस्तकालसम्बन्धी नीति, कानुन र व्यवस्थापन

५. मानव संशाधन आवश्यकता प्रक्षेपण, राष्ट्रिय शैक्षिक योजना एवम् मानवस्रोत विकास योजना

६. विद्यालय तहको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, मूल विषयको पाठ्यक्रम, नमुना पाठ्यपुस्तक र नियमन

७. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको राष्ट्रिय नीति, पाठ्यक्रम प्रारुप, योग्यता निर्धारण, सिप परीक्षणको मापदण्ड

८. विद्यालय तहको शिक्षकको सेवा सर्त , योग्यता एवम् समकक्षताको नीति र मापदण्ड

९. शिक्षक तालिमसम्बन्धी नीति, मापदण्ड र स्तरीकरण, पाठ्यक्रम प्रारुप, योग्यता निर्धारण, सिप परीक्षणको मापदण्ड तथा तालिम केन्द्रसँगको समन्वय

१०. विद्यालय तहको परीक्षाको राष्ट्रिय मापदण्ड, माध्यमिक तहको परीक्षा व्यवस्थापन तथा समकक्षता निर्धारण

११. कूटनीतिक नियोगबाट सम्बन्धन लिई सञ्चालन हुने शैक्षिक संस्थाको स्वीकृति

१२. विदेशी शैक्षिक संस्थाबाट सम्बन्धन लिई सञ्चालन हुने शैक्षिक संस्थाको स्वीकृति, प्रत्यायन तथा नियमन

१३. प्रदेश तथा स्थानीय तहको शैक्षिक विषयमा समन्वय

१४. विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, केन्द्रीय विश्वविद्यालय, खुला विश्वविद्यालय र केन्द्रीयस्तरका शैक्षिक प्रतिष्ठानसंग समन्वय

१५. छात्रवृत्ति र विद्वतवृत्तिसम्बन्धी नीति र मापदण्ड

१६. शैक्षिक अध्ययन, अनुसन्धानको स्वीकृतिसम्बन्धी नीति, कानुन र मापदण्ड

१७. राष्ट्रिय प्राज्ञिक अनुसन्धान तथा शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन

१८. शैक्षिक गुणस्तर मानक निर्धारण, मापन तथा नियमन

१९. राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड , प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्

२०. विज्ञान प्रविधिसम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड

२१. वैज्ञानिक, अन्तरिक्ष विज्ञान र खगोल विज्ञानसम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान

२२. विज्ञान र प्रविधिको खोज, अनुसन्धान, आविस्कार , प्रवद्र्धधन र विकास

२३. विज्ञान प्रविधि विषयक तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र सर्वेक्षणको मापदण्ड

२४. पारमाणविक प्रविधि, रेडियोधर्मी पदार्थहरूको गुणस्तर तथा उपयोगसम्बन्धी तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना, व्यवस्थापन र नियमन

२५. जैविक तथा पारमाणविक प्रविधिको उपयोग तथा प्रवद्र्धधन, नियन्त्रण र नियमन

२६. ओजोन अध्ययन, सौर्य विकीरण मापन तथा सूचना प्रवाह

२७. वैज्ञानिक उपकरण क्यालिब्रेशन तथा प्रमाणिकरण

२८. रासायनिक पदार्थको उपयोग तथा प्रवद्र्धधन, नियन्त्रण र नियमन

२९. पारमाणविक पदार्थ , वेवारिसे स्रोतहरूको खोज तथा पुनर्लाभ र व्यवस्थाप

३०. आणविक ऊर्जा सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड कार्यान्वयन र नियमन

३१. नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान, राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रतिष्ठान, प्लानेटेरियम, वोधशाला र विज्ञान संग्रहालय

३२. मन्त्रालयसम्बन्धी राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थासँग सन्धि, सम्झौता, अभिसन्धि, सम्पर्क र समन्वय

३३. मन्त्रालयसम्बन्धी सार्वजनिक संस्थान, प्राधिकरण, समिति, प्रतिष्ठान, कम्पनी आदिको सञ्चालन र नियमन

३४. नेपाल शिक्षा सेवाको सञ्चालन (आर्कियोलजी समूह बाहेक) ।

माथि उल्लिखित कार्यहरू सम्पादन गरी मुलुकको समग्र शैक्षिक प्रशासन सञ्चालनमार्फत देशमा शैक्षिक सुशासन कायम राख्दै छिटो, छरितो एवम् गुणस्तरीय शैक्षिक सेवा प्रवाहको प्रबन्ध मिलाउन शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको स्थापना भएको छ ।

नेपालमा विक्रम सम्बत २००७ सालमा आएको राजनीतिक परिवर्तनपछि शिक्षा मन्त्रालयको स्थापना गरिएको हो भने शिक्षा मन्त्रालयको पहिलो नेतृत्व सम्हाल्ने व्यक्तिको रुपमा माननीय मन्त्री नृपजङ्ग राणा हुनुहुन्थ्यो । शिक्षा मन्त्रालयको स्थापना भएपछि विभिन्न कालखण्डमा मन्त्रालयलाई विभिन्न जिम्मेवारीसहित विभिन्न नामले

सम्बोधन गर्ने गरिएको पाइएको छ । जस्तै: कहिले शिक्षा मन्त्रालय, कहिले शिक्षा तथा संस्कृति मन्त्रालय, कहिले शिक्षा, संस्कृति तथा समाज कल्याण मन्त्रालय यस्तै गरी कहिले शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय हुँदै हाल यो मन्त्रालयको नाम शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय कायम हुन गएको छ ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रका कार्यहरू सम्पादन गर्नको लागि मन्त्रालयमा निम्नानुसार ७ वटा महाशाखा र सो अन्तर्गत ३० वटा शाखाहरू रहने गरी सङ्गठन संरचना स्वीकृत गरिएको छ । उक्त महाशाखा अन्तर्गतका शाखाहरू सहितको सङ्गठन संरचना अनुसूची १ मा उल्लेख गरिएको छ ।

१. प्रशासन महाशाखा

२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा महाशाखा

३. विद्यालय शिक्षा महाशाखा

४. उच्च शिक्षा महाशाखा

५. योजना तथा अनुगमन महाशाखा

६. विज्ञान प्रविधि महाशाखा

७. पारमाणविक पदार्थ व्यवस्थापन महाशाखा

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको संगठन संरचना अनुसूची १ मा दिइएको छ ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रीय र विभागीय निकायहरू

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको मातहतमा विभागस्तरको निकायको रुपमा केन्द्रीयस्तरमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको सङ्गठन संरचना र दरवन्दी स्वीकृत गरिएको छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले विद्यालय शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा र शैक्षिक जनशक्ति विकासको लागि विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम तथा विद्यालय शिक्षाको वार्षिक योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, व्यवस्थापन तथा प्रतिवेदनसम्बन्धी काम गर्ने छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले प्रदेश सरकार , प्रादेशिक सामाजिक विकास मन्त्रालय, प्रादेशिक शिक्षा विकास निर्देशनालय, प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्र, जिल्ला तहको शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र स्थानीय सरकार गाउँपालिका तथा नगरपालिकासँग सहकार्य र समन्वय गरी शैक्षिक योजना कार्यान्वयन, अनुगमन र व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यहरू सम्पादन गर्ने छ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत केन्द्रीयस्तरमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्र रहेको छ जसले विद्यालय तहको शिक्षाको लागि समय सापेक्ष पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक र शैक्षणिक सामग्रीहरूको विकास, परिमार्जन र कार्यान्वयनको लागि सिफारिश गर्नेछ । यसै गरी शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत केन्द्रीयस्तरमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डको स्थापना गरिएको छ जसले विद्यालय शिक्षाको अन्तमा लिइने कक्षा १२ को निर्णयात्मक परीक्षाको प्रबन्ध, सञ्चालन र व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यसम्पादन गर्ने छ । यसका अतिरिक्त विद्यालय तहका शिक्षकहरूको स्थायी नियुक्ति र बढुवाको लागि विज्ञापन प्रकाशन गरी खुला तथा आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाहरू सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरी नियुक्तिको लागि सिफारिश गर्न शिक्षक सेवा आयोगको गठन भई कार्य सञ्चालन भइरहेको छ । यस मन्त्रालय अन्तर्गत केन्द्रीय स्तरमा शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेको छ । जसले शैक्षिक गुणस्तर तथा विद्यार्थी सिकाइ उपलव्धिको मापन तथा मूल्याङ्कन

गरी स्तरनिर्धारण गर्ने छ । पाठ्यपुस्तकहरू तथा अन्य शैक्षिक सामग्रीहरूको छपाइ र वितरणका लागि सरकारी स्वामित्व सहितका संस्थानहरू जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र र साझा प्रकाशन पनि रहेका छन् । राष्ट्र निर्माणमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने उच्च तथा विशिष्ट स्तरीय जनशक्ति उत्पादनको जिम्मेवारीमा रहेको उच्च शिक्षाको नीति निर्माणमा सहयोग र सञ्चालनको समन्वय अन्तर्गत केन्द्रीय स्तरमा विश्वविद्यालय अनुदान आयोग रहेको छ । विश्वविद्यालयहरू आफ्ना कार्यहरू सञ्चालन गर्नका लागि स्वायत्त छन् ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत केन्द्रीयस्तरमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका कार्यक्रमहरूको सम्बन्धन, सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को स्थापना भएको छ जसले (विश्वविद्यालयका कार्यक्रमहरू बाहेक), छोटो अवधिको सिप विकास तालिम, प्राविधिक प्रवेशिका र डिप्लोमा तहका कार्यक्रमहरू सञ्चालन र सिप परीक्षण गर्ने कार्यहरू सम्पादन गर्दै आइरहेको छ । यसैगरी यस मन्त्रालय अन्तर्गत दुईवटा केन्द्रीय पुस्तकालयहरू (राष्ट्रिय पुस्तकालय र केशर पुस्तकालय) र एउटा स्वायत्त पुस्तकालय (डिल्लीरमण-कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालय) सञ्चालनमा रहेका छन् ।

यसै गरी विज्ञान प्रविधितर्फ केन्द्रीय निकायका रुपमा नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान, विधि विज्ञान प्रयोगशाला, बी.पी. कोइराला प्लानेटोरियम एण्ड अब्जरभेटरी विकास समिति रहेका छन् जसको कार्यविवरण यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान (NAST)

मुलुकको चौतर्फी विकासमा विज्ञान तथा प्रविधिको अहम् भूमिका रहने भएकोले विज्ञान तथा प्रविधिको माध्यमबाट देश विकास गर्ने उद्देश्यले २०३९ साल मङ्सीर २० गते नेपाल राजकीय विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानको स्थापना भएको हो । यसलाई व्यवस्थित गर्ने ऐन नेपाल राजकीय विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान ऐन, २०४८ हो जुन २०४९ बैशाख १७ गते लालमोहर लागी प्रकाशन भएको देखिन्छ । नेपालमा २०६३ सालको राजनीतिक परिवर्तनले राजसंस्थाको अन्त्य गरेपछि २०६४/०६/१५ मा भएको यस ऐनको दोस्रो संशोधनले यसको नाममा रहेको "नेपाल राजकीय विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान" भन्ने शब्दहरू राखी रुपान्तरण गरिएको छ । यो संस्था स्थापनाको औचित्यको सम्बन्धमा नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान ऐन, २०४८ को प्रस्तावनामा निम्न व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छः "विज्ञान तथा प्रविधिको विकास, अनुसन्धान र प्रवर्धन गर्न वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलापका लागि उपयुक्त वातावरणको सिर्जना गर्न, विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा कार्यरत प्रतिभावान् वैज्ञानिक तथा प्राविधिकहरूलाई प्रोत्साहन र कदर गर्न नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानलाई एक सङ्गठित र सक्षम निकायका रूपमा सञ्चालन गर्न वाञ्छनीय भएकोले व्यवस्थापिका संसदले यो ऐन बनाएको छ" । यो अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक स्वशासित एवम् सङ्गठित संस्था हुने तथा यसको अंग्रेजी नाम Nepal Academy of Science and Technology (NAST) रहने छ भनी ऐनमा उल्लेख भएको छ । नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानको संगठन संरचना अनुसूची २ मा दिइएको छ ।

प्रज्ञा–प्रतिष्ठानको उद्देश्यः

राष्ट्रको सर्वाङ्गीण विकासका लागि देशमा विज्ञान तथा प्रविधिको विकास गर्नु गराउनु, स्वदेशी प्रविधिको संरक्षण र आधुनिकीकरण गर्नु, गराउनु, विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी अनुसन्धान गर्नु, गराउनु र देशको लागि उपयुक्त विदेशी प्रविधि पहिल्याउनु र सो को हस्तान्तरणको लागि सहयोग पुर्‍याउनु प्रज्ञा प्रतिष्ठानको मूलभूत उद्देश्य हुने छ ।

प्रज्ञा–प्रतिष्ठानको काम, कर्तव्य र अधिकार

ऐनको दफा ६ मा उल्लिखित प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम छन् ।

क. विज्ञान तथा प्रविधिका विभिन्न विषयहरूमा प्राथमिकताको आधारमा अध्ययन, अनुसन्धान तथा विकास र प्रवर्धन गर्ने ।

ख. प्रविधि हस्तान्तरणसम्बन्धी नीति तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सहयोग पुर्याउने ।

ग. स्वदेशी तथा विदेशी वैज्ञानिक तथा प्रविधिसम्बन्धी निकायहरूसित समन्वयात्मक ढङ्गले कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

घ. विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी केन्द्रीय प्रलेख तथा सूचना प्रणालीको विकास गरी सेवा प्रदान गर्ने ।

ङ. विज्ञान तथा प्रविधि विषयहरूमा गोष्ठी, सम्मेलन आदि आयोजना गर्ने , गराउने तथा विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी विभिन्न प्रकाशन गर्ने , गराउने ।

च. विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी क्षेत्रीय वा अन्तर्राष्ट्रिय र अन्य विदेशी सङ्घसंस्थासित सम्बन्ध स्थापना, विस्तार र सुदृढ गरी पारस्परिक सहयोग आदानप्रदान गर्ने ।

छ. प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको सञ्चालन तथा विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी कार्यका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायबाट वित्तीय, प्राविधिक तथा अन्य सहयोग प्राप्त गर्ने र परिचालन गर्ने ।

ज. विज्ञान तथा प्रविधिको विकास, प्रवर्धन वा प्रयोगमा उत्कृष्ट योगदान दिने व्यक्ति वा संस्थालाई कदर गर्ने र प्रोत्साहित गर्ने ।

झ. विज्ञान तथा प्रविधिको उपयोगिता र उपादेयताबारे जनमानसमा जागरुकता अभिवृद्धि गर्ने, गराउने र विज्ञान तथा प्रविधिको प्रयोग बढाउन अनुकूल वातावरण सृजना गर्ने ।

ञ. विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी राष्ट्रिय निकायहरूको कार्यक्रम र उपलब्धिबारे अध्ययन गरी आवधिक प्रतिवेदन तयार गर्ने ।

ट. विज्ञान तथा प्रविधि विकास कार्यक्रम सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाब दिने ।

ठ. विज्ञान तथा प्रविधिको अनुसन्धान तथा विकासका लागि नयाँ निकाय वा प्रयोगशाला स्थापना गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई राय दिने ।

ड. देशभित्र रहेको विज्ञान तथा प्रविधिसँग सम्बन्धित कुनै प्रयोगशाला वा निकायको विकासका निमित्त तोकिएबमोजिम वित्तीय वा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने ।

ढ. विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी उत्कृष्ट आविष्कार तथा नमुनाहरूको प्रदर्शन कक्ष स्थापना गर्ने ।

ण. प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको उद्देश्य पूर्ति गर्न अन्य आवश्यक कामहरू गर्ने गराउने ।

राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समितिको कार्यविवरण

१. विधि विज्ञान (Forensic Science) सँग सम्बन्धित विभिन्न विषय क्षेत्रहरूमा अध्ययन, अनुसन्धान, परीक्षण तथा विश्लेषण गर्ने गराउने ।

२. अपराध अनुसन्धान तथा न्याय सम्पादनमा सहयोग पुर्याउन विभिन्न भौतिक सबुदहरू (Physical Evidences) जस्तै: विषादी, लागू औषध, डि.एन.ए., वन्यजन्तुका अखेटोपहार, विवादित लिखत आदिको वैज्ञानिक परीक्षण गर्ने ।

३. अदालतबाट माग भएका विवरण उपलब्ध गराउने वा विशेषज्ञलाई अदालतमा उपस्थित गराई बयान वा बकपत्र गराउने ।

४. प्रयोगशालाको सेवा प्राप्त सरकारी, अर्धसरकारी तथा गैरसरकारी संस्थामा कार्यरत व्यक्तिलाई विधि विज्ञान सम्बन्धमा आवश्यक तालिम दिने ।

वि.पी. कोइराला मेमोरियल प्लानेटेरियम तथा अब्जरभेटरी र विज्ञान सङ्ग्रहालय विकास समितिको कार्यविवरण

१. बेधशाला, प्लानेटेरियम तथा विज्ञान सङ्ग्रहालयको स्थापना एवम् सञ्चालन

२. खगोल एवम् अन्तरिक्ष विज्ञानमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गराउने

३. राष्ट्रिय अन्तरिक्ष विज्ञान तथा प्रविधि अनुसन्धान केन्द्रको स्थापना गर्ने

४. आम जनमानस र विद्यार्थीहरूमा विज्ञानको प्रवद्र्धधन गर्ने तथा आम जनमानसमा पुर्याउनलाई राष्ट्र विकासमा सहयोग गर्ने ।

शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रको कार्य विवरण

१. विद्यालय शिक्षासम्बन्धी द्धिपक्षीय र बहुपक्षीय विकास साझेदारहरू र निकायसँगको समन्वय ।

२. शिक्षासम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता तथा सम्झौताअनुरुप विद्यालय क्षेत्र विकास योजनालगायतका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन तथा समन्वय ।

३. अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षा एवम् राष्ट्रिय पठन सिपलगायतका विषयमा नमुना कार्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन ।

४. मानव संसाधन प्रक्षेपण, योजना तर्जुमा, त्यसअनुरुप शैक्षिक योजना, कार्यक्रम विकास एवम् मानव संसाधन विकास योजना तयार ।

५. विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गराउने तथा राष्ट्रिय गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण तथा अनुगमन ।

६. प्रदेश र स्थानीय तहबाट माग भएबमोजिम प्राविधिक विषयमा सहजीकरण एवम् समन्वय ।

७. विद्यालय शिक्षाको एकीकृत शैक्षिक तथ्याङ्क सङ्कलन, व्यवस्थापन तथा प्रवोधीकरण ।

८. विद्यालय शिक्षाको लागि भौतिक सुविधासहितको न्यूनतम सिकाइ अवस्थाको योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनको लागि आवश्यक स्रोत व्यवस्थापन एवम् सहजीकरण ।

९. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिशु शिक्षासम्बन्धी नीति तथा मापदण्ड निर्धारण एवम् कार्यक्रम सञ्चालनको समन्वय ।

१०. अनिवार्य आधारभूत शिक्षा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मापदण्ड निर्माण तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण ।

११. माध्यमिक शिक्षातर्फ साधारण तथा प्राविधिक शिक्षाको लागि आवश्यक नीतिगत व्यवस्था ।

१२. शिक्षण संस्थाको स्थापना र सञ्चालनको न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्ड निर्धारण तथा आवश्यक समन्वय, सहजीकरण र अनुगमन ।

१३. विद्यालय शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन एवम् सहजीकरण ।

१४. विद्यालय शिक्षामा पहुँच बढाउन छात्रवृत्ति, दिवा खाजालगायतका प्रोत्साहन कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण ।

१५. शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासका लागि मापदण्ड तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण ।

१६. सेवाकालीन शिक्षक तालिमको लागि पाठ्यक्रमको ढाँचा निर्माण एवम् स्वीकृति, कोर्स तथा स्रोत सामग्री विकास, प्रशिक्षक तयारी, तालिम मापदण्ड विकास, तालिमको प्रमाणीकरण तथा समकक्षता निर्धारण ।

१७. प्रदेश अन्तरगतका शैक्षिक तालिम कार्यक्रम तथा निकायहरूको सम्बन्धन, प्राविधिक सहयोग, समन्वय,अनुगमन तथा नियमन ।

१८. शिक्षक तालिमसम्बन्धी नीति, मापदण्ड र स्तरीकरण, पाठ्यक्रम प्रारुप, योग्यता निर्धारण, सिप परीक्षणको मापदण्ड तथा तालिम केन्द्रसँग समन्वय समावेशी शिक्षा, लैङ्गिक समविकास, मातृभाषा तथा विशेष शिक्षा सम्बन्धी कार्यहरू ।

१९. विद्यालयमा हुने विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सुरक्षित विद्यालय नीति तथा एकीकृत विद्यालय सुरक्षा कार्यक्रमसम्बन्धी कार्यक्रमहरूको विकास तथा कार्यान्वयन ।

२०. नमुना विद्यालय विकास, व्यवस्थापन एवम् सञ्चालनमा समन्वय र सहजीकरण ।

२१. परम्परागत (गुरूकूल, गुम्बा, गोन्पा, मदरसा) लगायत वैकल्पिक एवम् खुला शिक्षा तथा निरन्तर सिकाइसम्बन्धी नीति एवम् मापदण्ड निर्धारण तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण ।

२२. विभिन्न तहमा शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि शैक्षिक सामग्रीको सूची विकास, तालिम पाठ्यक्रम तथा सन्दर्भ सामग्री विकास र प्रमाणीकरण, नमुना तालिम सामग्री उत्पादन तथा वितरणसम्बन्धी कार्यहरू ।

२३. विद्यालय शिक्षाका नमुना परीक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन र प्राप्त नतिजाका आधारमा आवश्यक सुधारका नीति तर्जुमा ।

२४. भाषिक, लैङ्गिक, अपाङ्गता लगायतका विविधतालाई व्यवस्थापन गर्न समावेशी शिक्षा नीति अनुरूपका नमुना कार्यक्रमहरू तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन ।

२५. विद्यालय पोषण, बालमैत्री विद्यालयसम्बन्धी सहजीकरण तथा सवलीकरणका कार्यहरू

२६. शिक्षक तथा शिक्षा प्रशासनमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकाससम्बन्धी मापदण्ड विकास, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन र प्रमाणीकरण ।

२७. दूर शिक्षार खुला सिकाइ कार्यक्रमको लागि श्रव्य तथा श्रव्यदृष्य सामग्री विकास एवम् प्रसारण कार्यक्रम सञ्चालन एवम् समन्वय ।

२८. स्वदेशी तथा विदेशी दातृसंस्था, सरकारी तथा गैह्र सरकारी संस्था एवम् तालिम प्रदायक संस्थाहरूसँग साझेदारी र सहकार्यमा शैक्षिक गुणस्तर सुधारसम्बन्धी कार्यक्रम तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन ।

२९. अनौपचारिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा तथा सामुदायिक अध्ययन केन्द्रको नीति तर्जुमा योजना विकास र नियमन ।

३०. केन्द्रमा कार्यरत कर्मचारीको व्यवस्थापन, वृत्तिविकास, क्षमता विकास र आन्तरिक व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यहरू ।

३१. समावेशी शिक्षा, लैङ्गिक समविकास तथा विशेष शिक्षासम्बन्धी कार्यहरू ।

३२. प्रदेश तथा स्थानीय तहको शैक्षिक विषयमा समन्वय गर्न तोकिएका अन्य कार्यहरू ।

३३. शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले तोकेका अन्य कार्यहरू ।

शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रमा निम्न महाशाखाहरु रहेका छन्ः

क) शैक्षिक योजना तथा विकास महाशाखा

ख) शैक्षिक प्रविधि तथा अनौपचारिक शिक्षा महाशाखा

ग) मानव संशाधन विकास महाशाखा

शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रको संगठन संरचना अनुसूची ३ मा दिइएको छ ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको कार्यविवरण

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको समग्र कार्यविवरण देहायबमोजिम उल्लेख गरिएका छन् ।

१. विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप विकास तथा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, पाठ्यसामग्री एवम् विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी गुणस्तर मापदण्ड निर्धारणसम्बन्धी कार्य ।

२. विद्यालय शिक्षाको योग्यता परीक्षण, मान्यता तथा समकक्षता र प्रमाणीकरणसम्बन्धी कार्य ।

३. विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीसम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम विकास, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन गर्ने ।

४. पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री (डिजिटल पाठ्यसामग्री समेत) विकाससम्बन्धी कार्य ।

५. थप पाठ्यसामग्रीको अनुमति तथा स्वीकृति तथा अनुगमनसम्बन्धी कार्य ।

६. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन, नियमन, अध्ययन अनुसन्धान तथा अनुगमनसम्बन्धी कार्य ।

७. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री एवम् विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी गोष्ठी, सेमिनार तथा कार्यशाला सञ्चालन गर्ने गराउने ।

८. प्रदेश तथा स्थानीय तहसँग पाठ्यक्रम सम्बद्ध क्रियाकलापमा समन्वय, क्षमता विकास र प्राविधिक सहयोग र सहजीकरण ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको संगठन संरचना अनुसूची ४ मा दिइएको छ ।

शिक्षक सेवा आयोग

शिक्षक सेवा आयोग शिक्षकहरूको नियुक्ति तथा बढुवा सम्बन्धी काम गर्न ऐनद्वारा निर्देशित मान्यता प्राप्त स्वतन्त्र र स्वायत्त निकाय हो । संविधानको भाग २३ धारा २४३ मा स्पष्टीकरणमा "यस धाराको प्रयोजनका लागि संगठित संस्था भन्नाले विश्वविद्यालय र शिक्षक सेवा आयोग बाहेकका.....संगठित संस्था सम्झनु पर्छ ।" भन्ने उल्लेख भएकाले सामुदायिक विद्यालयमा रिक्त शिक्षक पदपूर्तिका लागि योग्य उम्मेदवारको छनौट गरी सिफारिस गर्ने संविधान प्रदत्त जिम्मेवारी यस आयोगलाई प्राप्त भएको देखिन्छ । आयोगको स्थापना कालदेखि नै कार्य सम्पादनमा निष्पक्षता र तटस्थता यसको मूलमन्त्र रही आएको छ । आयोगबाट सम्पन गरिएका नतिजा प्रकाशन सम्बन्धी कार्यहरू संख्यात्मक र गुणात्मक रूपमा अझै परिस्कृत हुँदै सरोकारवालाहरूको विश्वास जित्न सफल हुँदै गएको छ ।

साबिकमा जिल्ला शिक्षक छनौट समिति रक्षेत्रीय शिक्षक छनौट समितिवाट सामुदायिक बिद्यलयमा नेपाल सरकार बाट स्वीकृत दरवन्दीअनुसार शिक्षक नियुक्ति गर्ने व्यबस्था रहदै आएकोमा उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०५५ को सिफारीस समेतको आधरमा शिक्षकहरुको नियुक्ति तथा बढुवाको लागि सिफारिस गर्न एउटा स्वतन्त्र र निष्पक्ष अलग निकायको आवश्यकताको महसुस भई शिक्षा ऐन, २०२८ को छैटौं संशोधनको व्यवस्था बमोजिम सामुदायिक विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षकहरूको स्थायी नियुक्ति तथा बढुवाका लागि सिफारिस गर्न शिक्षक सेवा आयोग गठन भएको हो । राष्ट्रिय शिक्षक सेवा आयोगको नामबाट स्थापित यो निकाय पुनः शिक्षा ऐनको सातौं संशोधनबाट शिक्षक सेवा आयोगको नाममा परिणत भयो । जिल्ला शिक्षक छनौट समिति तथा क्षेत्रीय शिक्षक छनौट समितिको नामबाट लिइएको २०५२ सालको शिक्षक विज्ञापनको नतिजा लामो समयसम्म हुन नसकेपछि उक्त परीक्षालाई योग्यतामा आधारित रही निष्पक्ष रूपबाट प्रकाशन गर्ने एउटा स्वतन्त्र र निष्पक्ष अलग निकायको आवश्यकताको महसुस भई शिक्षा ऐनको छैटौं संशोधनबाट शिक्षक सेवा आयोगको गठन भएको हो । योग्यता प्रणालीमा आधारित रहेर शिक्षण पेशाामा दक्ष, प्रतिभाशाली र क्षमतावान व्यक्तिको निर्वाध प्रवेश गराई शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिमा योगदान पुर्याउन शिक्षक छनौट कार्यलाई सक्षमतामा आधारित, निष्पक्ष र तटस्थ ढङ्गबाट सम्पादन गर्ने एउटा स्वतन्त्र निकायको रूपमा आयोग रहेको छ । शिक्षा ऐन, २०२८ को सातौं संशोधनले आयोगबाट अध्यापन अनुमति पत्र नलिई कसैले पनि शिक्षक पदको उम्मेदवार हुन नपाउने व्यवस्था गरेपछि आयोगको कार्य क्षेत्र थप विस्तार भयो । जसअनुसार स्थायी शिक्षक छनौट तथा बढुवाको लागि सिफारिस गर्ने कार्यका अतिरिक्त अध्यापन अनुमतिपत्रको

परीक्षा सञ्चालन गरी त्यस्तो अनुमतिपत्र प्रदान गर्ने जिम्मेवारी पनि आयोगमा थप गरियो । आयोगको कार्य सम्पादनलाई थप व्यवस्थित गर्न वि.सं. २०५७ सालमा शिक्षक सेवा आयोग नियमावली जारी भयो ।

उद्देश्य

सक्षमतामा आधारित शिक्षक छनौट र कार्य सम्पादनमा निष्पक्षता र उत्कृष्टता नै शिक्षक सेवा आयोगको प्रमुख उद्देश्य हो ।

शिक्षक सेवा आयोगको गठन

शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधन सहित) को दफा ११ ख अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा नेपाल सरकारबाट स्वीकृत दरवन्दी अनुसार रिक्त शिक्षक तथा कर्मचारी पदको नियुक्ति तथा त्यस्तो पदमा नियुक्त शिक्षक तथा कर्मचारीको बढुवाको लागि सिफारिस गर्न एक शिक्षक सेवा आयोग गठन हुने प्रावधानबमोजिम यो आयोग गठन भएको हो ।

आयोगमा अध्यक्ष र एकजना महिला सहित अन्य २ जना सदस्य रहने छन् । आयोगका अध्यक्ष र सदस्यहरूको नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्न नेपाल सरकारले लोक सेवा आयोगको अध्यक्षको अध्यक्षतामा त्रिभुवन विश्वविद्यालयका उप-कुलपति र मन्त्रालयको सचिव सदस्य रहेको एक समिति गठन गर्ने र सो समितिले सिफारिस गरेको व्यक्तिलाई नेपाल सरकारले नियुक्त गर्ने व्यवस्था छ । यसरी नियुक्त पदाधिकारीहरूको पदावधि ५ वर्षको हुने व्यवस्था रहेको छ । आयोगका वरिष्ठ कर्मचारीले आयोगको सचिव भई काम गर्ने व्यवस्थाबमोजिम छ ।

आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

शिक्षक सेवा आयोग नियमावली (संशोधन सहित), २०५७ अनुसार आयोगको काम कर्तव्य र अधिकार यस प्रकार रहेको छ ।

१. शिक्षकको स्थायी नियुक्ति तथा बढुवाको लागि सिफारिश गर्ने ।

२. विद्यालयमा अध्यापन गर्न चाहने शिक्षकलाई अध्यापन अनुमति पत्र दिने ।

३. अध्यापन अनुमति पत्रका लागि लिइने परीक्षाको पाठ्यक्रम निर्धारण गर्ने तथा परीक्षासम्बन्धी कार्य गर्ने ।

४. शिक्षकको सेवा, सर्त र सुविधासम्बन्धी विषयमा मन्त्रालयलाई सुझाव दिने ।

५. शिक्षकको नियुक्ति तथा बढुवाको लागि लिइने परीक्षाको पाठ्यक्रम निर्धारण गर्ने तथा परीक्षासम्बन्धी अन्य कार्य गर्ने ।

६. उजुरी परेको अवस्थामा बाहेक नतिजा प्रकाशन भएको एक वर्षपछि परीक्षासम्बन्धी कागजात धुल्याउने ।

७. ऐन वा यस नियमावली बमोजिम आयोगले गर्नुपर्ने काम कारवाहीको विषयमा आवश्यकता अनुसार निरीक्षण तथा जाँचबुझ गर्ने ।

शिक्षक सेवा आयोगको संगठन संरचना अनुसूची ५ मा दिइएको छ ।

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र

शिक्षा मन्त्रालय पद्धतिका निकायलाई आफ्नो कार्यसम्पादन स्तर तथा शिक्षण संस्थाहरूलाई विद्यार्थी उपलब्धिप्रति जवाफदेही बनाउने उद्देश्यले शैक्षिक निकायको कार्यसम्पादन तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिस्तर परीक्षणका लागि एक स्वतन्त्र र स्वायत्त निकायको संस्थागत व्यवस्थाको परिकल्पना विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-२०७२ ले गरेअनुसार नेपाल सरकारबाट शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र (Education Review Office) को स्थापना २०६६ कार्तिकमा भएको हो ।

केन्द्रको कार्य क्षेत्र

नेपाल सरकार मातहतका शैक्षिक निकाय तथा विद्यालयहरूलाई प्रमाणमा आधारित भई पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ स्थापित शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रका प्रमुख कार्यका क्षेत्रहरू देहायका विषयवस्तुसँग सम्बन्धित छन् :

क. विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण

ख. विद्यालय तथा शैक्षिक निकायहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण

ग. प्रारम्भिक कक्षा पठन सिप परीक्षण

घ. शैक्षिक मुद्दाहरूमा विषयगत अध्ययन/अनुसन्धान

ङ. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र र बालबालिकाको परीक्षण

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र सञ्चालन निर्देशिका २०७४ अनुसार उपर्युक्त कार्यक्षेत्रहरू अन्तर्गत केन्द्रको काम, कर्तव्य र अधिकारहरू निम्नानुसार छन् :

क) आवधिक रूपमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिस्तर परीक्षण गरी गुणस्तर सुधार तथा समताको अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले शैक्षिक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमाका लागि शिक्षा मन्त्रालय तथा सम्बद्ध निकायलाई पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।

ख) विद्यालय तथा शैक्षिक निकायहरूको कार्य सम्पादनस्तरको नियमित रूपमा परीक्षण गरी सेवा प्रवाह तथा विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधारका निम्ति सम्बद्ध निकायहरूलाई प्रमाणमा आधारित पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।

ग) जवाफदेहितामा वृद्धि गरी शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार गर्ने उद्देश्यले विद्यालय तथा शैक्षिक निकायहरूलाई आफ्नो कार्यसम्पादन स्तरको स्वमूल्याङ्कनका लागि सहजीकरण गर्ने ।

घ) शैक्षिक आयोजना र परियोजनाको कार्य सम्पादन परीक्षण गर्ने ।

ङ) शैक्षिक कार्यक्रम, आयोजना तथा परियोजनाहरूको मूल्याङ्कन गर्ने ।

च) शिक्षा क्षेत्रका समसामयिक मुद्दाहरूमा अध्ययन-अनुसन्धान गरी शिक्षामा समता र गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि प्रमाणमा आधारित सूचना तथा सुझाबहरू उपलब्ध गराउने ।

छ) विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण र विद्यालय तथा निकायहरूको कार्यसम्पादन परीक्षणका लागि उपयुक्त विधि, प्रविधि तथा प्रक्रियाको खोजी तथा प्रयोग गर्ने गराउने ।

ज) सिकाइ उपलब्धि परीक्षण, कार्यसम्पादन परीक्षण तथा शैक्षिक अध्ययन, अनुसन्धानका लागि मानवीय तथा संस्थागत क्षमता विकास गर्ने गराउने ।

झ) सिकाइ उपलब्धि परीक्षण, कार्यसम्पादन परीक्षण तथा शैक्षिक अध्ययन-अनुसन्धानलाई प्रभावकारी बनाउन यस क्षेत्रमा कार्यरत राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्दको संगठन संरचना अनुसूची ६ मा दिइएको छ ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्

आधारभूत तथा मध्यमस्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न सुनियोजित रूपमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको व्यवस्था गर्दै प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमलाई सुव्यवस्थित र स्तरयुक्त गर्न एवम् त्यस्ता तालिम दिने विभिन्न निकायहरूका बिच समन्वय कायम गर्न तथा सिपको स्तर निर्धारण एवम् प्रमाणीकरण गर्नको लागि २०४५ साल कार्तिक २८ गतेका दिन प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् ऐन, २०४५ जारी गरी सोहीअनुसार प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को स्थापना गरिएको छ ।

ऐनको दफा ६ ले व्यवस्था गरेको प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्का काम, कर्तव्य र अधिकारहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

१. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको विकास गर्नको लागि तोकिएबमोजिमका विभिन्न शिक्षण प्रशिक्षण र अनुसन्धानको व्यवस्था गर्ने र त्यसको सञ्चालनको व्यवस्था मिलाउने ।

२. निजी एवम् गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापना वा सञ्चालन हुने प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको अध्यापन वा सञ्चालनको स्वीकृति दिने र तिनीहरूले पाउने सुविधा र सहयोगसम्बन्धी व्यवस्था गर्ने ।

३. प्राविधिक शिक्षा एवम् व्यावसायिक तालिमको सम्बन्धमा स्वदेशी विश्वविद्यालय वा शैक्षिक संस्थासँग सम्बन्ध कायम गर्ने र स्तरयुक्त शिक्षा वा तालिममा जोड दिने ।

४. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमसम्बन्धी नीति निर्धारण गरी सभामा स्वीकृतिको लागि पेश गर्ने ।

५. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम कार्यक्रमहरूको क्षेत्र र स्तर निर्धारण गर्ने ।

६. आधारभूत तहको सिप तथा तालिम सञ्चालन गर्ने र मध्यमस्तरीय जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।

७. बहु-प्राविधिक (पोलिटेक्निक) शिक्षालय स्थापना एवम् सञ्चालन गर्ने गराउने ।

८. नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेका सङ्गठित संस्था तथा गैर सरकारी सङ्गठित संस्थाद्वारा सिप विकासको निमित्त दिइने व्यावसायिक तालिमको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक निर्धारण समितिले निर्धारण गरेबमोजिम लागू गर्ने गराउने ।

९. विभिन्न तालिमसम्बन्धी कार्यक्रमहरू बिच समन्वय कायम गर्ने गराउने ।

१०. प्राविधिक प्रशिक्षकसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने गराउने ।

११. एप्रेन्टिससिप तालिमसम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।

१२. प्राविधिक शिक्षालयको क्षेत्रभित्र विभिन्न स्थानमा अल्पकालिन वा घुम्ती तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रशिक्षण केन्द्रहरू, पाठ्यविषय (ट्रेनिङ्ग प्याकेज) तथा तालिम दिने शिक्षकसम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।

१३. सिपको वर्गीकरण, परीक्षण तथा प्रमाणीकरणसम्बन्धी व्यवस्था गर्ने गराउने ।

१४. सिप प्रमाणिका बनाउने र सिपको स्तर निर्धारण गर्ने ।

१५. सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूले सञ्चालन गरी आएका सेवाकालीन तथा पूर्व सेवाकालीन, प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम पाठ्यक्रममा सामञ्जस्य ल्याई त्यस्ता तालिमहरूको रष्ट्रियस्तरमा मूल्याङ्कन गरी स्तर निर्धारण गर्ने र मान्यता प्रदान गर्ने ।

१६. आधारभूत, मध्यमस्तरीय तथा उच्चस्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न आवश्यक कार्य गर्ने गराउने ।

१७. सभाले पारित गरेको कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।

१८. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रबाट सहयोग जुटाउने र प्राप्त सहयोगको सुव्यवस्थित रूपले परिचालन गर्ने गराउने ।

१९. नेपाल सरकारलाई प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका लागि आवश्यक परामर्श दिने ।

२०. नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिई स्वदेशी, विदेशी वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थासँग सम्झौता वा करार गर्ने ।

२१. परिषद्को वार्षिक बजेट, प्रगति प्रतिवेदन, लेखा परीक्षण र अन्य प्रतिवेदन स्वीकृत वा अनुमोदन वा जानकारीकोलागि सभामा पेश गर्ने ।

२२. यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयनको लागि आवश्यक अन्य कार्यहरू गर्ने गराउने ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदको संगठन संरचना अनुसूची ७ मा दिइएको छ ।

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग

नेपाल सरकारले निर्धारण गरेका उच्च शिक्षाका उद्देश्य पूरा गर्दै राष्ट्रलाई आवश्यक पर्ने साधारण, व्यावसायिक एवम् प्राविधिक क्षेत्रका उच्च तथा विशिष्टस्तरीय जनशक्ति उत्पादनको लागि स्थापित विभिन्न विश्वविद्यालयहरूको सञ्चालन तथा विकासको निम्ति विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त अनुदानको रकम समुचित तवरले वितरण गर्न तथा विश्वविद्यालयहरूको शैक्षिक स्तर निर्धारण गरी गुणस्तरयुक्त शिक्षा प्रदानार्थ प्रोत्साहन दिने सम्बन्धी काम गर्न विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको स्थापना र व्यवस्था गर्न जरुरी देखिएकोले नेपालमा विक्रम सम्बत् २०५० मा विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐनमार्फत अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला स्वशासित र सङ्गठित संस्थाको रुपमा विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको स्थापना भएको देखिन्छ ।

आयोगका काम, कर्तव्य र अधिकार

आयोगका काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम छन्:

क) विश्व विद्यालय स्थापना गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई परामर्श दिने ,

ख) विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त अनुदानको रकम विश्वविद्यालयहरूलाई प्रदान गर्ने सम्बन्धमा नीति निर्धारण गर्ने,

ग) विश्वविद्यालयहरूलाई अनुदान दिने तथा थप अनुदान माग गर्ने विश्वविद्यालयहरूको लागि सम्बन्धित निकायहरूमा सिफारिश गर्ने ,

घ) विश्वविद्यालयहरूमा सञ्चालन गरिने शैक्षिक कार्यक्रम स्तरयुक्त बनाउन विश्वविद्यालयहरूबिच समन्वय कायम गराउने ,

ङ) शैक्षिक स्तर वृद्धिका लागि उपयुक्त कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने,

च) विश्वविद्यालयहरूमा उपयुक्त शैक्षिक स्तर निर्धारण गराउने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्ने,

छ) नेपालभित्र तथा बाहिरका विश्वविद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूबिच छात्रवृत्ति, विद्धतवृत्ति आदि आदानप्रदान गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्ने,

ज) विश्वविद्यालयहरूबिच समन्वय कायम गर्ने,

झ) आयोगको काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्ने ,

ञ) आयोगको उद्देश्य पूर्तिको लागि तोकिएबमोजिमका अन्य कामहरू गर्ने ।

विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको संगठन संरचना अनुसूची ८ मा दिइएको छ ।

चिकित्सा शिक्षा आयोग

नेपालको संविधानले शिक्षा र स्वास्थ्यलाई नागरिकका आधारभूत आवश्यकता एवम् नैसर्गिक अधिकारका रूपमा स्वीकार गरी मौलिक हकको रुपमा राखिएको छ । मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रले सुलभ र गुणस्तरीय शिक्षा र स्वास्थ्यको अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ । त्यसैको फलस्वरुप नेपाल सरकारले आवधिक योजना र वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटमा शिक्षा र स्वास्थ्याका विषयलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।

विभिन्न समयमा नागरिक समाज, सम्वाद दवाव समूह एवम् सरोकारवालाहरूबाट प्रस्तुत मागहरूको सम्बोधन एवम् नेपालको संविधान तथा कानुनबाट प्रत्याभूत गुणस्तरीय चिकित्सा शिक्षामा नागरिकको सहज पहुँचका अभिवृद्धिका लागि चिकित्सा शिक्षाको क्षेत्रमा समसामयिक सुधार गर्न नेपाल सरकारले विभिन्न समयमा विभिन्न आयोग, कार्यदल र समितिहरू गठन गरी सुझाब प्रतिवेदनसमेत दिने कार्य भएको थियो ।

चिकित्सा शिक्षाको क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्ने, चिकित्सा शिक्षालाई नेपालको राष्ट्रिय आवश्यकता अनुरुप विकास गरी चिकित्सा शिक्षाको नियमनलाई एकीकृत तथा चुस्त बनाउन, चिकित्सा शिक्षा सम्बन्धी शिक्षण संस्थाको स्थापना र सञ्चालन सम्बन्धी कार्यलाई व्यवस्थित गर्न तथा चिकित्सा शिक्षामा गुणस्तर, पेशाधर्मिता, संस्थागत जवाफदेही, भौगोलिक सन्तुलन र सामाजिक न्याय कायम गरी, विपन्न लगायत सबै विद्यार्थीहरुको समान पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि चिकित्सा शिक्षा सुधार गर्ने सम्बन्धमा विभिन्न समयमा गठित आयोग, समिति तथा कार्यदलको प्रतिवेदनको मर्म र भावनासमेतलाई मध्यनजर गरी चिकित्सा शिक्षा आयोगको स्थापना र सञ्चालन गर्न विक्रम संवत २०७५ फागुन १० मा राष्ट्रिय चिकित्सा शिक्षा ऐन जारी भएको थियो ।

आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

राष्ट्रिय चिकित्सा शिक्षा ऐन, २०७५ को दफा ६ मा चिकित्सा शिक्षा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार निम्नानुसार हुने व्यवस्था छ :

क) चिकित्सा शिक्षाको क्षेत्रमा अवलम्बन गर्नुपर्ने राष्ट्रिय नीति तय गर्ने,

ख) संघ तथा प्रदेश तहका चिकित्सा शिक्षाको सबै तह तथा विधाको मापदण्ड सम्बन्धी नीति तथा मापदण्ड निर्धारण गर्ने,

ग) एकीकृत प्रवेश परीक्षा (कमन इन्ट्रान्स) सञ्चालनका लागि नीति तथा मापदण्ड निर्धारण गर्ने,

घ) प्रत्यायनसम्बन्धी नीति, आधार तथा मापदण्ड निर्धारण गर्ने,

ङ) प्राज्ञिक उन्नयन तथा अनुसन्धानसम्बन्धी नीति निर्धारण गर्ने,

च) चिकित्सा शिक्षाको विषयमा विश्वविद्यालय, प्रतिष्ठान र परिषद्लाई आवश्यकताअनुसार निर्देशन दिने,

छ) नेसनल बोर्ड अफ मेडिकल स्पेसियालिटिजका लागि प्रत्यायनका आधार स्वीकृत गर्ने,

ज) आशय पत्र, सम्बन्धन र सम्बन्धन खारेजीसम्बन्धी नीति र मापदण्ड तय गर्ने,

झ) नेसनल बोर्ड अफ मेडिकल स्पेसियालिटिजले लिएको परीक्षामा उत्तीर्ण हुने चिकित्सकलाई उपाधि प्रदान गर्ने,

ञ) आयोगको वार्षिक बजेट तथा आयोगको लागि आवश्यक कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गर्ने,

ट) शिक्षण संस्था स्थापनाका लागि नक्साङ्कन स्वीकृत गर्ने,

ठ) तोकिएबमोजिमका अन्य कार्य गर्ने ।

निर्देशनालय

चिकित्सा शिक्षा आयोगको कार्य सम्पादनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि चार ओटा निर्देशनालयहरु रहेका छन । प्रत्येक निर्देशनालयमा अलग अलग निर्देशक रहने व्यवस्था छ । आयोगमा देहायअनुसारका निर्देशनालयहरु छन :

- मापदण्ड तथा प्रत्यायन निर्देशनालय,
- योजना, समन्वय तथा प्राज्ञिक उन्नयन निर्देशनालय,
- परीक्षा निर्देशनालय,
- नेशनल बोर्ड अफ मेडिकल स्पेसियालिटी ।

चिकित्सा शिक्षा आयोगले सम्पादन गरेका मुख्य मुख्य कार्यहरु

आर्थिक वर्ष २०७७।७८ मा चिकित्सा शिक्षा आयोगले सम्पादन गरेका मुख्य मुख्य कार्यहरु देहायअनुसार रहेका छन ।

क) शुल्क निर्धारण

चिकित्सा शिक्षा आयोगले शैक्षिक सत्र २०७७।७८ का लागि स्नातक तह र स्नातकोत्तर तहको चिकित्सा शिक्षाका विभिन्न कार्यक्रमहरुको शुल्क निर्धारण गरेको छ ।

ख) छात्रवृत्ति तथा अनुदान वितरण

स्वदेशी तथा विदेशी शिक्षण संस्थामा छात्रवृत्तिमा चिकित्सा विधाका विभिन्न कार्यक्रम अध्ययनका लागि विद्यार्थी छनोट गर्ने सिलसिलामा आर्थिक बर्ष २०७७।७८ मा चीन सरकारबाट नेपाल सरकारलाई प्राप्त भएको छात्रवृत्तिमा अध्ययनका लागि चिकित्सा शिक्षाको स्नातकोत्तर तहका विभिन्न २० (बिस) ओटा कार्यक्रमअन्तर्गत ४२ (बयालिस) सिटमा विद्यार्थी सिफारिस गरी शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय पठाएको थियो । त्यसैगरी सार्वजनिक शिक्षण संस्थाले स्नातक तहको कार्यक्रममा उपलब्ध सिट संख्याको कम्तीमा पचहत्तर प्रतिशत सिट निःशुल्क छात्रवृत्तिको लागि व्यवस्था गर्नुपर्ने र निःशुल्क छात्रवृत्ति उपलब्ध गराएवापत नेपाल सरकारले सम्बन्धित शिक्षण संस्थालाई एकमुष्ट अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सोही प्रावधानअनुसार आर्थिक वर्ष २०७७।७८ मा सार्वजनिक शैक्षिक संस्थाहरुलाई रकम रु ३६ करोड ९६ लाख ८२ हजार पाच सय चौरासी रुपैया अनुदान रकम उपलव्ध गराइएको छ ।

ग) सिट निर्धारण

चिकित्सा शिक्षा आयोगले कानुनी प्रावधान र निश्चित मापदण्डलाई टेकेर शैक्षिक सत्र २०७७ का लागि चिकित्सा शिक्षा सम्बन्धी शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने विश्वविद्यालय, प्रतिष्ठान र अन्य शिक्षण संस्थाको तहगत र विषयगत सिट संख्या निर्धारण गरेको छ ।

घ) एकीकृत प्रवेश परीक्षा सञ्चालन

चिकित्सा शिक्षा आयोगले चिकित्सा शिक्षा स्नातकोत्तर तहको विभिन्न कार्यक्रमहरुको एकीकृत प्रवेश परीक्षा सञ्चालन गरी अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरुलाई सम्बन्धित विश्वविद्यालय, प्रतिष्ठान एवम शैक्षिक संस्थाहरुमा पठाएको छ । चिकित्सा शिक्षा अन्तरगत स्नातक तहको विभिन्न विषय एवम् कार्यक्रममा अध्ययनका लागि एकीकृत प्रवेश परीक्षा सञ्चालनको तयारी सम्पन्न गरेको छ ।

ङ) वैदेशिक अध्ययन अनुमति पत्र वितरण

चिकित्सा शिक्षा विषयमा स्नातक तह, स्नातकोत्तर तह, फेलोसिप कार्यक्रम तथा उच्चस्तरीय तालिमका लागि विदेशमा जाने विद्यार्थीको योग्यता निर्धारण गरी आ.व. २०७७।२०७८ को असार मसान्तसम्म स्नातक तहको २७३ जना, स्नातकोत्तर तहको २०९ जना र फेलोसिप कार्यक्रम तथा उच्चस्तरीय तालिमको ९ जना गरी जम्मा ४९१ जनालाई वैदेशिक अध्ययन अनुमति पत्र जारी गरिएको छ ।

चिकित्सा शिक्षा आयोगको संगठन संरचना अनुसुची ९ मा दिइएको छ ।

राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

सेवानिवृत हुने शिक्षकहरुलाई निवृतभरण, उपदान लगायतका सेवा सुविधा दिने व्यवस्था २०३५ सालमा भएपछि अभिलेख राख्ने र सेवा सुविधा प्रदान गर्ने कार्य साबिकको क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयबाट हुँदै आएकोमा अलग्गै निकायबाट उक्त कार्य संचालन गर्ने उद्देश्यले मन्त्रिपरिषद्को मिति २०५४ माघ २ गतेको निर्णयबमोजिम शिक्षा नियमावली २०४९ मा भएको (छैठौं संशोधन), २०५४ ले विद्यालय शिक्षक किताबखाना स्थापना भई यस कार्यलाई २०५४।११।१९ गतेदेखि शिक्षा नियमावलीमा आवद्ध गरियो । यसपछि मिति २०५४।१२।२६ गतेदेखि शिक्षा मन्त्रालय, केशरमहल परिसरको एक कोठाबाट आफ्नो कार्य आरम्भ गरी वि.सं. २०५५ साल भाद्र महिनादेखि ताहाचलस्थित साबिकको जिल्ला शिक्षा कार्यालय काठमाडौंको भवनमा स्थानान्तरण गरियो । वि.सं. २०६६ जेष्ठदेखि विद्यालय शिक्षक किताबखानाको आफ्नै भवन काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १३ म्यूजियम मार्ग, छाउनीमा निर्माण भएपछि यहीबाट सेवाप्रदान गर्दै आएको छ ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत विभागस्तरीय कार्यालयको रूपमा रहेको यस विद्यालय शिक्षक किताबखाना नै सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकहरुको व्यक्तिगत विवरण राख्ने केन्द्रीय निकाय हो । यसले नीति निर्माताहरुलाई शिक्षक सम्बन्धी आवश्यक विवरण एवम् तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनुका साथै सेवाबाट अलग भएका शिक्षकहरुलाई निवृत्तभरण, उपदान, पारिवारिक निवृत्तभरण, पारिवारिक वृत्ति, शैक्षिक भत्ता तथा सन्तति वृत्ति, विरामी विदा (अस्थायी अवधिको समेत) को रकम जस्ता सुविधाहरु प्रदान गर्ने कार्यमा प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्दछ । विद्यालय शिक्षक किताबखानाले शिक्षकहरुको अभिलेख व्यवस्थापनलगायत शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाईको सिफारिससहित सेवा निवृत्त वा सेवारत स्थायी शिक्षकहरुलाई शिक्षा ऐन २०२८ र शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधन सहित) बमोजिम उपलब्ध गराउनु पर्ने सेवा सुविधाहरु निर्धारण गरी निरन्तर रुपमा आधुनिक प्रविधिको माध्यमबाट समेत छिटो, छरितो एवम् चुस्त, दुरुस्त रुपमा सेवा प्रदान गर्न सदैव कार्यरत रहेको छ । यसका साथै भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०५९ को दफा ५० बमोजिम स्थायी शिक्षकहरुको सम्पत्ति विवरण व्यवस्थित रुपमा राख्ने महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पनि पूरा गर्दै आएको छ ।

नेपालको संविधान २०७२ जारी भएपश्चात मुलुक संघीय संरचनामा गएसँगै नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७५ आषाढ ४ गतेको निर्णयानुसार संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय मातहत निजामती किताबखाना, विद्यालय शिक्षक किताबखाना र प्रहरी किताबखानालाई गाभेर राष्ट्रिय किताबखाना बनाइएको छ । यसपछि यस किताबखानाले राष्ट्रिय किताबखानाको विद्यालय शिक्षक माहाशाखाको रुपमा कार्य गर्दै आएको छ ।

संस्थाको दीर्घकालिन दृष्टिकोण

व्यवस्थित अभिलेख पद्धतिको विकास गरी सरल र सुलभ ढंगबाट सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकलाई ऐन नियमले निर्दिष्ट गरेका सेवा सुविधा उपलब्ध गराउने ।

संस्थाको मुख्य लक्ष्य

क) यस किताबखानाको कार्यलाई आधुनिक प्रविधिमा आधारित वैज्ञानिक र व्यवस्थित अभिलेख व्यवस्थापनको माध्यमबाट सेवा प्रवाहमा पारदर्शी, सर्वसुलभ र सरलीकृत गर्दै सेवाग्राहीलाई गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्ने ।

ख) विश्वसनीय, तथ्यपरक अभिलेखका आधारमा सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकको सूचना केन्द्रिकृत गरी सुधारात्मक नीति तथा कार्यक्रम निर्माणमा सरकारलाई सहयोग पुर्याउने ।

उद्देश्य

क) सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकको शुरु नियुक्तिदेखि अवकाश हुँदासम्मको अभिलेख सुरक्षित र व्यवस्थित रुपमा अद्यावधिक गर्ने ।

ख) सेवाबाट निवृत्त भएका शिक्षकको निवृत्तभरण, उपदान, उपचार खर्च, पारिवारिक निवृत्तभरण, सन्तति वृत्ति, विरामी विदा (अस्थायी अवधिको समेत) को रकम आदि सुविधा उपलब्ध गराउने र सो को अभिलेख राख्ने ।

ग) सरकारका विभिन्न निकायहरुलाई नीति निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने शिक्षक सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्कहरु उपलब्ध गराउने ।

घ) सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकको अभिलेखको सूचना केन्द्रको रुपमा कार्य गर्ने ।

ङ) सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकको वार्षिक तलवी प्रतिवेदन पारित गर्ने/गराउने ।

च) सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकको सम्पत्ति विवरणको वार्षिक रुपमा अभिलेख राख्ने ।

कार्यहरु

(क) स्थायी शिक्षकको वैयक्तिक तथा नोकरी विवरण (सिटरोल) दर्ता गरी नियुक्ति, पदस्थापन, सरुवा, वढुवा, तालिम, शैक्षिक योग्यता, पुरस्कार, विभागीय कारवाही, असाधारण एवम् अध्ययन विदा, उपचार खर्चको रकम जस्ता शिक्षकसँग सम्बन्धित विवरणहरु वैयक्तिक तथा नोकरी विवरण(सिटरोल) फाइलमा संलग्न गरी अद्यावधिक गर्ने ।

ख) शिक्षकको वार्षिक तलवी प्रतिवेदन पारित गर्ने ।

ग) ६ महिना अगावै शिक्षकलाई अनिवार्य अवकाशको जानकारी दिने सम्बन्धी सूचना व्यवस्थापन गर्ने ।

घ) सेवाबाट अलग भएका शिक्षकको विरामी विदा(अस्थायीको समेत) उपचार खर्च, उपदानको रकम निकासा दिने तथा निवृत्तभरण, पारिवारिक निवृत्तभरण, पारिवारिक वृत्ति, शैक्षिक भत्ता तथा सन्तति वृत्ति जस्ता सुविधा किटान गरी निवृत्तभरण अधिकारपत्र (पेन्सनपट्टा) प्रदान गर्ने ।

ङ) शिक्षा ऐन र नियमावलीमा व्यवस्था भएअनुसार सेवा अवधि गणना गर्ने ।

च) निवृत्तभरण प्राप्त शिक्षकलाई परिचयपत्र प्रदान गर्ने ।

छ)	स्थायी शिक्षकको स्थायी ठेगाना परिवर्तन गर्ने ।

ज)	शिक्षकको अभिलेख तथा सुविधा सम्बन्धी सूचना केन्द्रको रुपमा काम गर्ने ।

झ)	शिक्षकको सम्पत्ति विवरणको वार्षिक रुपमा अभिलेख राख्ने ।

ञ)	सम्बन्धित निकाय तथा शिक्षकलाई शिक्षकको अभिलेखअनुरुपका तथ्याङ्कहरु नियमानुसार उपलब्ध गराउने ।

ट)	शिक्षकको अभिलेखलाई निरन्तर आधुनिक प्रविधिअनुरुप व्यवस्थित एवम् अद्यावधिक गर्दै जाने ।

राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक) को संगठन संरचना अनुसूची १० मा दिइएको छ ।

शिक्षा दिवसका आदर्श वाक्यहरु

क्र.सं.	साल	आदर्श वाक्यहरु
१.	२०३१	"शिक्षाको उज्यालो घामबाट कुनै पनि बालबालिकाले वञ्चित हुन नपरोस्।"
२.	२०३५	"नानीहरुलाई माया गरौ।"
३.	२०३८	"शिक्षाको गुणस्तर बढाऔं।"
४.	२०३९	"शिक्षाको गुणस्तर बढाऔ जनसहभागिता जुटाऔ।"
५.	२०४०	"शिक्षालाई उत्पादनशील र सृजनशील बनाऔं।"
६.	२०४१	"शिक्षालाई जनमुखी बनाऔं।"
७.	२०४२	"शिक्षालाई जीवनोपयोगी बनाऔ।"
८.	२०४३	"शिक्षाको स्तर र विकासको मर्यादा बढाऔं।"
९.	२०४४	"आफ्ना छोरा छोरीलाई पढ्न पठाऔं, शिक्षालाई जगैबाट उठाऔं।"
१०.	२०४५	"शिक्षाको उज्यालो घामबाट कुनै पनि बालबालिका टाढा हुन नपरोस्।"
११.	२०४६	"साक्षर बनौ र साक्षरता बढाऔ।"
१२.	२०४७	" शिक्षाको उज्यालो घर घरमा पुर्याऔं प्रजातान्त्रिक विकास विकसित गराऔं। "
१३.	२०४८	"शिक्षाको उपलब्धिः दक्ष र सक्षम जनशक्ति।"
१४.	२०४९	"स्वच्छ शैक्षिक वातावरण सिर्जना गरौं शिक्षाको विकास गरौं।"
१५.	२०५०	"शिक्षाको विस्तारः विकासको पूर्वाधार।"
१६.	२०५१	"शिक्षाको गुणस्तर उठाऔं, स्वावलम्वी बनाऔं।"
१७.	२०५२	"शिक्षाको ज्योति जगाऔं,सक्षम नागरिक तयार गरौं।"
१८.	२०५३	"लगनशील विद्यर्थी, समर्पित शिक्षक, स्तरयुक्त शिक्षा, आजको आवश्यकता।"
१९.	२०५४	"दक्ष शिक्षक, स्तरीय शिक्षा सक्षम जनशक्ति, राष्ट्रको प्रगति।"
२०.	२०५५	स्तरीय शिक्षा घर घर पुर्याऔं।"
२१.	२०५६	"प्रजातान्त्रिक शिक्षाका मान्यता, रोजगार, विकास र मानवता।"

क्र.सं.	साल	आदर्श वाक्यहरु
२२.	२०५७	"आजको आवश्यकता सबैलाई जीवनोपयोगी शिक्षा, गुणस्तरका लागि सक्रिय जनसहभागिता।"
२३.	२०५८	"सहभागितामूलक स्वच्छ शिक्षाको विस्तार एकता र दिगो विकासको आधार।"
२४.	२०५९	"आदर्श शिक्षाका चरण चार शान्ति, सहिष्णुता, सदाचार र रोजगार।"
२५.	२०६०	"शिक्षालयलाई शान्ति क्षेत्र बनाऔं, गुणत्मक शिक्षाको विस्तार गरौं।"
२६.	२०६१	"हिंसारहित शान्त शिक्षणस्थल सबैको इच्छा, सँगै बस्न र जिउन सबैका लागि शिक्षा।"
२७.	२०६२	"शान्ति सबैको इच्छा, गुणस्तरीय एवम् रोजगार मूलक शिक्षा।"
२८.	२०६४	"लोकतान्त्रिक नेपालको आवश्यकता, समावेशी र गुणात्मक शिक्षा।"
२९	२०६५	"लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको आधार शिक्षा सबैको मौलिक अधिकार। "
३०.	२०६६	"नयाँ नेपालको मूल आधार, गुणस्तरीय शिक्षा मौलिक अधिकार।"
३१.	२०६७	"शिक्षा हाम्रो मौलिक अधिकार, उन्नति र समृद्धिको आधार।"
३२.	२०६८	"श्रम सिप र प्रविधियुक्त गुणस्तरीय शिक्षा विद्यालय शान्ति क्षेत्र नेपालीको इच्छा।"
३३.	२०६९	"समुन्नत समाज, परिष्कृत संस्कार साक्षरता र शिक्षा:विकासको आधार।"
३४.	२०७०	"बालमैत्री, अनिवार्य शिक्षा ज्ञान र सिपको सुनिश्चितता।"
३५.	२०७१	"सक्षम शिक्षक स्तरीय शिक्षा, समृद्धिका लागि साक्षरता र प्रविधियुक्त शिक्षा।"
३६.	२०७२	"दिगो विकासका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सबैका लागि सुरक्षित शिक्षण संस्था।"
३७.	२०७३	"समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि जीवनोपयोगी शिक्षामा लगानी"
३८.	२०७४	"संङ्घीय नेपाल समृद्धिको आधार, स्तरीय शिक्षा सबैको अधिकार"
३९.	२०७५	"समाजवाद उन्मुख सम्भृद्ध राष्ट्र निर्माणको आधार, दक्ष जनशक्ति विकास एवम् दिगो शैक्षिक पूर्वाधार"
४०	२०७६	"हामी सबैको प्रण- सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण"
४१	२०८०	"समावेशी र सिपमूलक शिक्षा, स्वदेशमै युवा राष्ट्रको इच्छा"

नीति, निर्देशिका तथा कार्यविधिको विवरण

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय लगायत निकायहरुबाट जारी भएका शिक्षासँग सम्वन्धित नीति, निर्देशिका तथा कार्यविधिको विवरणहरु निम्नानुसार रहेकाछन् ।

क्र.सं	नीति, निर्देशिका, कार्यविधिको नाम	जारी गर्ने निकाय	कैफियत
१.	राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
२.	राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति, २०७६	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	

क्र.सं	नीति, निर्देशिका, कार्यविधिको नाम	जारी गर्ने निकाय	कैफियत
३.	निजी लगानीमा संचालन गरिने प्राविधिक महाविद्यालय (कलेज/क्याम्पस) सम्बन्धमा बनेको आधारभूत नीति	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
४.	विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धमा उच्च शिक्षा संचालन गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०५९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
५.	वैदेशिक अध्ययन स्वीकृति सम्बन्धी निर्देशिका, २०७९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
६.	वैज्ञानिक समाजलाई अनुदान सहयोग कार्यविधि, २०७९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
७.	एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालन निर्देशिका, २०७९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
८.	शैक्षिक परामर्श सेवा तथा भाषा शिक्षण सम्बन्धी निर्देशिका, २०७३	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
९.	विद्यालय संचालन सम्बन्धी कार्यढाँचा, २०७७	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
१०.	विद्यार्थी सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका, २०७७	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
११.	जैविक प्रविधि नीति, २०६३	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
१२.	सूचना प्रविधि नीति, २०६७	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
१३.	पुस्तकालय तथा सूचना सेवा राष्ट्रिय नीति २०६४	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
१४.	पुस्तकालय तथा सूचना व्यवस्थापन निर्देशिका २०६९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
१५.	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति गठन आदेश, २०५२	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
१६.	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति गठन कार्यसंचालन नियमावली, २०६५	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
१७.	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०६५	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
१८.	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६६	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
१९.	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति आन्तरिक विविध कोष संचालन निर्देशिका आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०७०	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
२०.	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति विशेषज्ञको बोर्ड गठन सम्बन्धी कार्य निर्देशिका, २०७२	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	

क्र.सं	नीति, निर्देशिका, कार्यविधिको नाम	जारी गर्ने निकाय	कैफियत
२१.	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति परीक्षण सम्बन्धी कार्यविधि, २०७४	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
२२.	डि.एन.ए.परीक्षण सेवा सम्बन्धमा गरिएको व्यवस्था, २०६२	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
२३.	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति परीक्षण शुल्क सम्बन्धी व्यवस्था, २०७४	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
२४.	माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण(एस.एल.सी) परीक्षा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६५(चौथो संशोधन)	राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड	
२५.	पुराना प्रमाणपत्रका त्रुटि तथा अभिलेख संशोधन सम्बन्धी आन्तरिक कार्यविधि २०७०	राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड	
२६.	शिक्षक सेवा आयोग कार्य सञ्चालन कार्यविधि २०७८	शिक्षक सेवा आयोग	
२७.	परीक्षा सञ्चालन निर्देशिका २०७८	शिक्षक सेवा आयोग	
२८.	उत्तरपुस्तिका परीक्षण तथा सम्परीक्षण निर्देशिका २०७६	शिक्षक सेवा आयोग	
२९.	अन्तर्वार्ता सञ्चालन निर्देशिका २०७९	शिक्षक सेवा आयोग	
३०.	अध्यापन अनुमतिपत्र वितरण र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि २०७९	शिक्षक सेवा आयोग	
३१.	शिक्षकहरुको बढुवा सम्बन्धी कार्यविधि २०७९	शिक्षक सेवा आयोग	
३२.	शिक्षक सेवा आयोग आचारसंहिता २०७८	शिक्षक सेवा आयोग	
३३.	कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका (प्रत्येक आर्थिक बर्षको प्रारम्भमा प्रकाशित हुने)	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३४.	सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक परीक्षण मापदण्डः २०७८	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३५.	एकमुष्ट अनुदान कार्यविधिः २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३६.	नमूना विद्यालय विकास तथा सञ्चालन निर्देशिकाः २०७५	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३७.	दूर शिक्षा प्रणालीबाट शिक्षक पेशागत विकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधिः २०७७	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३८.	पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधिः २०७८	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३९.	प्रारम्भिक बालविकास लागत सहभागिताको प्रारुपः २०७७	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	

क्र.सं	नीति, निर्देशिका, कार्यविधिको नाम	जारी गर्ने निकाय	कैफियत
४०.	विद्यालय दिवा खाजा व्यवस्थापन सहयोगी पुस्तिकाः२०७७	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४१.	विद्यालय सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यविधिः २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४२.	विपन्न लक्षित छात्रबृत्ति कार्यान्वयन मापदण्डः २०७८	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४३.	शिक्षण सहयोग अनुदान व्यवस्थापन कार्यविधिः २०७७	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४४.	शिक्षक दरबन्दी (मिलान तथा व्यवस्थापन) कार्यविधिः २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४५.	सामुदायिक विद्यालय समायोजन एवम् एकीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधिः २०७७	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४६.	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्डः २०७८	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४७.	सेनेटरी प्याड वितरण सम्बन्धी कार्यविधिः २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४८.	परम्परागत शिक्षण संस्था(सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) मापदण्डः २०७९	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४९.	सामुदायिक विद्यालयमा दिवा खाजा मापदण्ड तथा कार्यक्रम सहजीकरण पुस्तिकाः २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
५०.	विद्यालयमा गुनासो सुनुवाइ संयन्त्रः२०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
५१.	विद्यालय लेखाङ्कन दिग्दर्शन, २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
५२.	विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ (दोस्रो संस्करण)	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५३.	लेटर ग्रेडिङ निर्देशिका, २०७८	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५४.	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास तथा वितरण निर्देशिका, २०७९	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५५.	एकीकृत पाठ्यक्रम कार्यान्वयन सहजीकरण पुस्तिका, २०७९	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५६.	विद्यार्थी सिकाइका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कन मापदण्ड, आधारभूत तह (कक्षा ९-१२),२ ०८०	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५७.	लेटर ग्रेडिङ पद्धतिः सहयोग पुस्तिका, २०७९	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५८.	विद्यार्थी सिकाइका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कन मापदण्ड (कक्षा ९-१२०), २०८०	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५९.	मान्यता तथा समकक्षता निर्धारण निर्देशिका (दोस्रो संशोधन २०७९)	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	

क्र.सं	नीति, निर्देशिका, कार्यविधिको नाम	जारी गर्ने निकाय	कैफियत
६०.	विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन निर्देशिका (दोस्रो संशोधन) २०७५	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद	
६१.	शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको निर्देशिका २०७४	शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र	
६२.	रेडियोधर्मी पदार्थ (उपयोग तथा नियमन) नियमावली, २०७८	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
६३.	शिक्षाको सोचपत्र, २०७९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
६४.	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र अन्तर्गका निकायमा कर्मचारीको पदस्थापना, सरुवा तथा कामकाज गर्न खटाउने सम्बन्धी मापदण्ड, २०८०९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
६५.	प्रशिक्षार्थी (इन्टर्न) सम्बन्धी कार्यविधि,२०८०	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	

नीतिगत ब्यवस्था

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६

मुलुकको समग्र विकासको दृष्टिकोण तथा प्राथमिकता स्पष्ट रुपमा निर्धारण गर्न लक्ष्य, उद्देश्य, नीति, रणनीति, कार्यनीति र कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिन्छ । राष्ट्रको शैक्षिक विकासको दृष्टिकोण र कार्यदिशा शिक्षा नीतिमार्फत प्रतिविम्बित हुने गर्दछ । कुनै पनि देशको शिक्षा नीतिले आफ्नो राष्ट्रिय विकासका प्राथमिकताहरूलाई सम्बोधन गर्ने प्रयास गरेको हुन्छ । यसै परिप्रेक्ष्यमा नेपाल सरकारले सङ्घीय संरचना अनुरूप शिक्षा क्षेत्रको मार्गदर्शक नीतिका रुपमा यो राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ (नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०७६।०७।१८मा स्वीकृत) तर्जुमा गरेको हो ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ का उद्देश्य, रणनीति र नीतिहरु अनुसूची ११ मा दिइएको छ ।

राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन नीति, २०७६

नेपालको संविधानले विज्ञान प्रविधिलाई देशको समग्र र दीगो विकाससँग आवद्ध गरेको छ । सो बमोजिम वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान एवम् विज्ञान र प्रविधिको उन्नयन र विकासमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने तथा वैज्ञानिक, प्राविधिक र विशिष्ट प्रतिभाहरुको संरक्षण गर्ने उद्देश्य सहित तिब्र रूपमा भईरहेको प्रविधिको विकासको भरपुर उपयोग गर्दै दीगो विकासको लक्ष्य प्राप्ति एवम् "समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली" को राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न नेपाल सरकारले **राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन नीति, २०७६** तर्जुमा गरिएको छ ।

राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन नीति, २०७६ का उद्देश्य, रणनीति र नीतिहरु अनुसूची १२ मा दिइएको छ ।

शिक्षाको सोचपत्र २०७९

“सुखी नेपाली, समृद्ध नेपाल” को लक्ष्य पूरा गर्न शिक्षाको अहम् भूमिका रहन्छ । शिक्षाको विकासबाट मात्र समाज र राष्ट्रका आकांक्षा परिपूर्ति गर्न सकिन्छ। व्यक्तिको सर्वाङ्गीण जीवनपद्धति विकास र निर्माणको माध्यम शिक्षा हो । शिक्षाको विकासबाट नै ज्ञानवान्, गुणवान्, सिपवान्, क्षमताशील, दक्षतायुक्त, अनुशासित, प्रतिस्पर्धी र विवेकशील नागरिक तयार गर्न सकिन्छ र यसबाट राष्ट्रिय अभीष्ट हासिल गर्न सकिन्छ । नेपालको संविधानले व्यवस्था गरेअनुरूप अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा तथा सबै तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्नु हरेक नेपालीको नैसर्गिक अधिकार हो । नेपालको संविधानले शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सिपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने व्यक्तित्व विकासको संवाहकका रूपमा अङ्गीकार गरेको सन्दर्भ तथा शिक्षा सम्बन्धी दिगो विकास लक्ष्य, पन्ध्रौं योजना तथा शिक्षा नीति समेतलाई दृष्टिगत गरी शिक्षामा समसामयिक सुधार गर्दै आमूल परिवर्तन गर्न प्रस्तुत सोचपत्र तयार गरिएको छ।शिक्षासम्बन्धी दिगो विकासको लक्ष्य, पन्ध्रौं योजनाले परिलक्षित गरेको शिक्षासम्बन्धी समष्टिगत उद्देश्यका साथै राष्ट्रिय शिक्षा नीति समेतलाई दृष्टिगत गरी शिक्षामा आमूल परिवर्तन र समसामयिक सुधार गर्न यो सोचपत्र तयार गरिएको छ ।

शिक्षाको सोचपत्रका प्रमुख विषयहरु अनुसूची १३ मा दिइएको छ ।

खण्ड - दुई

शिक्षासँग सम्बन्धित तथ्याङ्कहरू

तालिका १: साक्षरता दर सम्बन्धी विवरण

क्षेत्र	साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला
नेपाल	७६.२	८३.६	६९.४
शहरी/ग्रामीण			
नगरपालिका क्षेत्र	७८.५	८५.४	७१.९
गाउँपालिका क्षेत्र	७१.९	७९.८	६४.४
भौगोलिक क्षेत्र			
हिमाल	७२.८	८१.१	६४.८
पहाड	८०.९	८७.९	७४.३
तराई	७३.१	८०.५	६६.१
प्रदेश			
कोशी प्रदेश	७९.७	८६.१	७३.६
मधेश प्रदेश	६३.५	७२.५	५४.७
वाग्मती प्रदेश	८२.१	८८.३	७६.०
गण्डकी प्रदेश	८१.७	८८.८	७५.३
लुम्बिनी प्रदेश	७८.१	८५.२	७१.७
कर्णाली प्रदेश	७६.१	८३.३	६९.४
सुदूरपश्चिम प्रदेश	७६.२	८५.४	६८.२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८ संक्षिप्त प्रतिवेदन राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

तालिका २: सबैभन्दा बढी र कम साक्षरता दर (%) हुने पाँच/पाँच वटा जिल्लाहरु

जिल्ला	साक्षरता दर(%)			जिल्ला	साक्षरता दर(%)		
	जम्मा	पुरूष	महिला		जम्मा	पुरूष	महिला
काठमाडौं	८९.२३	९४.१९	८४.१६	रौतहट	५७.७५	६६.०२	४९.४८
ललितपुर	८८.०८	९३.४१	८२.७५	महोत्तरी	५९.७७	६८.३७	५१.५५
भक्तपुर	८७.९६	९४.१०	८१.७४	सर्लाही	६०.३१	६८.२३	५२.३४
कास्की	८७.७३	९३.४१	८२.३९	हुम्ला	६३.८४	७३.३५	५४.२६
चितवन	८३.६८	८८.९१	७८.७४	बारा	६४.५४	७३.१४	५५.६३

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८ संक्षिप्त प्रतिवेदन राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

तालिका ३: साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह

उत्तीर्ण गरेको तह	जम्मा		पुरूष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
नेपाल	२०४०८१२४	१००	१०८४५३००	१००	९५६२८२४	१००
पूर्व प्राथमिक तह	८९६५४६	४.४	४८३८२४	४.५	४१२७२२	४.३
प्राथमिक तह (१-५)	५८५५७३२	२८.७	३११८५५०	२८.८	२७३७१८२	२८.६
निम्न माध्यमिक तह (६-८)	४०७१३३१	१९.९	२१८७२९९	२०.२	१८८४०३२	१९.७
माध्यमिक तह (९-१०)	३१४८१८०	१५.४	१६७८१५६	१५.५	१४७००२४	१५.४
एस.एल.सी. वा सो सरह	१९३९६३१	९.५	१०४८९२०	९.७	८९०७११	९.३
प्रमाणपत्र वा सो सरह	२६००९०३	१२.७	१३३३८७८	१२.३	१२६७०२५	१३.२
स्नातक वा सो सरह	९३०१७६	४.६	५१५१०३	४.७	४१५०७३	४.३
स्नातकोत्तर वा सो सरह वा सो भन्दा माथि	४४१५८५	२.२	२८१३७८	२.६	१६०२०७	१.७
अन्य	१७७६१	०.१	७३३२	०.१	१०४२९	०.१
तह नभएको/तह नखुलेको	३५७५९२	१.८	१२५३३०	१.२	२३२२६२	२.४
उल्लेख नभएको	१४८६७८	०.७	६५५३०	०.६	८३१५७	०.९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८ संक्षिप्त प्रतिवेदन राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

तालिका ४: दश जोड २ वा सो सरह वा सो भन्दा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेका व्यक्तिहरुले अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्र

अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्र	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र	४५८२१६	११.५	२४५१०१	११.५	२१३११५	११.६
व्यवस्थापन	१३९५३१०	३५.१	७८६३३४	३६.९	६०८९७६	३३.१
शिक्षा	११८९५५६	२९.९	५२३८३४	२४.६	६६५७२२	३६.१
विज्ञान तथा प्रविधि	२८१८८७	७.१	१८७१५८	८.८	९४७२९	५.१
स्वास्थ्य/चिकित्साशास्त्र	१७३८०८	४.४	६९९१२	३.३	१०३८९६	५.६
इन्जिनियरिङ	१२०६३३	३.०	१०२८९२	४.८	१७७४१	१.०
कानुन	२९७९५	०.८	२०९२५	१.०	८८७०	०.५
कृषि	२५९३२	०.७	१५०६९	०.७	१०८६३	०.६
वन	१२९२०	०.३	७८४४	०.४	५०७६	०.३
पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/मत्स्यपालन	९३०९	०.२	६६१६	०.३	२६९३	०.१
कम्प्युटर/सूचना प्रविधि	४५८८०	१.२	३४८०२	१.६	११०७८	०.६
अन्य	७१०३२	१.८	४२४९८	२.०	२८५३४	१.५
उल्लेख नभएको	१५८३८६	४.०	८७३७४	४.१	७१०१२	३.९
नेपाल	३९७२६६४	१००	२१३०३५९	१००	१८४२३०५	१००

तालिका ५: **Population aged 15 years and above with 10+2 or equivalent and higher level of education by major field of study, NPHC 2021**

Area and sex	Total	Major field of study												
		Humanities & social science	Management	Education	Science and technology	Health/ medical sciences	Engineering	Law	Agriculture	Forestry	Animal sciences/ Veterinary/ fisheries	Computing and information technology	Other	Not stated
Nepal														
Total	**3972664**	**458216**	**1395310**	**1189556**	**281887**	**173808**	**120633**	**29795**	**25932**	**12920**	**9309**	**45880**	**71032**	**158386**
Male	2130359	245101	786334	523834	187158	69912	102892	20925	15069	7844	6616	34802	42498	87374
Female	1842305	213115	608976	665722	94729	103896	17741	8870	10863	5076	2693	11078	28534	71012
Province														
Koshi														
Total	**609581**	**75012**	**212943**	**205020**	**38611**	**22467**	**12861**	**4204**	**2799**	**1928**	**1282**	**5203**	**9764**	**17487**
Male	316208	41514	118604	85361	25258	8325	11031	3162	1487	1174	965	3995	6209	9123
Female	293373	33498	94339	119659	13353	14142	1830	1042	1312	754	317	1208	3555	8364
Madhesh														
Total	**503850**	**36436**	**151687**	**164676**	**45017**	**28211**	**23718**	**2496**	**3044**	**3096**	**1526**	**3773**	**10156**	**30014**
Male	316597	23828	97316	85552	34160	17890	21839	1956	2167	2074	1302	2981	6607	18925
Female	187253	12608	54371	79124	10857	10321	1879	540	877	1022	224	792	3549	11089
Bagmati														
Total	**1427669**	**204313**	**614911**	**256120**	**117754**	**66590**	**54112**	**15246**	**6511**	**3409**	**2395**	**25675**	**28045**	**32588**
Male	755270	100439	339878	104123	73459	21647	44758	10217	3731	2019	1636	19578	15967	17818
Female	672399	103874	275033	151997	44295	44943	9354	5029	2780	1390	759	6097	12078	14770
Gandaki														
Total	**388176**	**40063**	**139929**	**124877**	**24180**	**13712**	**9112**	**2221**	**2441**	**1266**	**857**	**3117**	**5959**	**20442**
Male	193534	22450	74840	48143	15337	4294	7637	1700	1372	664	586	2338	3742	10431
Female	194642	17613	65089	76734	8843	9418	1475	521	1069	602	271	779	2217	10011

Area and sex	Total	Major field of study												
		Humanities & social science	Management	Education	Science and technology	Health/ medical sciences	Engineering	Law	Agriculture	Forestry	Animal sciences/ Veterinary/ fisheries	Computing and information technology	Other	Not stated
Lumbini														
Total	**558499**	**53887**	**173195**	**204698**	**37046**	**22898**	**11297**	**3401**	**4823**	**1454**	**1320**	**4826**	**10161**	**29493**
Male	285375	30092	96064	84197	24383	9009	9656	2356	2912	827	907	3573	5889	15510
Female	273124	23795	77131	120501	12663	13889	1641	1045	1911	627	413	1253	4272	13983
Karnali														
Total	**183333**	**12451**	**21994**	**110241**	**6108**	**7839**	**3797**	**953**	**2933**	**802**	**867**	**1126**	**1983**	**12239**
Male	101040	7525	12500	58084	4541	3484	3141	608	1518	492	545	770	1172	6660
Female	82293	4926	9494	52157	1567	4355	656	345	1415	310	322	356	811	5579
Sudur Paschim														
Total	**301556**	**36054**	**80651**	**123924**	**13171**	**12091**	**5736**	**1274**	**3381**	**965**	**1062**	**2160**	**4964**	**16123**
Male	162335	19253	47132	58374	10020	5263	4830	926	1882	594	675	1567	2912	8907
Female	139221	16801	33519	65550	3151	6828	906	348	1499	371	387	593	2052	7216

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

तालिका ६: Population aged 5 years and above by caste/ethnicity and literacy Rate in percentage, NPHC 2021

S.N.	Caste/ ethnicity	Nepal	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpashchim
0	Total	76.2	79.7	63.5	82.1	81.7	78.1	76.1	76.2
1	Kshetri	81.3	83.6	79.8	85.7	84.2	84.0	76.2	76.2
2	Brahman - Hill	86.6	87.8	82.6	88.4	85.4	87.9	79.9	81.9
3	Magar	80.9	79.3	72.6	81.1	81.4	81.9	79.8	81.3
4	Tharu	75.4	76.1	73.7	83.0	80.7	75.6	82.2	73.2
5	Tamang	73.8	78.9	68.9	73.1	79.0	83.5	60.2	80.4
6	Newa (Newar)	85.0	84.4	80.5	85.0	85.0	89.7	87.5	90.8
7	Bishwokarma	76.2	78.2	71.8	77.7	78.5	78.6	73.1	73.3
8	Musalman	61.6	67.8	55.8	82.0	85.7	67.1	84.8	70.7
9	Yadav	67.1	76.0	65.5	92.7	88.9	68.4	87.0	81.6
10	Rai	82.6	81.9	73.2	86.1	87.6	88.9	90.1	85.2
11	Gurung	81.0	82.6	78.3	83.1	79.0	85.8	74.3	82.6
12	Pariyar	76.0	77.8	69.3	77.4	77.8	79.0	72.2	71.5
13	Thakuri	82.4	82.9	73.3	88.2	85.4	87.5	78.3	82.4
14	Yakthung/Limbu	84.2	83.7	80.2	92.4	90.3	89.4	79.1	85.1
15	Mijar	73.8	73.1	65.0	73.4	76.8	78.2	69.0	69.5
16	Teli	73.7	82.6	71.8	90.9	85.6	73.9	88.5	79.6
17	Chamar/Harijan/ Ram	55.5	63.9	51.4	76.2		64.2		57.6
18	Koiri/Kushwaha	70.7	76.5	69.3	92.3	86.6	71.1	82.0	80.6
19	Musahar	35.8	45.7	30.4	49.9	62.7	58.3	82.4	80.0
20	Kurmi	66.5	74.3	62.4	87.2	83.5	73.5	87.8	85.1
21	Sanyasi/Dasnami	79.6	79.9	67.9	80.5	83.2	82.2	79.1	80.7
22	Dhanuk	64.6	72.4	63.1	87.3	84.1	84.4	83.3	77.4
23	Dusadh/Pasawan/ Pasi	53.6	63.9	49.9	75.1	77.6	61.2	72.9	69.1
24	Mallaha	55.9	66.7	50.2	74.5	74.3	68.2	70.1	74.1
25	Kewat	65.6	72.7	62.5	90.1	79.2	66.6	89.3	83.9
26	Kathabaniyan	78.4	86.5	75.1	88.4	88.7	82.5	65.6	77.9
27	Brahman - Tarai	87.0	87.5	85.0	93.9	87.6	87.4	91.9	85.1
28	Kalwar	79.5	88.4	77.6	91.3	89.1	80.0	88.2	87.3
29	Kanu	69.2	87.6	67.8	86.9	87.3	79.5	96.8	92.0
30	Kumal	75.5	76.3	65.6	77.6	76.9	75.2	70.8	64.7
31	Gharti/Bhujel	77.7	78.5	73.4	76.2	79.6	79.1	74.4	73.7
32	Hajam/Thakur	70.7	80.4	67.3	86.0	84.7	71.3	82.9	80.4
33	Rajbansi	75.7	75.5	76.9	87.8	85.5	78.4	83.9	80.5
34	Sherpa	77.3	77.0	72.5	77.3	83.7	83.4	84.9	81.0
35	Dhobi	61.1	73.6	57.4	81.4	85.8	65.9	77.8	80.0
36	Tatma/Tatwa	57.6	71.6	56.4	85.4	76.9	81.1	70.6	73.8
37	Lohar	69.9	77.5	67.0	87.2		73.2		76.0

S.N.	Caste/ ethnicity	Nepal	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpashchim
38	Khatwe	53.8	64.7	52.5	82.1	82.7	74.2	84.2	70.0
39	Sundi	78.1	82.3	76.7	93.7	95.3	75.2	71.4	85.1
40	Danuwar	71.1	71.8	70.4	71.2	90.9	84.1	100.0	92.3
41	Haluwai	75.9	83.1	71.2	86.5	82.8	86.4	88.1	77.8
42	Majhi	63.9	72.1	40.8	72.1	72.5	68.0	76.6	75.6
43	Baraee	71.1	77.5	69.5	89.2	75.3	73.0	71.4	86.0
44	Bin	47.2	64.4	45.5	81.5	81.9	65.3	100.0	53.3
45	Nuniya	57.4	68.5	53.7	81.3	73.8	62.0	81.0	58.3
46	Chepang/Praja	68.8	83.9	61.5	68.4	74.6	73.1	71.4	71.4
47	Sonar	75.5	83.7	71.9	85.6	85.7	82.4	71.6	79.6
48	Kumhar	65.4	73.2	64.0	90.2		67.8		
49	Sunuwar	80.3	81.4	72.6	79.7	83.0	81.5	78.9	79.6
50	Bantar/Sardar	60.5	64.5	52.9	75.0				
51	Kahar	65.9	63.8	55.5	86.0	77.3	68.5	33.3	72.2
52	Santhal	65.0	64.7	73.1	87.4	80.0	80.7	72.7	73.3
53	Marwadi	97.2	97.4	96.4	97.7	92.5	97.2	75.0	94.1
54	Kayastha	93.6	94.5	92.9	97.8	95.0	92.7	60.0	90.5
55	Rajput	82.6	85.6	83.1	93.0	88.9	73.1	33.3	86.6
56	Badi	72.7	76.1	68.0	76.7	80.4	75.5	72.4	68.7
57	Oraon/Kudukh	64.9	66.1	55.6	84.4	68.4	68.8	64.3	71.2
58	Gangai	75.2	75.2	56.8	81.1	75.0	63.2	79.3	
59	Lodh	63.6	78.9	64.2	80.6	84.9	63.5	60.0	73.0
60	Badhaee/Badhee	72.3	78.0	71.2	87.8	88.2	70.3	85.7	82.5
61	Thami	72.7	77.5	68.8	72.4	88.0	73.5	65.5	70.0
62	Kulung	80.9	80.4	50.0	94.5	92.0	71.4	66.7	
63	Bangali	77.2	75.9	85.0	85.3	82.1	91.6	66.7	87.5
64	Gaderi/Bhediyar	65.6	69.7	62.9	91.3	62.5	67.0	66.7	80.0
65	Dhimal	76.9	76.6	73.0	82.3	87.7	84.5	68.2	85.7
66	Yakkha	82.0	81.9	67.6	91.0	76.3	66.0	66.7	50.0
67	Ghale	74.6	85.2	75.8	74.8	71.7	83.9	76.8	86.7
68	Tajpuriya	73.4	73.3	70.8	81.3	66.7	60.0	33.3	100.0
69	Khawas	73.5	72.9	57.3	82.8	77.4	75.6	79.2	82.6
70	Darai	78.1	81.8	80.0	77.2	79.1	79.7	89.3	77.3
71	Mali	65.9	73.1	63.3	81.3	60.7	70.3	81.8	80.3
72	Dhunia	57.9	47.4	50.4	77.4	87.5	66.5	38.5	70.6
73	Pahari	71.8	75.0	72.2	71.7	76.7	80.0	66.7	70.4
74	Rajdhob	73.7	78.2	72.8	90.5	82.2	78.3	64.3	67.9
75	Bhote	68.3	63.3	71.4	83.6	73.7	91.0	65.4	64.1
76	Dom	38.4	60.7	28.6	64.3		60.8		
77	Thakali	86.6	79.2	57.1	91.5	85.5	83.3	76.3	86.8
78	Kori	58.9	75.8	61.5	84.9	80.3	57.8	66.7	75.5
79	Chhantyal/Chhantel	81.5	90.0	35.3	87.5	80.0	84.8	79.8	73.1
80	Hyolmo/Yholmopa	67.9	80.9	66.7	65.2	79.3	66.7	21.7	60.0

S.N.	Caste/ ethnicity	Nepal	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpashchim
81	Bote	73.5	74.8	69.0	74.5	73.6	72.5	78.3	70.4
82	Rajbhar	65.3	71.6	61.1	77.1	60.0	65.1	100.0	90.0
83	Baram / Baramu	74.0	73.3	54.1	83.1	72.2	78.6	100.0	100.0
84	Punjabi/Sikh	85.4	89.4	92.4	89.4	90.2	82.1	100.0	84.6
85	Nachhiring	80.9	80.6	50.0	93.0	54.5	70.0	100.0	100.0
86	Yamphu	80.9	80.8	67.5	94.0				
87	Gaine	78.4	79.5	75.9	80.6	81.4	77.1	76.6	61.8
88	Chamling	85.1	84.2	81.8	92.6	73.3	71.4	87.5	86.7
89	Aathpahariya	78.9	79.4	45.2	88.6	88.9	80.8	50.0	
90	Jirel	79.8	86.4	83.3	79.6	84.3	94.1	100.0	100.0
91	Dura	82.7	73.1	70.0	90.2	80.6	93.3	80.0	80.0
92	Sarbaria	58.1	60.1	49.5	69.4	66.7	33.3		83.3
93	Meche	78.0	78.5	44.4	84.3	80.0	75.0	80.0	
94	Bantawa	84.0	83.8	66.7	91.0	72.7	60.0		33.3
95	Raji	73.4	70.0	0.0	73.9	100.0	77.3	75.9	70.3
96	Dolpo	48.1		50.0	87.9	47.1	62.5	44.6	100.0
97	Halkhor	52.4	77.9	50.5	100.0	50.0	52.1		100.0
98	Byasi/Sauka	71.3	76.9	75.0	95.2	71.4	72.8	64.8	82.7
99	Amat	68.1	71.3	66.3	93.2	88.9	67.6	0.0	
100	Thulung	82.1	81.2	95.2	91.9	87.5	85.7	100.0	100.0
101	Lepcha	83.8	83.2	100.0	93.8	93.3	66.7	80.0	100.0
102	Patharkatt/ Kushwadiya	53.1	49.3	27.3	44.3	58.3	55.5	100.0	100.0
103	Mewahang	85.4	85.2		94.8		100.0		
104	Bahing	81.1	80.0	83.3	93.6	100.0	90.0	100.0	
105	Natuwa	41.0	85.7	36.8	81.8	0.0	48.8		100.0
106	Hayu	74.8	82.5	76.8	74.3	100.0	100.0	100.0	100.0
107	Dhankar/ Dharikar	60.2	50.0	51.6	100.0		68.5		
108	Lhopa	53.7	60.0	66.7	76.0	52.6	100.0		
109	Munda	68.6	68.8	27.8	68.8	100.0	100.0		
110	Dev	90.1	89.7	90.2	93.8	100.0	68.8	60.0	97.0
111	Dhandi	66.5	77.8	75.0	83.6	96.0	65.2	100.0	100.0
112	Kamar	71.7	70.7	71.4	73.8	73.9	69.1	52.6	100.0
113	Kisan	65.8	64.5	100.0	88.0		72.1		
114	Sampang	85.4	85.1	100.0	92.0	100.0		66.7	100.0
115	Koche	67.6	66.2	75.0	83.3	65.0	76.0	71.4	83.3
116	Lhomi	81.5	73.8	66.7	87.7		85.7	100.0	66.7
117	Khaling	81.8	80.7	50.0	93.3	83.3	36.4	100.0	
118	Topkegola	73.7	73.7	0.0	75.0	100.0		100.0	
119	Chidimar	56.0	67.1	31.3	60.9		54.9		
120	Walung	78.6	73.6	100.0	84.4	100.0			100.0
121	Loharung	82.6	83.5	57.9	86.8	70.7	69.2	66.7	57.1
122	Kalar	72.7	81.1	63.8	89.5	82.5	87.0	73.3	66.7

S.N.	Caste/ ethnicity	Nepal	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpashchim
123	Raute	57.5						0.0	76.6
124	Nurang	77.1	0.0		100.0		77.3	100.0	83.3
125	Kusunda	76.1	71.4	100.0	90.9	71.4	66.7	71.4	77.8
126	Ranatharu	73.9	83.7	83.9	92.4	80.3	87.7	74.4	73.8
127	Bhumihar	86.5	95.1	86.1	96.2	91.9	89.9	100.0	82.9
128	Bankariya	84.4	0.0		83.6	85.4	87.2	100.0	
129	Surel	88.7	100.0		85.7	90.6	95.2	100.0	
130	Chumba/Nubri	42.3	88.2	92.9	87.5	38.5	100.0		
131	Phree	80.2	80.0	100.0	91.1	0.0	50.0		
132	Mugal/Mugum	58.0			83.6		48.0	54.2	
133	Pun	84.0	100.0	100.0	88.5	83.2	88.6	75.9	100.0
134	Rauniyar	84.7	92.3	82.0	94.8	95.2	78.7		
135	Baniyan	80.9	86.5	72.5	91.2	94.0	83.7	100.0	89.5
136	Gondh/Gond	63.1	72.0	64.7	83.6	100.0	59.3		
137	Karmarong	60.8		50.0	85.5			57.6	
138	Khatik	50.5	58.8	75.0	100.0		50.4	100.0	
139	Beldar	59.3	66.7	56.3			67.8		
140	Chai/Khulaut	72.2	71.6	72.2	100.0	50.0	42.9		
141	Done	77.9	68.2		79.0				
142	Kewarat	79.2	79.1		100.0				
143	Others	65.8	71.4	28.9	50.6	62.1	53.4		79.6
144	Foreigner	71.2	73.6	44.0	82.7	84.8	67.9	75.2	73.3
145	Not stated	80.7	82.9	77.0	83.7	83.1	78.4	85.7	49.6

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

तालिका ७: शैक्षिक सूचकहरू

	सूचकहरु	२०७१	२०७२	२०७३	२०७४	२०७५	२०७६	२०७७	२०७८	२०७९	२०८०
आधारभूत शिक्षा (प्रारम्भिक बालविकास/पूर्वप्राथमिक शिक्षा समेत)											
१.१	पूर्वप्राथमिक शिक्षामा कुल भर्नादर	७७.७	८१	८२.९	८४.१	८४.७	८६.२	८७.६	८९.६	९४.९	९९.९
१.२	पूर्वप्राथमिक शिक्षामा अनुभव भई कक्षा १ मा नवप्रवेशीको प्रतिशत	५९.६	६२.४	६४.७	६६.३	६६.९	६८.६	७०.२	७४.९	७६.७	७६.९
१.३	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	१३७	१३६.७	१३३.५	१२८.६	१२३.९	१२१.९	१२०.७	१२७	१२५.७	११५.९
१.४	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	९३	९३.९	९५.२	९५.९	९६.३	९६.९	९७.३	९६.३	९५.९	९५.७

सूचकहरु		२०७१	२०७२	२०७३	२०७४	२०७५	२०७६	२०७७	२०७८	२०७९	२०८०
१.५	कुल भर्नादर (कक्षा १–५)		१३५.४	१३४	१३२.३	११८.८	११९.२	११८.२	१२२	१२९.५	१२४.८
१.६	खुद भर्नादर (कक्षा १–५)	९६.२	९६.६	९६.९	९७.२	९६.५	९७.१	९७.४	९६.९	९७.१	९५.६
१.७	कुल भर्नादर (कक्षा १–८)	११७.१	१२०.१	१२२	१२०.२	१०९.३	११०.४	११३.२	११८	११९.३	१२०.४
१.८	खुद भर्नादर (कक्षा १–८)	८७.६	८९.४	९१.	९२.३	९२.७	९३.४	९४.७	९५.१	९६.१	९५.१
१.९	कक्षा १–८ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क		१.००	१.००	१.००	०.९८	०.९८	०.९९	०.९९	१	०.९९
१.१०	कक्षा ८ मा टिकाउ दर		७६.६	७५.९	७७.४	७७.९	७९.३	८२०२	८५.१	८५.७	८६.२
१.११	आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्नेको दर		६९.६	६८.४	७०.७	७१.३	७२.७	७५.३	७६.२	७७.१	८०.३
१.१२	५-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको प्रतिशत		१०.६	९.०	८.७	७.३	६.७	५.४	४.९	३.९	४.९
१.१३	कक्षा ३ मा विद्यार्थीको पठन सक्षमता प्रतिशत		१२.८	-	-	-	१४.६	१४.६	४३.७१	NA	NA
माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९–१२)											
२.१	कक्षा ९–१० को खुद भर्नादर	५१.६	५७.७	५९.६	६०.६	६६.२	७१.४	७५.७	७६.१	७६.५	७६.५
२.२	कक्षा ९–१२ को खुद भर्नादर	३४.७	३७.७	३८.९	४३.९	४६.४	४७.६	५१.२	५४.३	५७.४	५७.९
२.३	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर		३७.९	४५.२	५७.१	५८.५	६०.३	६४.६	६६.१	६७.३	६९.९
२.४	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर		११.५	-	१७.२	२२.२	२४.०	२९.२	३३.१	३५.६	३७.२
२.५	कक्षा ९–१२ को खुद भर्नादरमा		०.९९	०.९८	०.९९	१.०१	१.०१	१.०१	१.०१	१.००	०.९३

	सूचकहरु	२०७१	२०७२	२०७३	२०७४	२०७५	२०७६	२०७७	२०७८	२०७९	२०८०
	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क										
	साक्षरता दर										
३.१	साक्षरता दर ६+वर्ष	६५.९	६५.९	७८	७८	७८	७८	७८	७८	७६.३	
३.२	साक्षरता दर १५-२४ वर्ष	८४.७	८४.७	८८.६	८८.६	८८.६	८८.६	८८.६	८८.६	९४.२	
३.३	साक्षरता दर १५+ वर्ष	५६.५	५७	५७	५७	५७	५८	५८	५८	७१.२	
	शिक्षक व्यवस्थापन										
४.१	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा महिला शिक्षक प्रतिशत		३८.८	४०.७	४१.२	४३.१	४३.७	४६.६	४६.५	४७.२	५४.१
४.२	माध्यमिक तहमा महिला शिक्षक प्रतिशत		१४.१	१४.८	१६.१३	१७.४	१९.८	२०.७	२०.४	१७.४	१९.०

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०८०

तालिका ८: विद्यालय प्रकार अनुसारका विद्यालयको सङ्ख्या

तह/प्रकार अनुसारका विद्यालय	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
आधारभूत तह कक्षा ५ सम्म	१५८०२	१८१५	१७६१७
आधारभूत तह कक्षा ८ सम्म	४९७२	१७९५	६७६७
माध्यमिक तह कक्षा १० सम्म	३५३३	३१३९	६६७२
माध्यमिक तह कक्षा १२ सम्म	३६८३	११३७	४८२०
जम्मा	**२७९९०**	**७८८६**	**३५८७६**

तालिका ९: विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा सामुदायिक विद्यालयको सङ्ख्या

विद्यार्थी सङ्ख्या	विद्यालय सङ्ख्या
१०० भन्दा कम	१५९६५
१०० देखि ५०० सम्म	९७०४
५०१ देखि १००० सम्म	१६३६
१००१ देखि १५०० सम्म	४४९
१५०१ देखि २००० सम्म	१३६
२००० भन्दा बढी	१००
जम्मा	२७९९०

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०८०

तालिका १०: सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक विवरण २०८०

तह	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय		धार्मिक विद्यालय		कुल		
	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	जम्मा
आधारभूत (कक्षा १-८)	६६९१८	८८६१८	४१५२१	२२१९१	९११	२८२०	१०९३५०	११३६२९	२२२९७९
माध्यमिक (कक्षा ९-१२)	५६२७	२९८६४	५६६९	२१५७१	८३	२९५	११३७९	५१७३०	६३१०९
जम्मा	**७२५४५**	**११८४८२**	**४७१९०**	**४३७६२**	**९९४**	**३११५**	**१२०७२९**	**१६५३५९**	**२८६०८८**

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०८०

तालिका ११: प्रदेश अनुसार विभिन्न तहका विद्यालयको विवरण

प्रदेश	आधारभूत तह कक्षा ५ सम्म		आधारभूत तह कक्षा ८ सम्म		माध्यमिक तह कक्षा १० सम्म		माध्यमिक तह कक्षा १२ सम्म	
	सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक	संस्थागत
कोशी	३०६७	३५६	१००७	४०५	६५३	६२०	६३२	२२२
मधेश	२१०१	४०९	६२९	४०३	३५५	३४५	४२४	१४०
बागमती	२५०६	२८३	७८८	२१०	६९७	११८७	७५२	४१४
गण्डकी	१९२३	१३४	५२४	११५	४६७	२७०	४९३	११८
लुम्बिनी	२५४१	३१२	८२५	३२९	५५५	४७२	६१०	१५६
कर्णाली	१७८५	१०३	५२४	७१	३४९	५७	३२५	१९
सुदूरपश्चिम	१८७९	२१८	६७५	२६२	४५७	१८८	४४७	६८
जम्मा	**१५८०२**	**१८१५**	**४९७२**	**१७९५**	**३५३३**	**३१३९**	**३६८३**	**११३७**

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०८०

तालिका १२: सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकको प्रदेशगत विवरण

प्रदेश / तह		कोशी	मधेश	वागमती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूरपश्चिम	जम्मा
आधारभूत (कक्षा १-५)	स्थायी	१४२५८	८७३२	१४०५७	११५१४	१०७८६	५२९६	६४१५	७१०५८
	अस्थायी	२३९९	८१८	१७३५	१३०४	१४५९	६९८	६९३	९१०६
	राहत	३४८०	३४७२	४०७९	१५३५	३६८४	२१९६	३४२५	२१८७१
आधारभूत (कक्षा ६-८)	स्थायी	३००६	१७४८	२९०८	२३४८	२११७	९१०	१३०२	१४३३९
	अस्थायी	६०१	१३२	३३७	३६९	२१५	१२०	१३९	१९१३
	राहत	१७८२	७५२	२२७४	१०८८	१५०५	८३८	१३७०	९६०९

प्रदेश / तह		कोशी	मधेश	वागमती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूरपश्चिम	जम्मा
माध्यमिक (कक्षा ९-१०)	स्थायी	२२४३	१५४८	२५२९	२०५२	१८३४	५९८	९३०	११७३४
	अस्थायी	२८४	६३	२६६	१६७	९१	८९	८२	१०४२
	राहत	१२९४	५६७	१४६५	८७९	१००१	५४७	९९१	६७४४
माध्यमिक कक्षा(११-१२)	स्थायी	०	०	०	०	०	०	०	०
	अस्थायी	२५५	२२९	४२३	२५७	२५२	१९८	३०४	१९१८
	राहत	५९५	२७८	६५७	६०३	६०६	३८८	८१४	३९४१
कुल	स्थायी	१९५०७	१२०२८	१९४९४	१५९१४	१४७३७	६८०४	८६४७	९७१३१
	अस्थायी	३५३९	१२४२	२७६१	२०९७	२०१७	११०५	१२१८	१३९७९
	राहत	७१५१	५०६९	८४७५	४१०५	६७९६	३९६९	६६००	४२१६५
जम्मा		३०१९७	१८३३९	३०७३०	२२११६	२३५५०	११८७८	१६४६५	१५३२७५

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०८०

तालिका १३: प्रदेशगत रूपमा विद्यार्थी भर्नाको विवरण

तह/प्रदेश		कोशी	मधेश	बागमती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूरपश्चिम	जम्मा
आधारभूत तह (कक्षा १-५)	छात्रा	२५५९९८	४३४२८३	२८३१००	१११९६५	३१०३७९	११९९६२	१७४४३२	१६९०११९
	छात्र	२७६९२७	४५३७५५	३२४८४०	१२८९८५	३४१०११	१२१७९०	१८१७८७	१८२९०९५
	जम्मा	५३२९२५	८८८०३८	६०७९४०	२४०९५०	६५१३९०	२४१७५२	३५६२१९	३५१९२१४
आधारभूत तह (कक्षा ६-८)	छात्रा	१४२५२६	१९१४३६	१६९७१८	६७५७९	१५५७८८	६६८७६	१०१६३८	८९५५६१
	छात्र	१४९७६१	१९८६३५	१९१५१६	७५९५९	१७१२६५	६६६६८	१०३१२८	९५६९३२
	जम्मा	२९२२८७	३९००७१	३६१२३४	१४३५३८	३२७०५३	१३३५४४	२०४७६६	१८५२४९३
आधारभूत तह (कक्षा १-८)	छात्रा	३९८५२४	६२५७१९	४५२८१८	१७९५४४	४६६१६७	१८६८३८	२७६०७०	२५८५६८०
	छात्र	४२६६८८	६५२३९०	५१६३५६	२०४९४४	५१२२७६	१८८४५८	२८४९१५	२७८६०२७
	जम्मा	८२५२१२	१२७८१०९	९६९१७४	३८४४८८	९७८४४३	३७५२९६	५६०९८५	५३७१७०७
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०)	छात्रा	८४२४७	९६३०३	१०२७५३	४२७२१	८८६३०	३९२४७	५८०६२	५११९६३
	छात्र	८४९१९	१०६३१४	१०९६२९	४४७७०	९०९४९	३८८२०	५७७२८	५३३१२९
	जम्मा	१६९१६६	२०२६१७	२१२३८२	८७४९१	१७९५७९	७८०६७	११५७९०	१०४५०९२
माध्यमिक तह	छात्रा	६२३८२	४३५९६	९२७५८	३२२४३	६७११७	३००५७	३९१४३	३६७२९६
	छात्र	५८१५०	४४१४४	१०००२४	३१०३४	६३१५९	२७६९४	३४९६२	३५९१६७

तह/प्रदेश		कोशी	मधेश	बागमती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूरपश्चिम	जम्मा
कक्षा (११-१२)	जम्मा	१२०५३२	८७७४०	१९२७८२	६३२७७	१३०२७६	५७७५१	७४१०५	७२६४६३
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२)	छात्रा	१४६६२९	१३९८९९	१९५५११	७४९६४	१५५७४७	६९३०४	९७२०५	८७९२५९
	छात्र	१४३०६९	१५०४५८	२०९६५३	७५८०४	१५४१०८	६६५१४	९२६९०	८९२२९६
	जम्मा	**२८९६९८**	**२९०३५७**	**४०५१६४**	**१५०७६८**	**३०९८५५**	**१३५८१८**	**१८९८९५**	**१७७१५५५**
कुल	**छात्रा**	**५४५१५३**	**७६५६१८**	**६४८३२९**	**२५४५०८**	**६२१९१४**	**२५६१४२**	**३७३२७५**	**३४६४९३९**
	छात्र	**५६९७५७**	**८०२८४८**	**७२६००९**	**२८०७४८**	**६६६३८४**	**२५४९७२**	**३७७६०५**	**३६७८३२३**
	जम्मा	**१११४९१०**	**१५६८४६६**	**१३७४३३८**	**५३५२५६**	**१२८८२९८**	**५११११४**	**७५०८८०**	**७१४३२६२**

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०८०

तालिका १४: प्रदेशगत रूपमा शैक्षिक सत्र २०८० को खुद विद्यार्थी भर्नादर

प्रदेश	कक्षा १-५	कक्षा ६-८	कक्षा १-८	कक्षा ९-१०	कक्षा ११-१२	कक्षा ९-१२
कोशी	९५.६	९४.८	९५.३	७५.९	३६.९	५६.२
मधेस	९५.४	९२.९	९४.६	७५.७	२६	५१.३
बाग्मती	९६.१	९५.६	९५.९	७६.६	४६.९	६१.२
गण्डकी	९५.४	९४.६	९५.१	७७.१	४०.६	५८.८
लुम्बिनी	९५.५	९४.३	९५.१	७५.७	३५.९	५५.२
कर्णाली	९५.९	९४.६	९५.४	७७.७	४१.५	५९.५
सुदूरपश्चिम	९५.७	९४.४	९५.२	७८.१	३५.८	५७.२
नेपाल	**९५.६**	**९४.४**	**९५.१**	**७६.५**	**३७.१**	**५७.९**

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०८०

तालिका १५: नेपालको साक्षरता

उमेर समूह	जम्मा	पुरुष	महिला
५ वर्षमाथि	७६.२%	८३. ६%	६९.४%
१५-२४ वर्ष	९२%		
१५-६० वर्ष	८५%		
१५-वर्ष माथि	५८%		

स्रोतः शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र २०८०

तालिका १६: सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, खुला तथ अनौपचारिक विद्यालयहरु

क्रस	विवरण	सङ्ख्या
१	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	२१५१
२	खुला विद्यालयहरु	१२१(आधारभूत ३७, माध्यमिक ८४)
३	अनौपचारिक विद्यालयहरु	१७१

स्रोतः शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र २०८०

तालिका १७: आ.व. २०७९।८० सम्ममा तयार भएका मातृभाषाका पाठ्यसामग्ीरहरू

क्र.स.	भाषा	पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक तयार भएको		पाठ्यक्रम
		कक्षा देखि	कक्षासम्म	
१	मैथिली	१	१०	कक्षा ११–१२ को पाठ्यक्रम तयार
२	भोजपुरी	१	१०	कक्षा ११–१२ को पाठ्यक्रम तयार
३	अवधी	१	६	
४	तामाङ	१	५	
५	लिम्बू	१	६	कक्षा ६–८ को पाठ्यक्रम तयार
६	बान्तवा राई	१	५	
७	चाम्लिङ राई	१	५	
८	शेर्पा	१	५	
९	गुरुङ	१	५	
१०	मगर (ढुट)	१	५	
११	नेवार/नेपाल भाषा	१	५	कक्षा ९–१२ को पाठ्यक्रम तयार
१२	थारु	१	५	
१३	सुनुवार	१	५	
१४	राजवंशी	१	५	
१५	याक्खा	१	५	
१६	मुगाली	१	५	
१७	थारु (मध्यक्षेत्र)	१	१	
१८	तामाङ (सम्भोटा)	१	५	
१९	धिमाल	१	५	
२०	मगर (अथार)	१	५	
२१	बज्जिका	१	५	
२२	कुलुङ	१	८	

क्र.स.	भाषा	पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक तयार भएको		पाठ्यक्रम
		कक्षा देखि	कक्षासम्म	
२३	चेपाङ	१	५	
२४	खलिङ राई	१	५	
२५	रानाथारु	१	३	
२६	माझी	१	३	
२७	डोटेली	-	-	
२८	थकाली	-	-	
२९	उर्दू	१	७	कक्षा १-१२ को पाठ्यक्रम तयार
३०	मुन्धुम	१	५	
३१	संस्कृत	१	१२	
३२	गोन्पा (भोटभाषा)	१	३	कक्षा ९-१२ को पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक ु तयार
३३	पाली			कक्षा १-८ को पाठ्यक्रम तयार

स्रोतः पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

तालिका १८: Provincewise Result Status of SEE (Grade 10), 2079

GradeGroup	PROVINCEWISE OBTAINED GPA (GRADE POINT AVERAGE) BY STUDENTS							Total
	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpashchim	
NA	2216	3125	1832	620	2232	1613	2354	13992
GPA 0.80 T0 < 1.20	264	265	113	82	719	124	633	2200
GPA 1.20 To < 1.60	4959	7251	2549	2058	10573	2544	8836	38770
GPA 1.60 To < 2.00	14385	14514	9317	7286	19003	8603	15339	88447
GPA 2.00 To < 2.40	17788	16214	16382	9873	17435	11346	13255	102293
GPA 2.40 To < 2.80	15158	14782	18800	9200	14127	8513	8751	89331
GPA 2.80 To < 3.20	12838	12480	19985	7312	11068	4131	4548	72362
GPA 3.20 To < 3.60	9195	9051	20874	5030	7440	1486	1993	55069
GPA 3.60 To <= 4.00	2878	2325	11827	1795	2983	248	419	22475
Total	**79681**	**80007**	**101679**	**43256**	**85580**	**38608**	**56128**	**484939**

स्रोतः राष्ट्रिय परिक्षा बोर्ड

तालिका १९: माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षा (कक्षा १२) शैक्षिक सत्र २०७९/८०

औसत स्तरीकृत अङ्क (GPA)	जम्मा	प्रतिशत
३.६१ देखि ४.० सम्म	६९७६	१.८७
३.२१ देखि ३.६० सम्म	३८९९९	१०.४७
२.८१ देखि ३.२० सम्म	६९१७४	१८.५६
२.४१ देखि २.८० सम्म	६३०७७	१६.९३
२.०१ देखि २.४० सम्म	११४३८	३.०७
१.६१ देखि २.० सम्म	४७	०.०१
अवर्गीकृत	१८२९२६	४९.०९

स्रोतः राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, २०८०

तालिका २०: माध्यमिक शिक्षा परीक्षा (SEE) २०७९ को प्रदेशगत नतिजा विवरण

प्रदेश / ग्रेड समूह	कोशी	मधेस	बागमती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूरपश्चिम	राष्ट्रिय
GPA 0.80 T0 < 1.20	०.३	०.३३	०.११	०.२०	०.८४	०.३२	१.१३	०.४५
GPA 1.20 To < 1.60	६.२	९.०६	२.५१	४.८५	१२.३१	६.५९	१५.७४	७.९९
GPA 1.60 To < 2.00	१८.१	१८.१४	९.१६	१६.८५	२२.२०	२२.३०	२७.३३	१८.२४
GPA 2.00 To < 2.40	२२.३	२०.२७	१६.११	२२.८०	२०.४०	२९.३६	२३.६१	२१.०९
GPA 2.40 To < 2.80	१९.०	१८.४८	१८.४९	२१.२४	१६.५२	२२.०५	१५.५९	१८.४२
GPA 2.80 To < 3.20	१६.१	१५.६०	१९.६५	१६.८८	१२.९४	१०.७१	८.१०	१४.९२
GPA 3.20 To < 3.60	११.५	११.३१	२०.५३	११.६१	८.७०	३.८५	३.५५	११.३६
GPA 3.60 To <= 4.00	३.६	२.९१	११.६३	४.१४	३.४९	०.६४	०.७५	४.६३
NA	२.८	३.९०	१.८०	१.४४	२.६०	४.१८	४.१९	२.८८

स्रोतः राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, २०८०

तालिका २१: Educational Institutions of all types by Province in 2080 BS

Description	Total	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpashchim
Technical Schools/ Institutes Running Pre-Diploma Level Programs (Under CTEVT)	489	55	53	90	51	80	77	83
Technical Schools/ Institutes Running Diploma Level Programs (Under CTEVT)	733	84	124	181	69	121	82	72

स्रोत: CTEVT

तालिका २२: Institutes Running under CTEVT by their Types and Provinces

Provinces	Types of Institutes	Constituent Schools	Technical Education in Community Schools (TECS)	Partnership Institutes (with local governments and trusts)	Affiliated Institutes (Private)	Total	Short term Training Providing Institutes
Koshi	Total No of Intstitutes	**7**	**44**	**15**	**54**	**120**	201
	Institutes running Pre-Diploma Program	2	27	9	21	59	
	Institutes running Diploma Program	7	29	15	35	86	
Madhesh	Total No of Intstitutes	**8**	**91**	**15**	**58**	**172**	124
	Institutes running Pre-Diploma Program	4	33	0	21	58	
	Institutes running Diploma Program	8	73	15	46	142	
Bagmati	Total No of Intstitutes	**18**	**118**	**8**	**131**	**275**	744
	Institutes running Pre-Diploma Program	6	65	1	33	105	
	Institutes running Diploma Program	18	74	8	109	209	
Gandaki	Total No of Intstitutes	**12**	**60**	**8**	**34**	**114**	107

Provinces	**Types of Institutes**	**Constituent Schools**	**Technical Education in Community Schools (TECS)**	**Partnership Institutes (with local governments and trusts)**	**Affiliated Institutes (Private)**	**Total**	**Short term Training Providing Institutes**
	Institutes running Pre-Diploma Program	5	37	3	17	62	
	Institutes running Diploma Program	11	36	8	21	76	
Lumbini	Total No of Intstitutes	**10**	**88**	**7**	**81**	**186**	240
	Institutes running Pre-Diploma Program	4	51	1	29	85	
	Institutes running Diploma Program	10	58	7	62	137	
Karnali	Total No of Intstitutes	**4**	**107**	**2**	**17**	**130**	72
	Institutes running Pre-Diploma Program	1	62	1	15	79	
	Institutes running Diploma Program	4	72	2	6	84	
Sudurpashchim	Total No of Intstitutes	**6**	**129**	**3**	**32**	**170**	130
	Institutes running Pre-Diploma Program	1	95	0	19	115	
	Institutes running Diploma Program	6	66	3	17	92	
Total	Total No of Intstitutes	**65**	**639**	**58**	**407**	**1169**	1618
	Institutes running Pre-Diploma Program	23	370	15	155	563	
	Institutes running Diploma Program	64	408	58	296	826	

Note: Some institutes run both pre-diploma and diploma level programs. Such institutes are present in both pre-diploma and diploma cells. Therefore, the total number of pre-diploma and diploma programs running institutes does not match the total number of institutes.

तालिका २३: Total Numbers of Technical Schools / Institutes for Diploma / PCL programs and their Capacity in 2080 B.S.

S. N.	Program	Koshi Province		Madhesh Province		Bagmati Province		Gandaki Province		Lumbini Province		Karnali Province		Sudurpashchim Province		Total	
		No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity
Health																	
1.	PCL Nursing	9	360	18	680	27	1060	4	160	5	200	1	40	3	100	67	2600
2.	PCL Opthalmic Science	0	0	4	160	3	120	1	40	4	160	1	40	1	40	14	560
3.	PCL General Medicine	21	840	29	1160	38	1542	12	480	24	960	6	240	9	360	139	5582
4.	PCL Medical Lab Technology	21	640	16	480	38	1140	9	290	24	720	4	120	8	240	120	3630
5.	Diploma in Pharmacy	7	280	10	400	31	1240	6	240	12	480	3	120	7	280	76	3040
6.	PCL Diagnostic Radiography	7	220	5	150	24	750	4	120	8	240	1	30	3	60	52	1570
7.	PCL Dental Science	0	0	3	120	8	320	1	40	0	0	1	40	1	40	14	560
8.	PCL General Medicine (Aayurveda)	0	0	3	120	3	120	0	0	4	160	2	80	1	40	13	520
9.	PCL Accupuncture, Accupressure and Moxibustion	0	0	0	0	1	40	0	0	0	0	0	0	0	0	1	40
10.	PCL Physiotherapy	4	150	1	40	9	350	1	40	7	250	0	0	0	0	22	830
11.	Diploma in Homiopathy	0	0	0	0	1	40	0	0	0	0	0	0	0	0	1	40
12.	Diploma in Yoga and Naturopathy	0	0	1	40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	40
Engineering																	
1.	Diploma in Civil Engineering	35	1680	45	2152	52	2496	24	1152	36	1728	22	1056	27	1290	241	11554
2.	Diploma in Computer Engineering	11	528	21	1008	8	384	4	192	8	384	5	240	4	192	61	2928

S. N.	Program	Koshi Province		Madhesh Province		Bagmati Province		Gandaki Province		Lumbini Province		Karnali Province		Sudurpashchim Province		Total	
		No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity
3.	Diploma in Electronics Engineering	1	48	2	96	1	48	0	0	1	48	0	0	0	0	5	240
4.	Diploma in Electrical Engineering	3	144	9	432	10	480	2	96	5	240	0	0	2	96	31	1488
5.	Diploma in Geomatics Engineering	5	240	10	480	16	768	3	144	11	528	7	336	2	96	54	2592
6.	Diploma in Electrical and Electronics Engineering	2	96	2	96	3	144	0	0	2	96	0	0	0	0	9	432
7.	Diploma in Mechanical Engineering	2	96	4	192	3	144	0	0	4	168	0	0	1	48	14	648
8.	Diploma in Automobile Engineering	1	48	3	144	7	288	2	88	6	288	0	0	2	96	21	952
9.	Diploma in Information Technology	6	228	4	192	7	328	1	48	6	280	2	96	1	48	27	1220
10.	Diploma in Architecture Engineering	3	144	0	0	4	192	0	0	4	192	0	0	0	0	11	528
11.	Diploma in Biomedical Equipment Engineering	0	0	0	0	1	24	0	0	0	0	0	0	0	0	1	24
12.	Diploma in Ref. and A/C Engineering	1	48	0	0	0	0	0	0	1	48	0	0	1	48	3	144
13.	Diploma in Hydropower Engineering	2	96	0	0	3	144	2	96	5	240	0	0	0	0	12	576

S. N.	Program	Koshi Province		Madhesh Province		Bagmati Province		Gandaki Province		Lumbini Province		Karnali Province		Sudurpashchim Province		Total	
		No.	**Capacity**	**No.**	**Capacity**	**No.**	**Capacity**	**No.**	**Capacity**	**No.**	**Capacity**	**No.**	**Capacity**	**No.**	**Capacity**	**No.**	**Capacity**
14.	Diploma in Mechatronics Engineering	0	0	0	0	1	24	0	0	0	0	0	0	0	0	1	24
15.	Diploma in Agricultural Engineering	0	0	0	0	0	0	0	0	1	48	0	0	1	48	2	96
16.	Diploma in Biomedical Engineering	0	0	0	0	0	0	0	0	1	48	0	0	0	0	1	48
Agriculture																	
1.	Diploma in Agriculture (Animal Science)	11	440	20	800	15	600	11	440	14	560	12	480	14	560	97	3880
2.	Diploma in Agriculture (Plant Science)	23	920	19	760	34	1360	19	760	27	1080	40	1600	30	1200	19 2	7680
3.	Diploma in Food and Dairy Technology	2	80	1	40	2	80	0	0	2	80	0	0	0	0	7	280
Hospitality and Others																	
1.	Diploma in Hotel Management	4	160	1	40	6	240	2	80	2	80	0	0	1	4	16	604
2.	Diploma in Forestry	3	120	2	80	6	240	6	240	13	520	11	440	10	400	51	2040
3.	Diploma in Social Work	0	0	0	0	1	40	0	0	0	0	0	0	0	0	1	40
4.	Diploma in Entrepreneurship Development	0	0	0	0	1	40	0	0	0	0	0	0	0	0	1	40
Total		**184**	**7606**	**233**	**9862**	**364**	**14786**	**114**	**4746**	**237**	**9826**	**118**	**4958**	**129**	**5286**	**1379**	**57070**

स्रोतः CTEVT

तालिका २४: Data on Students Enrollment in Technical Schools / Institutions for Diploma/PCL Level Programs by Province and by Gender in 2080 B.S.

S. N.	Program	Private				Partnership				Constituted				TECS				Total			
		Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total
1.	Acupuncture, Acupressure and Moxibustion	7	5		12													7	5		12
2.	Agricultural Engineering									14	9		23					14	9		23
3.	Agriculture (Animal Science) (Semester)	21	5		26	146	71		217	402	309		711	592	383	1	976	1161	768	1	1930
4.	Agriculture (Animal Science) (Special Semester)									49	56		105					49	56		105
5.	Agriculture (Plant Science) (Semester)	3	6		9	61	187		248	166	431		597	418	778		1196	648	1402		2050
6.	Agriculture (Plant Science) (Special Semester)									35	60		95					35	60		95
7.	Architecture Engineering	10	7		17					8	1		9	12	16		28	30	24		54
8.	Automobile Engineering					44	4		48	129	6		135	43	1		44	216	11		227

S. N.	Program	Private				Partnership				Constituted				TECS				Total			
		Male	**Female**	**Others**	**Total**	**Male**	**Female**	**Others**	**Total**	**Male**	**Female**	**Others**	**Total**	**Male**	**Female**	**Others**	**Total**	**Male**	**Female**	**Others**	**Total**
9.	Biomedical Engineering					7	4		11									7	4		11
10.	Biomedical Engineering (Special)									29	11		40					29	11		40
11.	Biomedical Equipment Engineering	21	3		24													21	3		24
12.	Civil Engineering	292	61		353	477	156		633	800	289		1089	1387	737	1	2125	2956	1243	1	4200
13.	Civil Engineering (Special)									141	59		200					141	59		200
14.	Civil Engineering (Specialized in Hydropower)									54	17		71	40	20		60	94	37		131
15.	Civil Engineering (Specialized in Hydropower) (Special)									23	7		30					23	7		30
16.	Civil Engineering (Thap)									72	18		90					72	18		90
17.	Computer Engineering	180	53		233	22	21		43					366	245		611	568	319		887
18.	Dental Science	60	236		296					10	30		40					70	266		336

S. N.	Program	Private				Partnership				Constituted				TECS				Total			
		Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total
	(Dental Hygiene)																				
19.	Diagnostic Radiography	127	354		481					45	72		117					172	426		598
20.	Electrical & Electronics Engineering	33	1		34	49	9		58	33	1		34					115	11		126
21.	Electrical & Electronics Engineering (Special)									35	3		38					35	3		38
22.	Electrical Engineering	97	6		103	54	5		59	210	31		241	149	28		177	510	70		580
23.	Electronics Engineering					13	2		15									13	2		15
24.	Food & Dairy Technology						30		30	14	22		36	9	25		34	23	77		100
25.	Forestry					26	20		46	100	61		161	99	108		207	225	189		414
26.	Forestry (Special)									23	17		40					23	17		40
27.	General Ayurved Medicine	66	91	1	158	16	23		39									82	114	1	197
28.	General Medicine	1849	2620		4469	63	108		171	90	52		142					2002	2780		4782
29.	Geomatics Engineering	15	7		22	168	51		219	158	57		215	191	97		288	532	212		744
30.	Geomatics Engineering (Special)									23	17		40					23	17		40

S. N.	Program	Private				Partnership				Constituted				TECS				Total			
		Male	**Female**	**Others**	**Total**	**Male**	**Female**	**Others**	**Total**	**Male**	**Female**	**Others**	**Total**	**Male**	**Female**	**Others**	**Total**	**Male**	**Female**	**Others**	**Total**
31.	Hotel Management					58	26		84	165	63		228	41	28		69	264	117		381
32.	Hotel Management (Special)									38	17		55					38	17		55
33.	Information Technology					77	35		112	201	80		281	106	63		169	384	178		562
34.	Mechanical Engineering	16			16	65	2		67	120	4		124					201	6		207
35.	Medical Laboratory Technology	454	1905		2359	16	58		74	20	40		60					490	2003		2493
36.	Medicinal and Aromatic Plants (Special)									16	11		27					16	11		27
37.	Midwifery										60		60						60		60
38.	Nursing	109	1769		1878	12	148		160	13	66		79					134	1983		2117
39.	Ophthalmic Science	23	94		117	13	77		90	7	15		22					43	186		229
40.	Pharmacy	799	869		1668	338	324		662	285	310		595					1422	1503		2925
41.	Physiotherapy	20	127		147					9	31		40					29	158		187
42.	Refrigeration and A/C									15	1		16					15	1		16
43.	Yog and Naturopathy					2	11		13									2	11		13
	Total	4202	8219	1	12422	1727	1372		3099	3552	2334		5886	3453	2529	2	5984	12934	14454	3	27391

स्रोतः CTEVT

तालिका २५: Total No. of Diploma / PCL Level Graduates from CTEVT till 2080 Asar

S.N.	Sectors	No. of Graduates till 2080 Asar
1.	Health	91296
2.	Engineering	29672
3.	Agriculture	17531
4.	Hospitality and Others	1770
Total		**140269**

स्रोत: CTEVT

तालिका:२६: Total Numbers of Technical Schools/Institutions for Pre-Diploma Level Programs and their Capacity in 2080 B.S.

S.N.	Program	Koshi Province		Madhesh Province		Bagmati Province		Gandaki Province		Lumbini Province		Karnali Province		Sudurpashchim Province		Total	
		No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity
Engineering																	
1.	Pre-diploma in Civil Engineering	26	1040	21	840	40	1600	13	520	26	1030	25	1000	29	1160	180	7190
2.	Pre-diploma in Survey Engineering	5	200	6	240	5	200	2	80	9	360	3	120	3	120	33	1320
3.	Pre-diploma in Computer Engineering	10	400	12	480	9	360	3	120	9	360	5	200	5	200	53	2120
4.	Pre-diploma in Mechanical Engineering	0	0	1	24	3	115	2	80	3	104	0	0	0	0	9	323
5.	Pre-diploma in Ref. and A/C	0	0	0	0	0	0	0	0	1	20	0	0	0	0	1	20

S.N.	Program	Koshi Province		Madhesh Province		Bagmati Province		Gandaki Province		Lumbini Province		Karnali Province		Sudurpashchim Province		Total	
		No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity
6.	Pre-diploma in Automobile Engineering	0	0	0	0	2	64	1	40	3	104	0	0	0	0	6	208
7.	Pre-diploma in Electronics Engineering	0	0	0	0	0	0	0	0	2	52	0	0	0	0	2	52
8.	Pre-diploma in Water Supply and Sanitary Engineering	1	40	0	0	1	35	0	0	1	40	0	0	0	0	3	115
9.	Pre-diploma in Electrical Engineering	8	320	12	480	15	595	7	280	15	590	5	200	6	240	68	2705
Agriculture																	
1.	Pre-diploma in Agriculture (Veterinary Science)	13	520	10	400	29	1160	13	520	18	720	20	800	26	1040	129	5160
2.	Pre-diploma in Livestock Production/Anima l Health	0	0	3	120	1	40	2	80	2	80	0	0	2	80	10	400
3.	Pre-diploma in Agriculture (Plant Science)	15	600	12	480	37	1480	30	1200	31	1240	46	1840	65	2600	236	9440
Others																	
1.	Pre-diploma in Cullinery Arts	0	0	0	0	3	120	2	60	0	0	0	0	0	0	5	180

S.N.	Program	Koshi Province		Madhesh Province		Bagmati Province		Gandaki Province		Lumbini Province		Karnali Province		Sudurpashchim Province		Total	
		No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity	No.	Capacity
2.	Pre-diploma in Social Mobilization	1	40	0	0	2	80	2	80	2	80	0	0	0	0	7	280
3.	Pre-diploma in Entrepreneurship Development	0	0	0	0	1	40	0	0	1	40	0	0	1	40	3	120
4.	Pre-diploma in Computer Application and Secretarial Management	1	40	0	0	0	0	0	0	2	70	0	0	0	0	3	110
Total		**80**	**3200**	**77**	**3064**	**148**	**5889**	**77**	**3060**	**125**	**4890**	**104**	**4160**	**137**	**5480**	**748**	**29743**

स्रोत: *CTEVT*

तालिका २७: Data on Students Enrollment in Technical Schools/Institutes for Pre-diploma Level Programs in 2080 B.S.

S.N.	Program	Private				Partnership				Constituted				TECS				Total			
		Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total
1.	Agriculture/Plant Science	58	76		134	4	12		16	22	76		98	497	1173		1670	581	1337		1918
2.	Agriculture/ Plant Science (Special)									11	27		38					11	27		38
3.	Automobile Engineering									52			52	78	17		95	130	17		147
4.	Automobile Engineering (Apprenticeship Model)					17			17	40			40	60	1		61	117	1		118

S.N.	Program	Private				Partnership				Constituted				TECS				Total			
		Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total
5.	Automobile Engineering (Special)									22	1		23					22	1		23
6.	Civil Engineering	194	104		298	17	4		21	51	35		86	250	269		519	512	412		924
7.	Civil Engineering Building Construction (Apprenticeship Model)					88	77		165	22	18		40	125	87		212	235	182		417
8.	Civil Engineering (Special)									11	10		21					11	10		21
9.	Computer Application & Secretarial Management									1	11		12					1	11		12
10.	Computer Engineering	37	34		71	12	18		30					315	334		649	364	386		750
11.	Culinary Arts									15	3		18					15	3		18
12.	Early Childhood Development (ECD) Facilitation (Apprenticeship Model)					2	87		89	2	58		60	1	129		130	5	274		279
13.	Electrical Engineering	109	15		124					56	13		69	229	49		278	394	77		471
14.	Electrical Engineering	27	5		32	47	3		50	63	10		73	88	32		120	225	50		275

S.N.	Program	Private				Partnership				Constituted				TECS				Total			
		Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total
	(Apprenticeship Model)																				
15.	Electronics Engineering									26			26					26			26
16.	Entrepreneurship Development	11	20		31													11	20		31
17.	Forestry (Special)									10	17		27					10	17		27
18.	Hotel Management (Apprenticeship Model)					62	48		110	40	26		66	45	35		80	147	109		256
19.	Information Technology (Apprenticeship Model)					75	93		168					91	89		180	166	182		348
20.	Livestock Production/Animal Health	208	160		368	45	20		65	59	44		103	429	389		818	741	613		1354
21.	Mechanical Engineering									36	3		39	24	2		26	60	5		65
22.	Mechanical Engineering (Apprenticeship Model)	22	4		26	37			37	50	5		55	19	6		25	128	15		143
23.	Refrigeration & AC Engineering									27			27					27			27
24.	Social Mobilization	12	30		42													12	30		42

S.N.	Program	Private				Partnership				Constituted				TECS				Total			
		Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total
25.	Survey Engineering	194	123		317	15	9		24	32	22		54	14	13		27	255	167		422
26.	Tea Technology (Apprenticeship Model)									17	23		40					17	23		40
27.	Veterinary Science	67	102		169									110	164		274	177	266		443
28.	Water Supply & Sanitary Engineering									1			1					1			1
Total		**939**	**673**		**1612**	**421**	**371**		**792**	**666**	**402**		**1068**	**2375**	**2789**		**5164**	**4401**	**4235**		**8636**

स्रोतः CTEVT

तालिका २८: Total No. of TSLC / Pre-diploma Level Graduates from CTEVT till 2080 Asar

S.N.	Sectors	No. of Graduates till 2080 Asar
1	Health	105143
2	Engineering	76254
3	Agriculture	75473
4	Hospitality and Others	6315
Total		**263185**

स्रोतः CTEVT

तालिका २९: Skill Tests and Results

S.N.	Level of Skill Test	Till 2076 Ashar		2076/77		2077/78		2078/79		2079/80		Total till 2080 Asar	
		Candidates	Passed	Candidates	Passed	Candidates	Passed	Candidates	Passed	Candidates	Passed	Candidates	Passed
1	Elementary	8723	6788									8723	6788
2	Level 1	397133	316687	45934	35427	17400	13033	48944	30016	52097	35135	561508	430298
3	Level 2	50286	24108	5469	2429	786	394	81266	3126	8962	4124	73611	34181
4	Level 3	5502	2146	319	57	351	67	1217	144	435	116	7824	2530
5	Level 4	39	31	11	11					8	8	58	50
	Total	**462483**	**349771**	**51733**	**37924**	**18531**	**13494**	**58287**	**33286**	**61502**	**39383**	**651724**	**473847**

स्रोतः *CTEVT*

तालिकाः३०. Occupational Sectors for Skill Test

Occupational Sectors	Level					Total
	Elementary	1	2	3	4	
Agriculture	0	31	8	2	0	41
Automobile Engineering	0	6	11	2	0	19
Business	0	2	1	1	1	5
Cement Plant	0	0	0	1	0	1
Computer	0	1	2	4	0	7
Construction	1	27	15	3	0	46
Cultural	0	0	1	0	0	1
Electrical Engineering	0	7	8	2	2	19
Electronics	2	7	7	1	0	17
Gems and Jewellery	0	1	0	0	0	1

Occupational Sectors	Level					Total
	Elementary	1	2	3	4	
Forestry	1	3	1	0	0	5
Handicraft	3	10	2	3	0	18
Health	0	6	4	4	2	16
Human Service		1				1
Hospitality Industry	1	17	3	1	0	22
Leather Goods & Industry	1	1	1	0	0	3
Library and Information Science	0	1	1	1	0	3
Mechanical Engineering	0	17	18	11	0	46
Mountaineering	0	0	0	1	1	2
Others	0	1	0	0	0	1
Photography	0	1	0	0	0	1
Printing	0	1	1	2	0	4
Renewable Energy	0	2	4	0	1	7
Security Service	0	1	1	0	0	2
Service	0	1	1	0	0	2
Tailoring/Garment	0	8	3	1	0	12
Textile	1	8	2	0	0	11
Yoga	0	0	1	0	0	1
Grand Total	10	161	96	40	7	314

स्रोतः CTEVT

तालिका ३१: National Assessment of Student Achievement Score Since 2011 to 2022

Year	Subjects	Grade 3		Grade 5			Grade 8					Grade 10			
		Nepali	Maths	Nepali	Maths	English	English	Nepali	Maths	Social	Science	Nepali	Maths	English	Science
2011	Average Score							49	43	49					
	Girls							49	41	49					
	Boys							48	45	50					
2012	Average Score	63	60	60	53	54									
	Girls	64	60	61	53	53									
	Boys	63	60	59	54	55									
2013	Average Score							48	35		41				
	Girls							48	33		39				
	Boys							48	38		43				
2015	Average Score	52	45	46	48	47									
	Girls	54	45	48	50	47									
	Boys	51	45	46	48	47									
2017	Average Score							500	500		500				
	Girls							501	495		498				
	Boys							500	505		503				
2018	Average Score			500	500										
	Girls			501	499										
	Boys			499	501										
2019	Average Score											500	500	500	500
	Girls											500	492	496	493
	Boys											501	510	506	509
2020	Average Score						496	502	483		473				
	Girls						496	502	478		473				
	Boys						506	499	490		468				

स्रोत: शैक्षिक गुणस्तर परिक्षण केन्द्र

तालिका ३२: Total Number of Faculties and Students Enrollement in Higher Education by Province in 2078 BS

Province/ Faculty	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male Total	Total
Agriculture	166	365	84	190	1069	1917	274	605	638	1265	58	119	373	647	2662	5108
AVF	0	0	0	0	429	614	0	0	0	0	0	0	0	0	429	614
Ayurveda	0	0	0	0	164	307	0	0	90	185	0	0	0	0	254	492
Forestry	120	240	0	0	787	1483	0	0	0	0	0	0	0	0	907	1723
Medicine	1710	4007	904	1642	7152	18845	1174	2974	1117	2482	85	181	0	0	12142	30131
Engineering	2222	2666	148	171	16681	21132	3331	4223	801	1014	336	399	467	611	23986	30216
S&T	3681	5639	1011	1487	18965	30307	1579	2769	2436	3962	201	280	1069	1511	28942	45955
HSS	2519	5460	1909	2788	17314	36718	1239	2722	3302	6766	629	1120	1618	5484	28530	61058
Management	14064	34252	11901	23555	54695	120513	8442	22901	13457	34685	2284	4988	6702	16452	111545	257346
Education	5363	20802	6035	16829	7001	22394	2173	10994	5741	24099	6002	14905	4043	14787	36358	124810
Law	1035	1604	1138	1406	8219	13585	442	708	1476	2024	78	169	107	207	12495	19703
Buddhism	0	0	0	0	102	171	0	0	76	96	0	0	0	0	178	267
Sanskrit	202	262	137	232	775	852	289	342	234	285	0	0	46	52	1683	2025
	31082	75297	23267	48300	133353	268838	18943	48238	29368	76863	9673	22161	14425	39751	260111	579448

स्रोत: UGC

तालिका ३३: University wise Student Enrollment of Higher Education by Province and by Sex in 2078 BS

University/Province	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki		Gandaki		Karnali		Sudurpaschim		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
KU	755	1586	0	0	7056	13762	414	855	986	1742	0	0	0	0	9211	17945
KAHS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	85	181	0	0	85	181
LBU	0	0	0	0	252	355	0	0	404	849	0	0	0	0	656	1204
PokU	387	498	0	0	12127	21429	3834	6843	2196	3918	0	0	816	1463	19360	34151
PU	3892	7621	1595	3320	10159	19956	253	861	52	511	15	29	0	0	15966	32298
TU	24824	63336	21154	44039	99391	206156	13818	38696	24392	66163	6516	15317	7510	20358	197605	454065
MU	0	0	0	0	568	1044	0	0	872	2918	3022	6562	0	0	4462	10524

University/Province	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki		Gandaki		Karnali		Sudurpaschim		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
PAHS	0	0	0	0	81	246	0	0	0	0	0	0	0	0	81	246
FWU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5917	17650	5917	17650
BPKIHS	729	1420	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	729	1420
NSU	202	262	137	232	825	948	289	342	324	470	0	0	46	52	1823	2306
AFU	217	465	84	190	1518	2582	106	237	142	292	35	72	136	228	2238	4066
NAMS	0	0	0	0	203	827	0	0	0	0	0	0	0	0	203	827
NOU	0	0	0	0	1173	1533	0	0	0	0	0	0	0	0	1173	1533
RJU	0	0	297	519	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	297	519
PokAHS	0	0	0	0	0	0	68	88	0	0	0	0	0	0	68	88
GU	0	0	0	0	0	0	161	316	0	0	0	0	0	0	161	316
MTU	76	109	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	76	109
Total	31082	75297	23267	48300	133353	268838	18943	48238	29368	76863	9673	22161	14425	39751	260111	579448

स्रोतः UGC

तालिका ३४: Level wise Student Enrollment of Higher Education by Types of Campuses in 2078 BS

Campustype/Level	Constituent		Community		Private		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
Bachelor	85377	174854	52348	160947	86511	177782	224236	513583
Master	21206	38813	6089	12609	5679	10767	32974	62189
PhD	1667	2056	0	0	0	0	1667	2056
PGD	16	39	0	0	141	162	157	201
MPhil	1032	1359	0	0	45	60	1077	1419
	109298	217121	58437	173556	92376	188771	260111	579448

स्रोतः UGC

तालिका ३५: Faculty Wise Student Enrollment of Higher Education by University in २०७८

University/ Faculty	Agriculture		Ani Vet Fish		Ayurveda		Forestry		Medicine		Engineering		S&T		HSS		Management		Education		Law		Buddhism		Sanskrit		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
KU	0	0	0	0	0	0	0	0	4678	10075	1811	2310	807	1483	461	1031	969	2041	381	648	104	357	0	0	0	0	9211	17945
KAHS	0	0	0	0	0	0	0	0	85	181	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	85	181
LBU	0	2	0	0	0	0	0	0	7	27	143	157	0	0	328	751	0	0	0	0	0	0	178	267	0	0	656	1204
PokU	0	0	0	0	0	0	0	0	596	2671	8152	10833	960	1450	79	116	9573	19081	0	0	0	0	0	0	0	0	19360	34151
PU	0	0	0	0	0	0	0	0	1362	6450	1072	1490	6273	8892	337	694	5449	11022	557	1587	916	2163	0	0	0	0	15966	32298
TU	933	1818	56	82	114	211	511	1011	4243	7990	12201	14664	20023	32886	25593	53338	90484	213440	32329	112083	11118	16542	0	0	0	0	197605	454065
MU	23	47	0	0	0	0	0	0	0	0	336	399	199	278	646	1415	1705	3719	1475	4497	78	169	0	0	0	0	4462	10524
PAHS	0	0	0	0	0	0	0	0	81	246	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	81	246
FWU	237	419	0	0	0	0	0	0	0	0	202	264	356	546	830	3328	2895	7371	1290	5515	107	207	0	0	0	0	5917	17650
BPKIHS	0	0	0	0	0	0	0	0	729	1420	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	729	1420
NSU	0	0	0	0	140	281	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1683	2025	1823	2306
AFU	1469	2822	373	532	0	0	396	712	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2238	4066
NAMS	0	0	0	0	0	0	0	0	203	827	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	203	827
NOU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	205	238	107	154	391	480	326	480	144	181	0	0	0	0	1173	1533
RJU	0	0	0	0	0	0	0	0	36	68	0	0	48	80	149	231	64	140	0	0	0	0	0	0	0	0	297	519
PokAHS	0	0	0	0	0	0	0	0	68	88	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	68	88
GU	0	0	0	0	0	0	0	0	47	78	0	0	71	102	0	0	15	52	0	0	28	84	0	0	0	0	161	316
MTU	0	0	0	0	0	0	0	0	7	10	69	99	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	76	109
	2662	5108	429	614	254	492	907	1723	12142	30131	23986	30216	28942	45955	28530	61058	111545	257346	36358	124810	12495	19703	178	267	1683	2025	260111	579448

स्रोतः UGC

तालिका ३६: Province wise Student Enrollment of Higher Education by Level in 2078 BS

Province/ Level	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
Bachelor	28013	69705	20370	43223	110765	227391	17144	44983	25961	70659	8994	20581	12989	37041	224236	513583
Master	3040	5557	2897	5077	19893	38038	1789	3243	3407	6204	679	1580	1269	2490	32974	62189
PhD	1	1	0	0	1651	2039	0	0	0	0	0	0	15	16	1667	2056
PGD	0	0	0	0	157	201	0	0	0	0	0	0	0	0	157	201
MPhil	28	34	0	0	887	1169	10	12	0	0	0	0	152	204	1077	1419
	31082	75297	23267	48300	133353	268838	18943	48238	29368	76863	9673	22161	14425	39751	260111	579448

तालिका ३७: Bachelor Level Student Enrollment by Faculty and Province in 2078 BS

Province/Faculty	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki Pradesh		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim Pradesh		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
Agriculture	166	365	84	190	687	1272	274	605	638	1263	58	119	373	647	2280	4461
AVF	0	0	0	0	213	313	0	0	0	0	0	0	0	0	213	313
Ayurveda	0	0	0	0	160	301	0	0	90	185	0	0	0	0	250	486
Forestry	120	240	0	0	504	1021	0	0	0	0	0	0	0	0	624	1261
Medicine	1451	3535	904	1642	6518	17417	1072	2796	1117	2482	79	171	0	0	11141	28043
Engineering	2105	2536	148	171	14372	18282	3100	3931	717	919	336	398	467	611	21245	26848
S&T	3498	5354	994	1466	15828	25499	1515	2661	2436	3962	196	273	1069	1511	25536	40726
HSS	1911	4506	966	1404	11360	24841	719	1831	1967	4549	464	886	1193	4762	18580	42779
Management	13115	32189	10627	21532	48239	106632	7957	21710	12442	32458	2185	4802	6147	15417	100712	234740
Education	4474	19204	5385	15195	4232	17927	1781	10404	4833	22518	5598	13763	3587	13834	29890	112845
Law	981	1524	1138	1406	8031	13202	442	708	1476	2024	78	169	107	207	12253	19240
Buddhism	0	0	0	0	21	23	0	0	40	49	0	0	0	0	61	72
Sanskrit	192	252	124	217	600	661	284	337	205	250	0	0	46	52	1451	1769
	28013	69705	20370	43223	110765	227391	17144	44983	25961	70659	8994	20581	12989	37041	224236	513583

स्रोत: UGC

तालिका ३८: PGD Level Student Enrollment by Faculty and Province in 2078 BS

Province/Faculty	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim Pradesh		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
Agriculture	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
AVF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ayurveda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Forestry	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Medicine	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Engineering	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
S&T	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HSS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Management	0	0	0	0	141	162	0	0	0	0	0	0	0	0	141	162
Education	0	0	0	0	16	39	0	0	0	0	0	0	0	0	16	39
Law	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Buddhism	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sanskrit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	157	201	0	0	0	0	0	0	0	0	157	201

स्रोत: UGC

तालिका ३९: Master Level Student Enrollment by Faculty and Province in 2078 BS

Province/ Faculty	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim Pradesh		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
Agriculture	0	0	0	0	288	538	0	0	0	2	0	0	0	0	288	540
AVF	0	0	0	0	198	282	0	0	0	0	0	0	0	0	198	282
Ayurveda	0	0	0	0	4	6	0	0	0	0	0	0	0	0	4	6
Forestry	0	0	0	0	270	446	0	0	0	0	0	0	0	0	270	446
Medicine	258	471	0	0	614	1379	102	178	0	0	6	10	0	0	980	2038
Engineering	117	130	0	0	2273	2809	231	292	84	95	0	1	0	0	2705	3327

Province/ Faculty	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim Pradesh		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
S&T	183	285	17	21	2717	4293	64	108	0	0	5	7	0	0	2986	4714
HSS	608	954	943	1384	4830	10489	510	879	1335	2217	165	234	382	667	8773	16824
Management	921	2029	1274	2023	6128	13484	485	1191	1015	2227	99	186	506	976	10428	22116
Education	889	1598	650	1634	2190	3665	392	590	908	1581	404	1142	381	847	5814	11057
Law	54	80	0	0	188	383	0	0	0	0	0	0	0	0	242	463
Buddhism	0	0	0	0	81	148	0	0	36	47	0	0	0	0	117	195
Sanskrit	10	10	13	15	112	116	5	5	29	35	0	0	0	0	169	181
Total	3040	5557	2897	5077	19893	38038	1789	3243	3407	6204	679	1580	1269	2490	32974	62189

स्रोतः UGC

तालिका ४०: M. Phil. Level Student Enrollment by Faculty and Province in 2078 BS

Province/Faculty	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
Agriculture	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
AVF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ayurveda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Forestry	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Medicine	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Engineering	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
S&T	0	0	0	0	29	30	0	0	0	0	0	0	0	0	29	30
HSS	0	0	0	0	422	529	10	12	0	0	0	0	37	48	469	589
Management	28	34	0	0	89	115	0	0	0	0	0	0	46	56	163	205
Education	0	0	0	0	347	495	0	0	0	0	0	0	69	100	416	595
Law	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Buddhism	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sanskrit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Total	28	34	0	0	887	1169	10	12	0	0	0	0	152	204	1077	1419

स्रोतः UGC

तालिका ४१: Ph. D. Level Student Enrollment by Faculty and Province in 2078 BS

Province/Faculty	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
Agriculture	0	0	0	0	94	107	0	0	0	0	0	0	0	0	94	107
AVF	0	0	0	0	18	19	0	0	0	0	0	0	0	0	18	19
Ayurveda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Forestry	0	0	0	0	13	16	0	0	0	0	0	0	0	0	13	16
Medicine	1	1	0	0	20	49	0	0	0	0	0	0	0	0	21	50
Engineering	0	0	0	0	36	41	0	0	0	0	0	0	0	0	36	41
S&T	0	0	0	0	391	485	0	0	0	0	0	0	0	0	391	485
HSS	0	0	0	0	702	859	0	0	0	0	0	0	6	7	708	866
Management	0	0	0	0	98	120	0	0	0	0	0	0	3	3	101	123
Education	0	0	0	0	216	268	0	0	0	0	0	0	6	6	222	274
Law	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Buddhism	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sanskrit	0	0	0	0	63	75	0	0	0	0	0	0	0	0	63	75
	1	1	0	0	1651	2039	0	0	0	0	0	0	15	16	1667	2056

स्रोत: UGC

तालिका ४२: मिति २०८०।०१।०१ देखि २०८०।१२।३० सम्मको वैदेशिक अध्ययन अनुमति पत्र वितरणको देशगत विवरण

क्र.सं.	देश	अध्ययनका लागि दिइएको स्वीकृति	क्र.सं.	देश	अध्ययनका लागि दिइएको स्वीकृति
1.	Montenegro	20	57.	Kyrgyzstan	15
2.	Mongolia	0	58.	Latvia	13
3.	Mexico	4	59.	Libiya	0
4.	Dominican Republic	0	60.	Lietuva	0
5.	Argentina	2	61.	Lithuania	62
6.	Kazakhstan	1	62.	Luxembourg	2
7.	Mauritius	0	63.	Macau(china)	0
8.	Albania	6	64.	Malaysia	194
9.	Armenia	1	65.	Maldives	0
10.	United States of America	8250	66.	Malta	359
11.	Antigua And Barbuda	0	67.	Mexico	0
12.	Australia	18779	68.	Moldova	0
13.	Austria	84	69.	Netherlands	71
14.	Azerbaijan	38	70.	Newzealand	1379
15.	Bahamas	0	71.	Norway	22
16.	Bahrain	126	72.	Oman	25
17.	Bangladesh	520	73.	Pakistan	16
18.	Belarus	0	74.	Peru	0
19.	Belgium	31	75.	Philippines	155
20.	Bosnia And Herzegovina	1	76.	Poland	190
21.	Brazil	0	77.	Portugal	18
22.	Brunei	0	78.	Qatar	173
23.	Bulgaria	0	79.	Slovakia	0
24.	Cambodia	0	80.	Republic Of Belarus	0
25.	Canada	21309	81.	Republic Of Georgia	0
26.	Chile	0	82.	Republic Of Korea	4887
27.	China	389	83.	Romania	4
28.	Colombia	0	84.	Russia	14
29.	Costarica	1	85.	Saint Lucia	0
30.	Croatia	10	86.	SAINT VINCENT	0
31.	Cyprus	92	87.	Saudi Arabia	1
32.	Czech Republic	38	88.	Scotland	2
33.	Denmark	1453	89.	Serbia	0

क्र.सं.	देश	अध्ययनका लागि दिइएको स्वीकृति	क्र.सं.	देश	अध्ययनका लागि दिइएको स्वीकृति
34.	Egypt	32	90.	Seychelles	0
35.	Estonia	1	91.	Singapore	7
36.	Fiji	0	92.	Slovakia	0
37.	Finland	1203	93.	Slovakiya	0
38.	France	1404	94.	Slovenia	1
39.	Georgia	13	95.	Slovikia	0
40.	Germany	608	96.	South Africa	43
41.	Greece	79	97.	Spain	142
42.	Guyana	0	98.	Sri Lanka	1
43.	Hungary	109	99.	Swaziland	1
44.	Iceland	0	100.	Sweden	167
45.	India	2372	101.	Switzerland	15
46.	Indonesia	0	102.	Tanzania	1
47.	Iran	0	103.	Thailand	484
48.	Ireland	172	104.	Tunisia	0
49.	Islands	0	105.	Turkey	9
50.	Israel	2	106.	UAE	2313
51.	Italy	84	107.	United Kingdom (UK)	12282
52.	Japan	34058	108.	Ukraine	0
53.	Jordan	0	109.	Venezuela	0
54.	Kenya	0	110.	Vietnam	2
55.	Kuwait	60	111.	Zambia	0
56.	Kyrgyz Republic	0		**Grand Total**	**114422**

स्रोतः NoC शाखा, MoEST

तालिका ४३: मिति २०८०।०१।०१ देखि २०८०।१२।३० सम्मको वैदेशिक अध्ययन अनुमति पत्र वितरणको विषयगत विवरण

क स	विषय	अध्ययनका लागि दिइएको स्वीकृति
1	Theology	1
2	Science and Engineering	1
3	Engineering and Computing	2
4	Commercial Pilot Training	3
6	Pilot Licensing Course	3
7	Faculty of Science and Engineering	1
8	Disaster Risk Management	0
9	Multi-Interdisciplinary Studies	0

क स	विषय	अध्ययनका लागि दिइएको स्वीकृति
10	Hospitality Management	1
11	Business and Law	28
12	Veterinary	17
13	Aviation/Airway Management and Operations	1
14	Food and Drug	1
15	Accounting	1
16	Environmental Sciences	3
17	DM/MCH	23
18	Computer Science	4283
19	Foundation	1
20	Masters Qualifying Program	3
21	MDS	9
22	Animal Science	18
23	Surgery	5
24	Dental	4
25	Community Services	973
26	Technical	0
27	Chemistry	3
28	Computing	191
29	Cookery	14
30	Foreign Affairs	1
31	Hospitality	3016
32	Pharmacy	48
33	Mathematics	15
34	Biology	78
35	Science	4871
36	Automotive	19
37	Forestry	29
38	Architecture	59
39	Economics	84
40	Information Technology	6803
41	Agriculture Science	439
42	Journalism	1
43	Life Sciences	29
44	Biochemistry	1
45	Statistics	1
46	Public Policy	7

क स	विषय	अध्ययनका लागि दिइएको स्वीकृति
47	English	311
48	Plant Sciences	31
49	Natural Science	42
50	Social Worker	248
51	Korean Language	263
52	Health	4754
53	MD/MS	747
54	Language	342
55	Environment Science	256
56	Medicine	652
57	Japanese Language	33161
58	Social Sciences	370
59	Arts	1980
60	Engineering	4272
61	Law	207
62	Business	11315
63	Vocational Training	95
64	Education	417
65	Humanities and Social Studies	618
66	Management	28691
67	Science and Technology	4158

स्रोतः NoC शाखा, MoEST

तालिका ४४: Libraries by Province

Types of Libraries	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpashchim	Total
Public and Community Library	215	157	245	119	111	22	59	928
Active publioc and community libraries	45	13	64	35	42	7	22	228
Academic Library								
Special Library								
National Library	-	-	1	-	-	-		1

Source: Library Coordination and Records Section, MoEST, 2077 Library documentation and Documentation Section, MoEST, Based on the Survey report on the public community libraries in Nepal, 2022

तालिका ४५: अध्यापन अनुमतिपत्रको परीक्षामा उत्तीर्ण हुनेहरूको सङ्ख्यात्मक विवरण

साल	माध्यमिक	निम्नमाध्यमिक	प्राथमिक	जम्मा
२०६१	१८२१८	३२५९०	७०१८०	१२०९८८
२०६२	१५३६६	३००२२	६३११३	१०८५०१
२०६४	९७०१	३०६१६	४२६०	४४५७७
२०६६	१४३५६	५३०३५	१८९९६	८६३८७
२०६७	१६९६५	६८१२९	४२३०८	१२७४०२
२०६८	२८९७३	८५९२१	०	११४८९४
२०७०	१२००६	३३६३४	०	४५६४०
२०७१	१६०८८	२८२९४	०	४४३८२
२०७२	४२८७	३०३४	०	७३२१
२०७४	९५४	०	०	९५४
२०७६	८४२१	४७३७	३८८२	१७०४०
२०७८	२३०१२	०	०	२३०१२
२०७९	०	३३१५८	०	३३१५८
२०८०	२४३६६	१३००६	०	३७३७२
जम्मा	१९२७१३	४१६१७६	२०२७३९	८११६२८

स्रोत:शिक्षक सेवा आयोग

तालिका ४६: खुला प्रतियोगितात्मक लिखित परीक्षाद्वारा पदपूर्तिको विवरण

आव	माध्यमिक	निम्नमाध्यमिक	प्राथमिक	जम्मा
२०६१/६२	२०६७	२४४१	७५६५	१२०७३
२०६९/७०	२२८६	२७९३	७९८०	१३०५९
२०७१/७२	१३७८	१८७३	-	३२५१
२०७२/७३	६१२	१११७	१७२९	३४५८
२०७३/७४	१४७८	१९०९	१०८८३	१४२७०
२०७४/७५	१०९७	१५७४	९९५६	१२६२७
२०७८/७९	११८२	१९५९	१०३५३	१३४९४
२०७९/८०	७१८	१११७	७१२३	८९५८
जम्मा	**१०८१८**	**१४७८३**	**५५५८९**	**८११९०**

स्रोत:शिक्षक सेवा आयोग

तालिका ४७: बढुवा विज्ञापन अनुसार २०८०।८१ मा सिफारिस भएको संख्या

क्र स	प्रदेश	प्राथमिक द्वितीय	प्राथमिक प्रथम	निमा द्वितीय	निमा प्रथम	मावि द्वितीय	मावि प्रथम	जम्मा
१	कोशी प्रदेश	१०७	२८	३०	३	३०	५	१९८
२	मधेश प्रदेश	३३	१६	१२	२	११	६	७४
३	बागमती प्रदेश	१६६	१७	२७	३	३६	७	२४९
४	गण्डकी प्रदेश	१७०	२०	२८	२	२१	४	२४१
५	लुम्बिनी प्रदेश	५०	१३	१२	२	१५	४	९२
६	कर्णाली प्रदेश	३३	९	१०	२	९	२	६३
७	सूदूर पश्चिम प्रदेश	२५	१३	११	३	१२	०	६४
	कूल जम्मा	**५८४**	**११६**	**१३०**	**१४**	**१३४**	**२८**	**९७८**

स्रोतः शिक्षक सेवा आयोग

तालिका ४८: विगत तिन वर्षमा उपलव्ध गराइएको स्वास्थ्य उपचार सुविधा

क्र.स.	आ.व.	स्वास्थ्य उपचार सुविधा लिने शिक्षक सख्या	कैफियत
१	०७७/७८	३३६१	
२	०७८/७९	५२४६	
३	०७९/८०	४०२६	

स्रोतः राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

तालिका ४९: विगत तीन वर्षमा उपलव्ध गराइएको निवृत्तभरण सुविधा

क्र.स.	आ.व.	निवृत्तभरण सुविधा लिने शिक्षक सख्या	कैफियत
१	०७७/७८	२९१८	
२	०७८/७९	४९८१	
३	०७९/८०	३७८८	

स्रोतः राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

तालिका ५०: विगत तीन वर्षमा उपलव्ध गराईएको उपदान सुविधा

क्र.स.	आ.व.	उपदान सुविधा लिने शिक्षक संख्या	कैफियत
१	०७७/७८	२४६	
२	०७८/७९	२५५	
३	०७९/८०	२८८	

स्रोतः राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

तालिका ५१: विगत तीन वर्षमा उपलव्ध गराइएको बिरामी बिदाको सुविधा

क.स.	आ.व.	बिरामी बिदा सुविधा लिने शिक्षक सख्या	कैफियत
१	०७७/७८	३३६१	
२	०७८/७९	५२४६	
३	०७९/८०	४०२६	

स्रोतः राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

तालिका ५२: विगत तीन वर्षमा पेस भएको सम्पत्ति विवरण

क.स.	आ.व.	सम्पत्ति विवरण वुझाउने शिक्षक सख्या	कैफियत
१	०७७/७८	८७५३२	
२	०७८/७९	८४३४५	
३	०७९/८०	९३३५२	

स्रोतः राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

तालिका ५३: विगत तीन वर्षमा पेस भएको अस्थाई सेवा सुविधा निर्धारण गरिएको शिक्षकको विवरण

क.स.	आ.व.	अस्थाई सेवा सुविधा निर्धारण गरिएको शिक्षक सख्या	कैफियत
१	०७६/७७	१९३६	
२	०७७/७८	यस वर्ष कार्यक्रम नरहेको	
३	०७९/८०	४९८	

स्रोतः राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

तालिका ५४: विगत तीन वर्षमा तलबी प्रतिवेदन पारित गराउने पालिकाहरुको विवरण

क.स.	आ.व.	तलबी प्रतिवेदन पारित गराउने पालिकाहरुको सख्या	कैफियत
१	०७७/७८	४१०	
२	०७८/७९	६३२	
३	०७९/८०	६३२	

स्रोतः राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

तालिका ५५: विगत तीन वर्षमा वैयक्तिक नोकरी विवरण (सिटरोल) प्रमाणित गरिएको संख्या

क.स.	आ.व.	तीन वर्षमा वैयक्तिक नोकरी विवरण (सिटरोल) प्रमाणित सख्या	कैफियत
१	०७७/७८	३५०	
२	०७८/७९	३५०	
३	०७९/८०	१२२०२	

स्रोतः राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

तालिका ५६: विगत तीन वर्षमा अनिवार्य अवकाशको जानकारी पठाइएको शिक्षक संख्या

क्र.स.	आ.व.	अनिवार्य अवकाशको जानकारी पठाईएको शिक्षक संख्या	कैफियत
१	०७७/७८	२६९३	
२	०७८/७९	२८०१	
३	०७९/८०	२६१०	

स्रोत: राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

तालिका ५७: स्नातक तहको सिट निर्धारण (UG Seats Allocation 2024)

S.N.	Programme	No of Seats
1	BNS	1130
2	Bachelor of Midwifery Science	130
3	BSc Midwifery	20
4	B Optometry	80
5	Bachelor of Perfusion Technology	5
6	B Pharm	705
7	BSc MIT	80
8	BSc MLT	335
9	BSc Nursing	1720
10	BAMS	100
11	BASLP	6
12	BDS	545
13	BPH	700
14	BPT	125
15	MBBS	1925
Grand Total		**7606**

स्रोत:चिकित्सा शिक्षा आयोग

तालिका ५८: स्नातकोत्तर तहको सिट निर्धारण (PG Seats Allocation 2024)

S N	Programme	No of Seats
1	M Phil Clinical Psychology	4
2	M Physiotherapy	5
3	M. Pharmacy	65
4	PharmD, Post Bacc	10
5	MD Ayurveda	2
6	MD/MS	1084
7	MDS	92
8	MN/MSc Nursing/Midwifery	254
9	MPH	158
10	MSc Bio/Micro/ MSc MLT	31
11	MSc. MIT	8
12	NBMS Specialty	11
Grand Total		**1724**

स्रोत: चिकित्सा शिक्षा आयोग

खण्ड - तीन
अनुसूचीहरू

अनुसुची १: शिक्षा,विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको संगठन संरचना

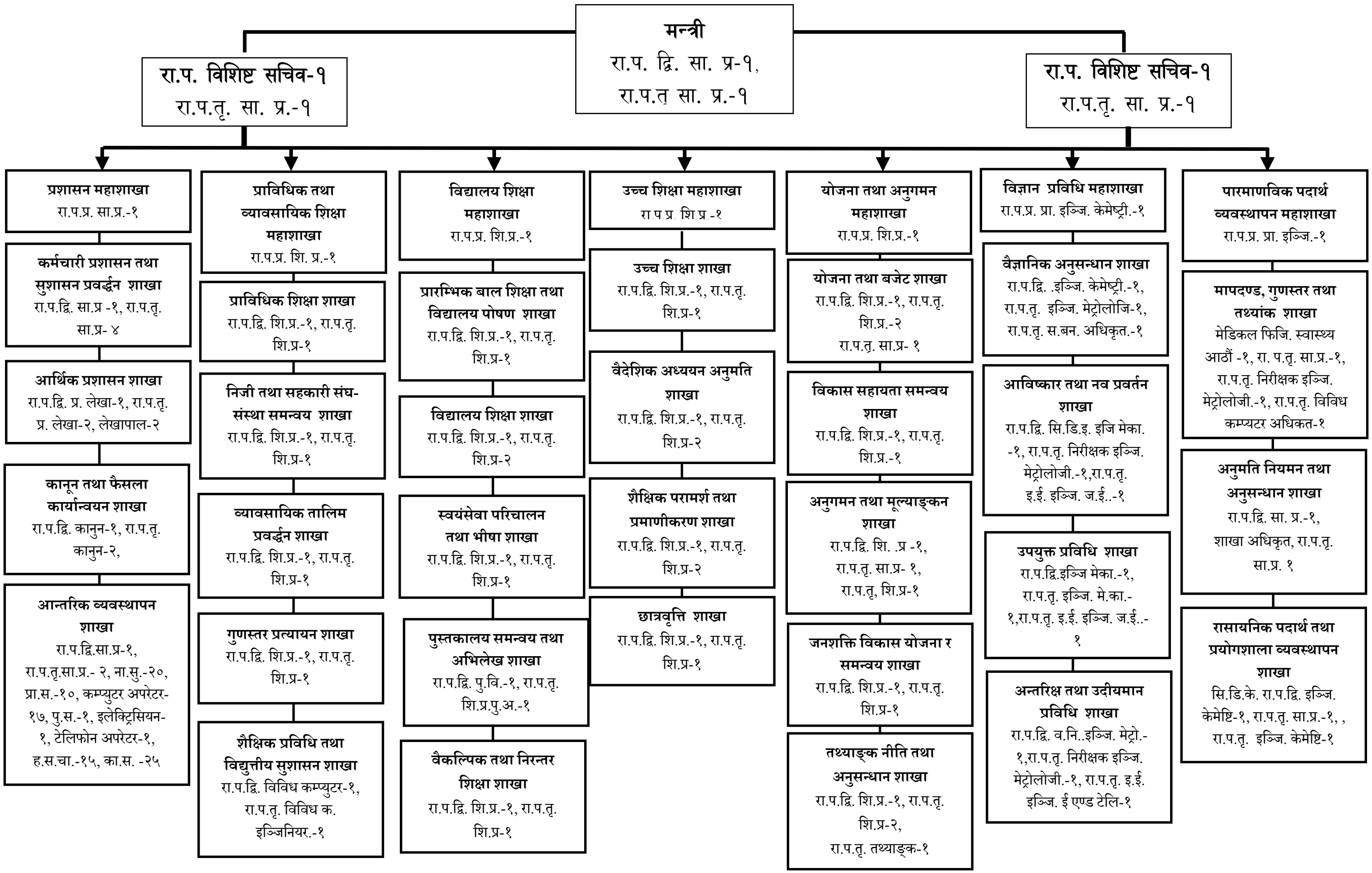

अनुसूची २: नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानको संगठन संरचना

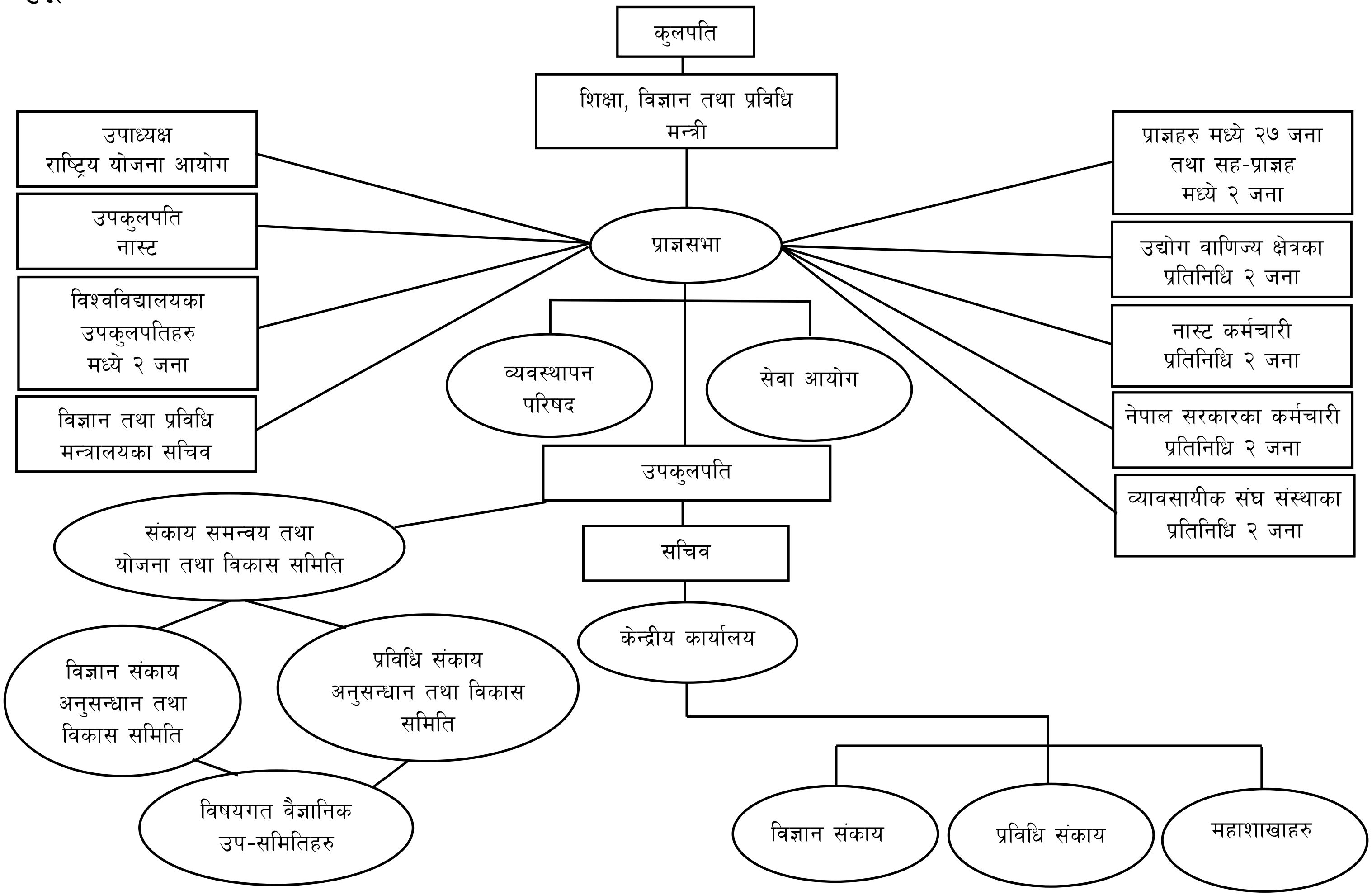

अनुसूची ३: शिक्षा,तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको संगठन संरचना

महानिर्देशक
रा.प.प्रथम (शि./शि.प्र.)-१

शैक्षिक योजना तथा विकास महाशाखा
उप महानिर्देशक,रा.प.प्र. (शि./शि.प्र.)-१,

- **योजना तथा अनुगमनशाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ. (शि./शि.प्र./नि.)-२,
- **प्रारम्भिक बाल विकास शाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (शि./शि./प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ. (शि./शि.प्र./नि.)-१
- **विद्यालय शिक्षा मापदण्ड निर्धारण शाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ. (शि.शि.प्र./नि.)-१,
  इन्जिनियर., रा.प.तृ. (इ./सि./वि.एण्डआ.)-१,
- **शिक्षक व्यवस्थापन समन्वय शाखा**
  निर्देशक, रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ. (शि./शि.प्र./नि.)-१,
- **शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन शाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ. (शि./शि.प्र./नि.)-१,
  क.अ.,रा.प.तृ. (विविध)-१,
  तथ्याङ्क.अधिकृत, (आ.यो.तथा त./त.)-१
- **शासकीय सुधार शाखा**
  निर्देशक, रा.प.द्वि.(सा.प्र.)-१,
  शा.अ.रा.प.तृ.(प्र./सा.प्र.)-१,

शैक्षिक प्रविधि तथा अनौपचारिक शिक्षा महाशाखा
उपमहानिर्देशक, रा.प.प्र. (शि./शि.प्र.)-१

- **पाठ्यक्रम तथा सामग्री शाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ.(शि./शि.प्र./नि.)-१,
  चित्रकला अधिकृत, रा.प.तृ.(शि./क.छवि.)-१
- **श्रव्य दृष्य शाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-.-१,
  रेडियो इन्जिनियर, रा.प.तृ. (इ./स्टुडियो इ./टेलिकम)-१,
- **शैक्षिक प्रविधि शाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-१,
  कम्प्युटर इन्जिनियर, रा.प.तृ. (विविध)-१,
  शा.अ. रा.प.तृ. (शि./शि.प्र./नि.)-१
- **अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा शाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (शि/शि.प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ. (शि./शि.प्र./नि.)-१
  प्रा.अ., रा.प.तृ. (शि./शि.प्र./अंग्रेजी.)-१
- **समावेशी शिक्षा शाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ. (शि./शि.प्र./नि.)-२
- **शैक्षिक व्यवस्थापन तालिम शाखा**
  निर्देशक, रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ. (शि./शि.प्र./नि.)-२
- **शिक्षक तालिम शाखा**
  निर्देशक, रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-१,
  प्रा.अ., रा.प.तृ. (शि./शि.प्र.-४
  (नेपाली-१, अंग्रेजी-१, गणित-१, विज्ञान-१)
- **अनुसन्धान तथा गुणस्तर सुधार शाखा**
  निर्देशक, रा.प.द्वि. (शि./शि.प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ. (शि./शि.प्र./अंग्रेजी.)-१
- **आर्थिक प्रशासन शाखा**
  उपसचिव रा.प.द्वि.प्र. (प्र./लेखा.)-१,
  ले.अ., रा.प.तृ. (प्र./लेखा.)-1,
  लेखापाल, रा.प.अन.प्र. (प्र./ले.) -१

मानव संशाधन विकास महाशाखा
उप महानिर्देशक रा.प.प्र. (शि./शि.प्र.)-१

- **आन्तरिक प्रशासन शाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (प्र./सा.प्र.)-१,
  शा.अ., रा.प.तृ. (सा./प्र.)-१
  ना.सु., रा.प.अन.प्र. (प्र./सा.प्र.)-८
  प्रा.स., रा.प.अन.प्र. (शि./शि.प्र./नि.)-८
  क.अपरेटर.,रा.प.अन.प्र.(विविध.)-६,
  स.इलुस्ट्रेटर, रा.प.अन.प्र. (शि./कला/चित्रकला) -१
  रेडियो टेक्निसियन, रा.प.अन.प्रथम (इ./टेलिकम)-१,
  भिडियो इडिटर, रा.प.अन.प्रथम शि./क./छवि.)-२,
  सबइन्जिनियर.रा.प.अन.प्र.(इ./सि./वि.एण्डआ-१,
  क्यामेरा मेन रा.प.अन.प्रथम (शि./क./छवि.) -३,
  ह.स.चा.-१०, का.स.-९
- **सूचना प्रविधि तथा पुस्तकालय शाखा**
  निर्देशक,रा.प.द्वि. (शि./पु.वि.)-१,
  पुस्तकालय अधिकृत, रा.प.तृ. (शि./पु.वि.) -१
  कम्प्युटर इन्जिनियर रा.प.तृ. (विविध) -१

अनुसूची ४: पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको संगठन संरचना

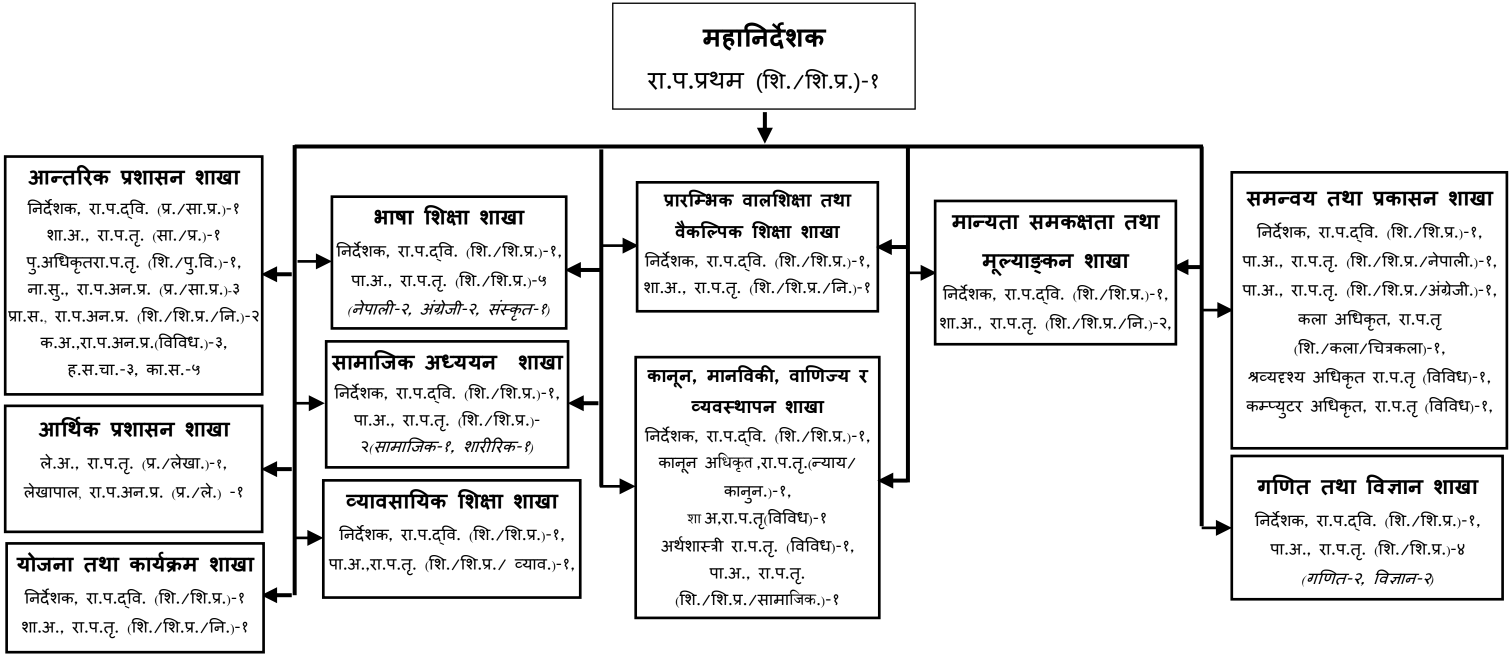

अनुसूची ५: शिक्षक सेवा आयोगको संगठन संरचना

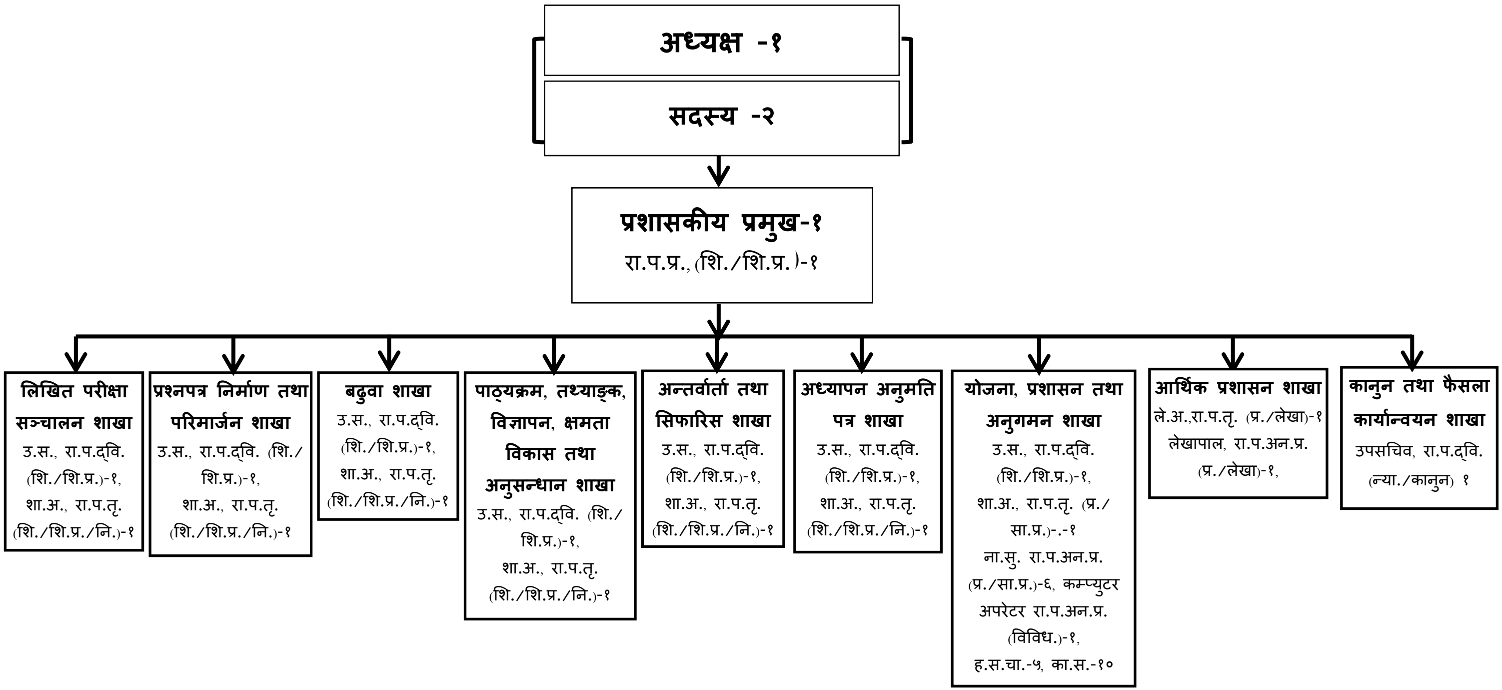

अनुसूची ६: शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको संगठन संरचना

महानिर्देशक
रा.प.प्रथम, (शि./शि.प्र.) - १,

विषय समितिहरु

परीक्षण समिति

योजना, अनुगमन तथा प्रशासन एकाइ

निर्देशक,रा.प.द्वि.(शि./शि.प्र.) (१)
शाखा अधिकृत,रा.प.तृ.(शि./शि.प्र./नि.) (२)
लेखा अधिकृत,रा.प.तृ.(प्र./लेखा) (१)
ना.सु.,रा.प.अनं.प्र.(प्र./सा.प्र.) (२)
प्रा.स.,रा.प.अनं.प्र.(शि./शि.प्र./नि.) (२)
क.अपरेटर,रा.प.अनं.प्र. (वि.) (२)
हल्का सवारी चालक, श्रेणी विहिन (२)
का.स. श्रेणी विहिन (४)

विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण एकाइ

*निर्देशक,रा.प.द्वि.
(शि./पा.तथा मु./शै.पा.तथामु.) (१)
प्राविधिक अधिकृत,(शि.प्र.) नेपाली (१)
प्राविधिक अधिकृत,(शि.प्र.) गणित (१)
प्राविधिक अधिकृत,(शि.प्र.) विज्ञान (१)
प्राविधिक अधिकृत,(शि.प्र.) अंग्रेजी (१)
शाखा अधिकृत, रा.प्र.तृ.(शि./ शि.प्र./नि.) (२)
तथ्याङ्क अधिकृत,(आ.यो.तथा त./त.) (१)

कार्य सम्पादन परीक्षण

अनुसन्धान तथा विकास एकाइ
निर्देशक,रा.प.द्वि.(शि./शि.

अनुसूची ७: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदको संगठन संरचना

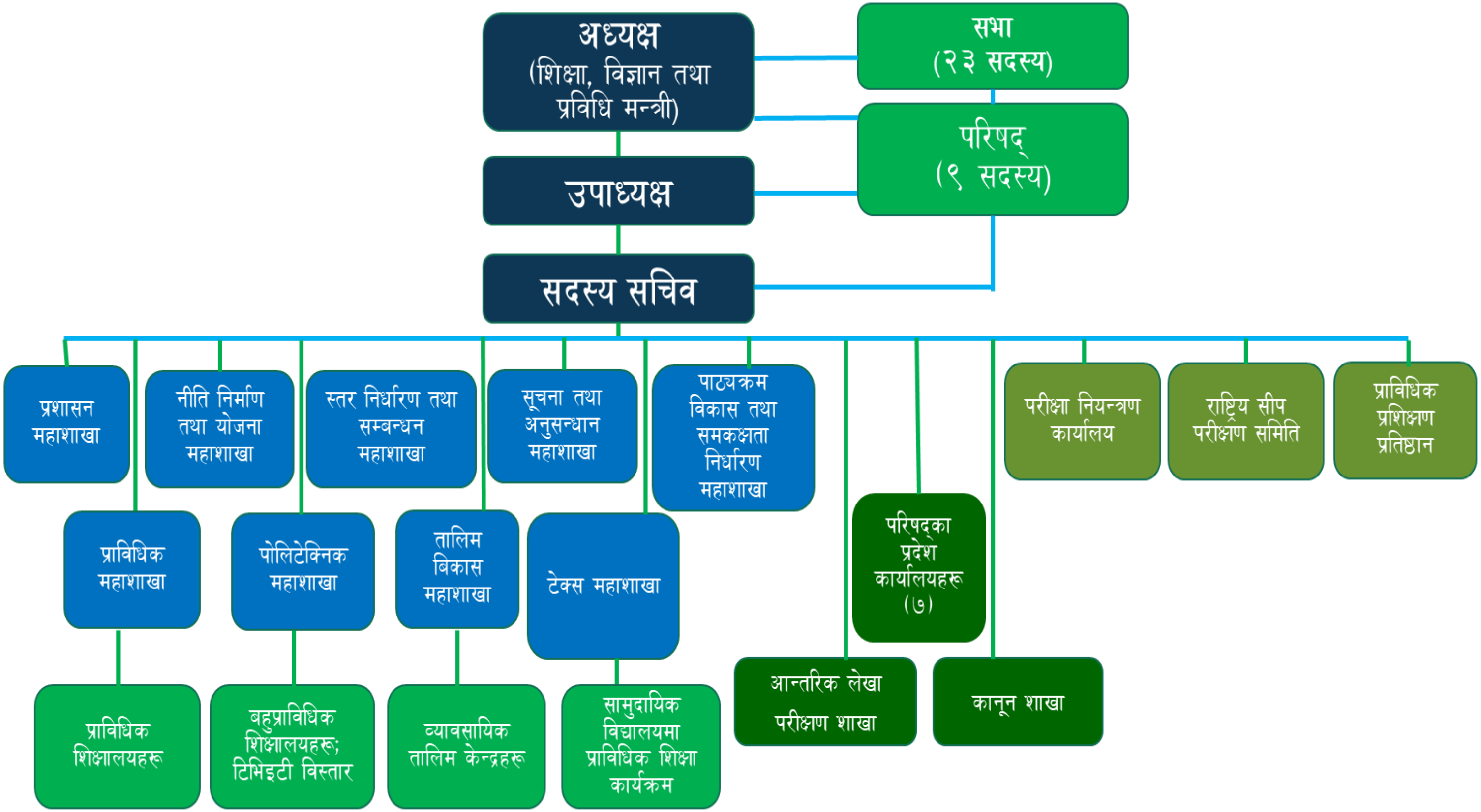

अनुसूची ८: विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको संगठन संरचना

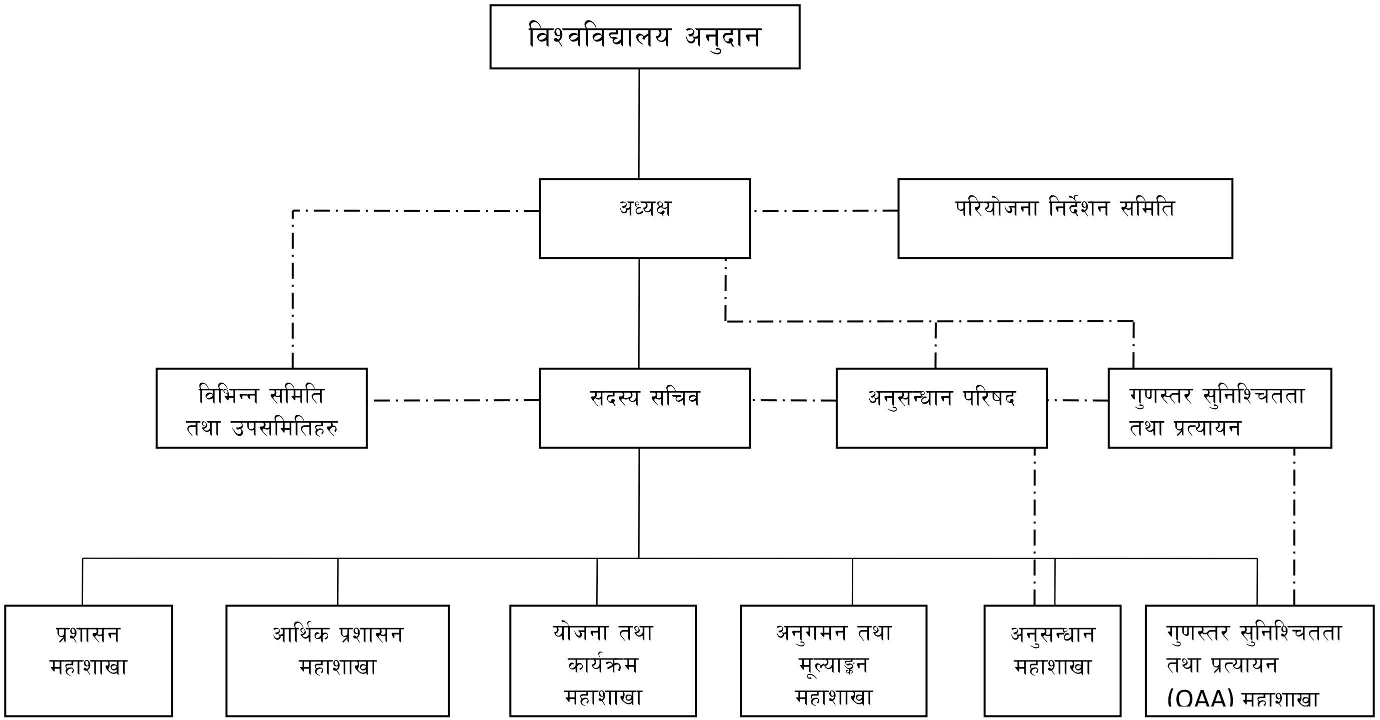

अनुसूची ९: चिकित्सा शिक्षा आयोगको संगठन संरचना

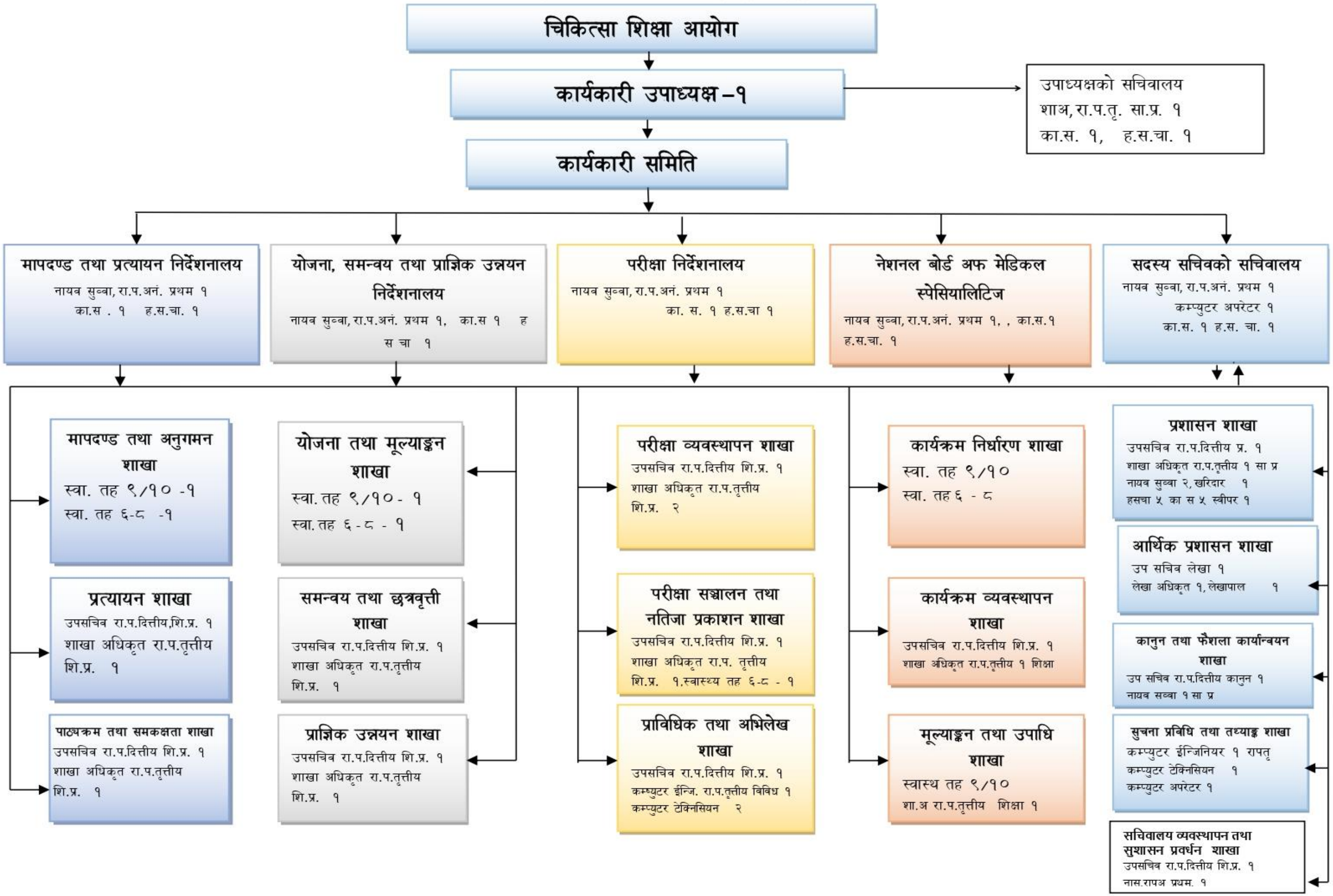

अनुसूची १०: राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक) को संगठन संरचना

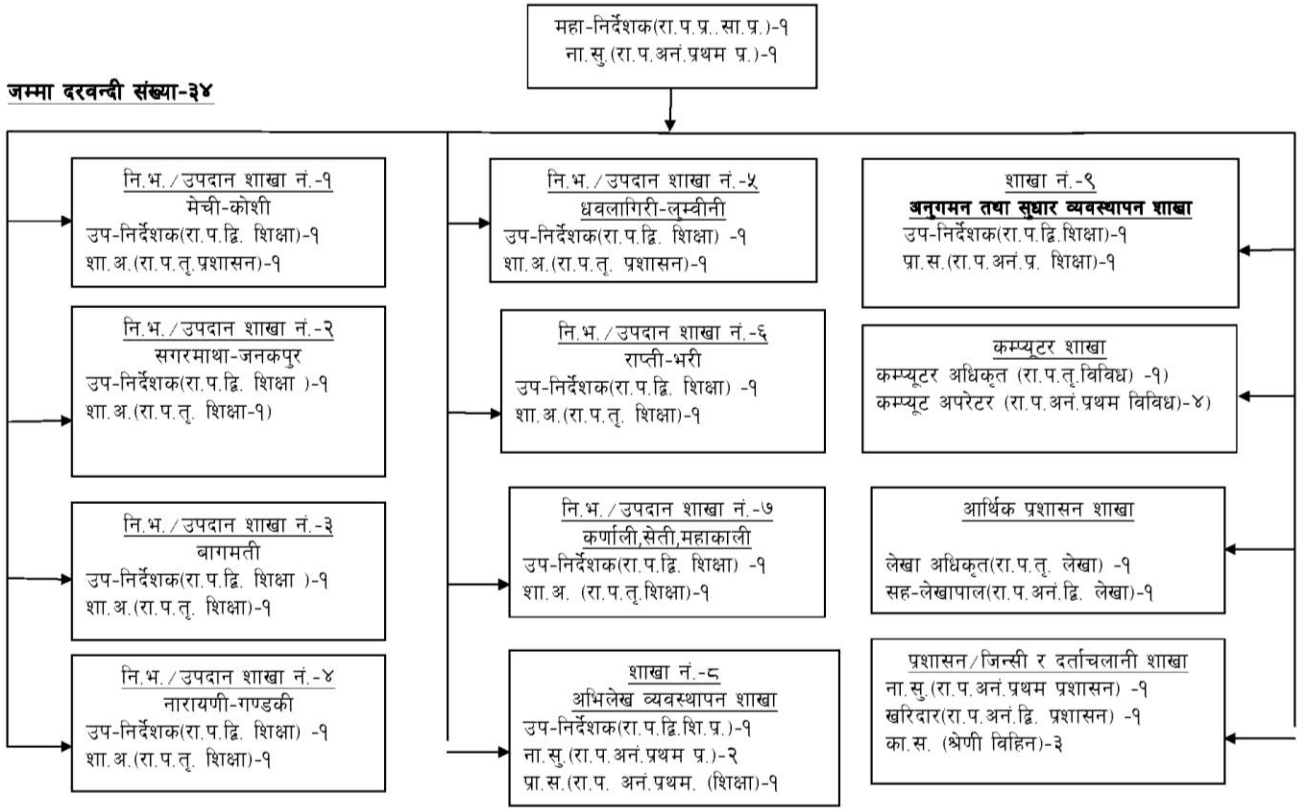

द्रष्टव्य: उप-निर्देशकको दरवन्दी संख्या बढी र शा.अ. तथा सहायक कर्मचरीहरुको दरवन्दी संख्या कम भएकाले कार्यगत रुपमा शाखालाई हेरफेर गरि कर्मचारीहरुलाई आवश्यकता अनुसार नि.भ./उपदान, अभिलेख तथा योजना शाखाको कार्यमा खटाईनेछ।

अनुसूची ११: राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६

दूरदृष्टि

"शिक्षित, सभ्य, स्वस्थ र सक्षम जनशक्ति; सामाजिक न्याय, रुपान्तरण र समृद्धि"

लक्ष्य

सबै तहको शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र उत्पादनमुखी बनाई देशको आवश्यकता अनुरुपको मानव संशाधन विकास गर्ने ।

उद्देश्य

१. बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा केन्द्रित प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउनु ।

२. आधारभूत शिक्षामा सबैको सहज एवं समतामूलक पहूँच र निरन्तरता सुनिश्चित गर्दै सर्वव्यापी, जीवनोपयोगी, प्रतिस्पर्धी एवं गुणस्तरयुक्त अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको प्रत्याभूति गर्नु ।

३. गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहूँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशिलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवं उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्नु ।

४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरूलाई व्यापक विस्तार गरी सबै इच्छुक नागरिकहरूका लागि समावेशी एवं समतामूलक पहूँच स्थापित गर्दै देश विकासका लागि योग्य, सक्षम, सीपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति तयार पार्नु ।

५. ज्ञानमा आधारित समाज र अर्थतन्त्र निर्माणका लागि उच्च शिक्षाको पहूँच र गुणस्तर अभिबृद्धि गरी विभिन्न क्षेत्रहरूमा सक्षम नेतृत्व प्रदान गर्न सक्ने योग्य, दक्ष, बैज्ञानिक, नवप्रवर्तनात्मक, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी र अनुसन्धानमुखी मानव संशाधन विकास गर्नु ।

६. नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक, वैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु ।

७. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवनपर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्नु ।

८. शिक्षा प्रणालीका विभिन्न अवयवहरूमा रहेर सेवा प्रवाह गर्ने जनशक्तिलाई उत्कृष्ट नतिजा प्रदर्शन गर्न उनीहरूको पेसागत योग्यता, सक्षमता, इमान्दारिता, प्रतिबद्धता र जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु ।

९. सार्वजनिक तथा निजी शैक्षिक क्षेत्रका विद्यमान असल अभ्यास (Best Practices) लाई सम्मिलन (Fusion) गर्दै निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी परिचालन, नियमन एवम् सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रुपान्तरणको प्रक्रियामा सवलीकरण गर्नु ।

१०. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अनुभव तथा अभ्यास समेतका आधारमा शैक्षिक गुणस्तर मानक तथा मापदण्ड तयार गरी सबै तह र प्रकारका शिक्षाको गुणस्तर अभिबृद्धि गर्नु ।

११. औपचारिक (Formal), अनौपचारिक (Non-formal) र अरीतिक (Informal) शिक्षाबीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरी योग्यताको समकक्षता (Equivalency), गतिशिलता (Mobility) र पारगम्यता (Permeability) सुनिश्चित गर्दै राष्ट्रिय योग्यता प्रारुपमा आधारित शिक्षा प्रणालीको विकास गर्नु ।

१२. शिक्षा प्राप्तिको संवैधानिक र कानूनी दायित्व पूरा गर्न राष्ट्रिय प्राथमिकताका आधारमा पर्याप्तता (Sufficiency), समन्यायिकता (Equitability) र प्रतिफलमुखी (Best Value for Money) हुने गरी शैक्षिक लगानी सुनिश्चित गर्नु ।

१३. व्यक्तिमा वैज्ञानिक चिन्तन र व्यवहार विकास गर्न विज्ञान तथा प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीमा एकिकरण गर्दै परम्परागत एवं आधुनिक प्रविधिलाई राष्ट्रिय विकासको लागि उपयोग गर्न सक्ने क्षमता विकास गर्नु ।

रणनीति

१. उपयुक्त पूर्वाधारसहितको बालमैत्री वातावरण सुनिश्चित गरी प्रारम्भिक बालविकासको अवसर विस्तार गर्ने । (८.१)

२. तीनै तहका सरकार र अभिभावकको साझेदारीमा बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकास एवं विद्यालय शिक्षाको पूर्वतयारीका लागि कम्तीमा एक बर्षको प्रारम्भिक बालविकासको अवसर प्रदान गर्ने । (८.१)

३. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रत्याभूति गर्न सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गराउने एवं भर्ना भएका सबैलाई अध्ययनमा निरन्तरता दिने र गुणस्तर अभिबृद्धिका लागि उत्प्रेरणामूलक उपायहरू अवलम्बन गर्ने । (८.२)

४. सान्दर्भिक एवं गुणस्तरीय आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहूँच सुनिश्चितता गर्न औपचारिक, अनौपचारिक, बैकल्पिक र खुला शिक्षा प्रणालीको अवलम्बन गर्ने । (८.२ र ८.३)

५. माध्यमिक शिक्षामा सरकार, निजी क्षेत्र र सहकारी समेतको सहभागितामा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने । (८.३)

६. स्वायत्तता, विकेन्द्रीकरण, साझेदारी, लचिलोपना र सरल नियमन व्यवस्था गर्दै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा व्यापक सहभागिताको वातावरण सिर्जना गर्ने । (८.४)

७. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिता एवं साझेदारीमा दिगो लगानी सुनिश्चित गर्ने । (८.४)

८. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष सहुलियत दिने नीति अख्तियार गर्ने । (८.४)

९. राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय श्रम बजारको आवश्यकता एवं प्राथमिकताका आधारमा योग्यता र क्षमता अनुसार सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय र प्रतिस्पर्धी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरू सबैलाई प्रदान गर्ने । (८.४)

१०. विश्वसनीयता एवं प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको सुनिश्चितता हुने गरी खुला एवं दूर शिक्षा मार्फत उच्च शिक्षामा पहूँच अभिबृद्धि गर्ने । (८.५)

११. उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको स्थापना, सञ्चालन, नियमन र व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यमान कानूनी तथा संस्थागत संयन्त्रको पुनः संरचना गर्ने । (८.५)

१२. उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको गुणस्तर अभिबृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई राष्ट्रिय आवश्यकता एवं अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता र प्रचलन अनुरुप हुने गरी सान्दर्भिक बनाउने । (८.५)

१३. विश्वविद्यालय तथा उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूलाई सार्वजनिक, सामुदायिक र निजी संस्थाको रुपमा विकास गर्दै हाल सञ्चालनमा रहेका विश्वविद्यालयहरूमध्ये इच्छुक विश्वविद्यालयलाई प्रदेशसँग समन्वय गरी प्रादेशिक विश्वविद्यालयका रुपमा सञ्चालन गर्न अभिप्रेरित गर्ने । (८.५)

१४. साक्षरता, अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइलाई पेसा एवं व्यवसाय, सामाजिक जीवन र सहभागितासँग आवद्ध गर्ने । (८.६)

१५. परम्परागत शिक्षाको मूलप्रवाहीकरण एवं वैकल्पिक र खुला शिक्षाको अवसर विस्तार गरी विद्यालय शिक्षामा पहूँच अभिबृद्धि गर्ने । (८.६)

१६. भौतिक पूर्वाधार, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई समावेशी एवम् अपाङ्गमैत्री बनाउने । (८.७)

१७. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको आवश्यकता र समावेशीकरणको सिद्धान्तका आधारमा विशेष शिक्षा र समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शैक्षिक अवसरहरू उपलब्ध गराउने । (८.७)

१८. दक्ष, योग्य, सक्षम, गुणस्तरीय जनशक्तिको व्यवस्थापन गरी शिक्षण, प्रशिक्षण, अनुसन्धान, नवप्रवर्तन, शैक्षिक प्रशासन जस्ता पक्षमा उत्कृष्ट नतिजा हासिल गर्ने । (८.८)

१९. विद्यालय शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र उच्च शिक्षामा अध्यापन वा प्रशिक्षण गर्ने जनशक्तिको सक्षमता परीक्षण र तालिमलाई अनिवार्य गर्ने । हाल कार्यरत शिक्षकको सक्षमता परीक्षणको व्यवस्था गरी पेसागत सक्षमता, अद्यावधिकता, उत्प्रेरणा, कार्यसम्पादनस्तर र अनुभव जस्ता पक्षहरूलाई शिक्षकको बृत्ति विकाससँग आवद्ध गर्ने । (८.८)

२०. विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको सुनिश्चितता गर्नुका साथै शिक्षकको तयारी, प्राप्ति, विकास र उपयोग प्रणालीमा सुधार गरी विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिबृद्धि गर्ने । (८.८)

२१. विश्वविद्यालयबाट उत्कृष्ट नतिजा प्राप्त गरेका मेधावी विद्यार्थीहरूलाई शिक्षण पेसामा आकर्षित गर्ने । (८.८)

२२. तीनै तहका सरकारका शैक्षिक सेवाप्रदायक संरचनाहरूलाई आवश्यकता अनुसार पुनःसंरचना, सुदृढीकरण र सवलीकरण गरी दक्षतापूर्ण, प्रभावकारी र नतिजामूलक बनाउने । (८.८)

२३. विद्यालय, प्राविधिक शिक्षालय र उच्च शिक्षा प्रदायक सार्वजनिक, सामुदायिक तथा निजी शिक्षण संस्थाहरूको नक्साङ्कन, समायोजन र स्तरोन्नति गर्ने । (८.८)

२४. सूचना तथा सञ्चार प्रबिधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा एकिकृत गर्दै प्रविधिमैत्री, व्यावहारिक र नतिजामूलक बनाउने । सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय स्तरमा अनलाइनमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (Integrated Educational Management Information System-IEMIS) को सुदृढीकरण गर्ने । (८.८)

२५. अपनत्वको सिर्जना, नेतृत्वको सबलीकरण, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार, पेशागत नैतिकताको प्रवर्द्धन, लगानी अभिवृद्धि र प्रविधिको उच्चतम प्रयोगद्वारा सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर अभिबृद्धि गर्ने । (८.९)

२६. विद्यालय शिक्षातर्फ कम्पनीको रुपमा सञ्चालित निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूलाई नियमन गर्ने । (८.९)

२७. शैक्षिक गुणस्तर अभिबृद्धिका लागि शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी अनुगमन, निरीक्षण तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था गर्ने । (८.१०)

२८. राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप (National Qualification Framework-NQF) का आधारमा क्रेडिट ब्याङ्किङ र क्रेडिट ट्रान्सफरको प्रणाली लागू गर्ने । (८.११)

२९. औपचारिक तथा अनौपचारिक रुपमा प्राप्त गरेको सीपको परीक्षण र प्रमाणीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने । (८.११)

३०. विद्यालय तथा उच्च शिक्षामा तीनै तहका सरकारको लगानी बृद्धि गर्ने । (८.१२)

३१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सार्वजनिक क्षेत्रको लगानी क्रमशः बृद्धि गर्दै जाने र यस क्षेत्रमा लागत साझेदारीको सिद्धान्तका आधारमा स्रोत परिचालन गर्ने । (८.१२)

३२. विज्ञानलाई शिक्षा र शिक्षालाई विज्ञानमा आधारित बनाई वैज्ञानिक अध्ययन र चिन्तन मनन् गर्ने प्रवृत्ति एवम् व्यवहारको विकासमा जोड दिने । (८.१३)

३४. सबै तहको शिक्षामा विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित शिक्षा (STEM-Education) लाई पाठ्यक्रमको अभिन्न अङ्ग बनाइने । (८.१३)

नीति

(क) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

नीति १ नेपाल सरकारले तोकेको शर्त तथा मापदण्ड पालना गर्ने गरी स्थानीय तहको अनुमति वा स्वीकृतिमा सरकारी, गैरसरकारी,सामुदायिक वा निजी लगानीमा बालमैत्री तथा पूर्वाधारयुक्त प्रारम्भिक बालविकास कक्षा र बालविकास तथा स्याहार केन्द्रको व्यवस्थापन गरी बालविकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

नीति १०.२ प्रारम्भिक बालविकास कक्षा र बालविकास केन्द्रका शिक्षकहरूको न्यूनतम योग्यता निर्धारण गरी हाल कार्यरत बालविकास शिक्षकहरूलाई योग्यतामा आधारित वृत्ति विकास र स्तर वृद्धिको अवसर प्रदान गर्ने ।

नीति १०.३ प्रारम्भिक बालविकास कक्षा र बालविकास केन्द्रमा बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास तथा आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि पर्याप्त पूर्वाधार व्यवस्था गरी अभिभावकको समेत सहभागितामा बालविकास कक्षामा गुणस्तरीय पूर्वाधार र गतिविधिहरू व्यवस्थित, प्रभावकारी र बालमैत्री बनाइने ।

(ख) अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा

नीति १०.४ सबैका लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न पहूँच र सहभागिता, संस्थागत क्षमता र गुणस्तर अभिबृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सही रुपमा कार्यान्वयन भए नभएको एकिन गर्न तीनै तहका सरकारबाट स्थलगत रुपमा अनिवार्य अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

नीति १०.५ विद्यालय सेवाक्षेत्र सम्बन्धी मापदण्ड तथा कार्यविधि तयार पारी सोका आधारमा सबै प्रकारका आधारभूत बिद्यालयहरूलाई सेवाक्षेत्र (क्अजयर्या श्यलभ) को अवधारणा अनुरुप ब्यबस्थित गर्ने ।

नीति १०.६ आधारभूत विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गराई अध्ययन निरन्तरताको व्यवस्था मिलाउने ।

नीति १०.७ आधारभूत शिक्षामा आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन, भौतिक एवं शैक्षिक पूर्वाधार व्यवस्था र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार गरी गुणस्तर अभिबृद्धि गर्ने ।

नीति १०.८ नेपालको भाषिक विविधता, बालबालिकाको रुचि र आवश्यकता अनुसार मातृभाषाको अतिरिक्त मातृभाषामा आधारित बहुभाषिक शिक्षा, नेपाली र अंग्रेजी भाषालाई शिक्षणको माध्यम भाषाको रुपमा व्यवस्थापन गर्ने ।

(ग) माध्यमिक शिक्षा

नीति १०.९ माध्यमिक शिक्षाको संरचनागत एकीकरण गरी विविधिकृत विद्यालयहरूको प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने ।

नीति १०.१० माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच विस्तार गर्नुका साथै विद्यार्थीको रुचि र समाजको आवश्यकता अनुरुप माध्यमिक शिक्षामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको अवसर प्रदान गर्ने ।

(घ) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम

नीति १०.११ सङ्घीय तहमा स्थापना हुने राष्ट्रिय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम परिषद्मार्फत प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन, अनुसन्धान, नवप्रवर्तन र उद्यमशीलता विकास जस्ता कार्य सम्पादन गरी दक्ष प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिने ।

नीति १०.१२ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा संस्थागत विस्तार गरी सीप विकासमा जोड दिँदै रुचि राख्ने सबैका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकास अवसर उपलब्ध गराउने ।

नीति १०.१३ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकासको लागि निरन्तर पेशागत क्षमता विकास गर्नुका साथै सेवा प्रवेशका लागि प्रशिक्षकहरूको प्रशिक्षण अनुमति पत्रको व्यवस्था लागू गर्ने र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र प्रशिक्षण विधिमा आधुनिकीकरण गर्ने ।

(ङ) उच्च शिक्षा

नीति १०.१४ उच्च शिक्षामा समन्वय, अनुदान वितरण, गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन, राष्ट्रिय योग्यता परीक्षण, मापदण्ड निर्धारण, अनुगमन तथा नियमन लगायतका कार्य गर्न संस्थागत विकास तथा सुदृढीकरण गर्ने ।

नीति १०.१५ विश्वविद्यालयस्तरको शिक्षाको शिक्षण सिकाइका विधि, प्रविधि, प्रक्रिया र पाठ्यक्रममा समयानुकूल परिमार्जन गर्नुका साथै सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाउने ।

नीति १०.१६ हाल सञ्चालनमा रहेका र प्रदेशस्तरमा रहन इच्छुक विश्वविद्यालयहरुलाई प्रदेश सरकारको समन्वयमा प्रादेशिक विश्वविद्यालयका रुपमा संचालन गर्न अभिप्रेरित गर्ने ।

नीति १०.१७ चिकित्सा शिक्षालाई सेवामूलक तथा गैरनाफामूलक बनाउन गुणस्तरीय, विवेकशील तथा सामाजिक दायित्वबोध भएका चिकित्साकर्मीहरूको उत्पादन गर्न चिकित्सा शिक्षा आयोगको सुदृढीकरण गर्ने र चिकित्सा शिक्षामा सक्षमतामा आधारित (Competency Based) पाठ्यक्रम लागू गर्ने ।

नीति १०.१८ आयुर्वेद चिकित्सा क्षेत्रमा स्वदेशमै विशेषज्ञ जनशक्तिको उत्पादन, औषधि उत्पादन र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न आयुर्वेद विश्वविद्यालय स्थापना गर्ने ।

नीति १०.१९ उच्च शिक्षामा विभिन्न विधामा अध्ययन तथा अनुसन्धान विस्तार गर्नुका साथै हालको शिक्षाशास्त्रको शैक्षिक कार्यक्रमको समयानुकूल पुनरावलोकन तथा पुनसंरचना गर्ने ।

नीति १०.२० उच्च शिक्षाका कार्यक्रमहरूमा अन्तराष्ट्रिय विद्यार्थीहरू पनि आकर्षित हुने गरी गुणस्तर र अध्ययन विधि तय गरी नेपालका उच्च शिक्षाका कार्यक्रमहरूलाई अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्ने । नेपाली परम्परागत ज्ञान, सीप र प्रविधिको अनुसन्धान गरी प्रतिलिपि अधिकारको सुनिश्चिततासहित विश्वस्तरमा विस्तार गर्ने ।

नीति १०.२१ उच्च शिक्षा हासिल गरिसकेपछि कामको संसारमा प्रवेश गर्न आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप र अभिवृत्तिको व्यावहारिक अनुभव हासिल गर्न र उच्च शिक्षाको लाभ प्रत्यक्ष रूपमा जनतासमक्ष पुऱ्याउन अनिवार्य स्वयंसेवकीय सामाजिक सेवाका रूपमा “राष्ट्रिय विकास सेवा” सञ्चालन गर्ने ।

नीति १०.२२ अनुसन्धानलाई उच्च शिक्षाको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकास गर्दै नवपर्वतनलाई प्रोत्साहन गर्न कानूनी, संस्थागत र व्यावहारिक उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।

नीति १०.२३ शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न सक्ने अवस्थामा मात्र विदेशी विश्वविद्यालय वा सम्बद्ध शैक्षिक संस्थाहरूलाई नेपालमा कार्यक्रम चलाउने स्वीकृति दिने र नेपालका विश्वविद्यालयहरूमा सञ्चालन नभएका, नयाँ प्रविधिसम्बद्ध विषयका कार्यक्रमहरू विदेशी विश्वविद्यालयसँग सम्बन्धनमा नेपालमा सञ्चालन गरी नेपाललाई विश्वस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने शैक्षिक केन्द्र (Education Hub) बनाउने ।

नीति १०.२४ हिन्दु, वौद्ध लगायतका पौरस्त्य दर्शन, सभ्यता, संस्कृति लगायतको केन्द्रविन्दु बनाई पूर्वीय दर्शन, पूर्वीय चिन्तन, मौलिक दर्शन एवं परम्परा, आयुर्वेद, योग, प्राकृतिक चिकित्सा, मानविकी, समाजशास्त्र, मानवशास्त्र, जैविक विविधता, पर्यटन, जडिबुटी लगायत सम्पदामा आधारित अध्ययन तथा अनुसन्धानको व्यवस्था मिलाउने ।

नीति १०.२५ अनुसन्धान तथा विकासमा लगानी बढाउने र यस्तो लगानी आधारभूत तथा बैज्ञानिक अनुसन्धान र व्यवहारिक (Applied) अनुसन्धानका निम्ति सार्वजनिक, निजी क्षेत्रका उद्योगहरू एवं अन्य शैक्षिक एवं प्राज्ञिक क्षेत्रहरूबीच सहकार्य गर्ने र अनुसन्धानलाई विकाससँग जोड्न अनुसन्धान संस्था र उत्पादन संस्थाबिच साझेदारी गराउने ।

(च) अनौपचारिक, जीवन पर्यन्त, परम्परागत र खुला शिक्षा

नीति १०.२६ राष्ट्रिय पुस्तकालयहरूको क्षमता अभिबृद्धि गर्दै सामुदायिक पुस्तकालय र सामुदायिक सूचना केन्द्रलाई सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग जोडेर सुदृढ सामुदायिक सिकाइ तथा स्रोत केन्द्रको रूपमा विकास गरी आजीवन सिकाइ र निरन्तर शिक्षाको केन्द्र बनाउने ।

नीति १०.२७ अनौपचारिक, खुला र परम्परागत बिद्यालयबाट प्रदान गरिने शिक्षालाई राष्ट्रिय शिक्षा प्रणालीमा आबद्ध गरी औपचारिक विद्यालय शिक्षाको समकक्षी बनाउने ।

(छ) समावेशी र विशेष शिक्षा

नीति १०.२८ अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको सिकाइ आवश्यकता पूरा गर्न समावेशी शिक्षा एवं विशेष शिक्षाका अवसर प्रदान गर्ने र जीवनोपयोगी तथा व्यावसायिक सीप विकासका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीमा अनुकूलन गर्ने ।

नीति १०.२९ आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक कारणले पछि परेका व्यक्तिहरूलाई शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न आरक्षण, सकारात्मक विभेद, प्राथमिकता, प्रोत्साहन लगायतका उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।

(ज) शैक्षिक सुशासन र जनशक्ति व्यवस्थापन

नीति १०.३० सबै विद्यालयमा योग्य तथा सक्षम विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन गर्दै उनीहरूको उत्प्रेरणा, पेसागत नैतिकता र सक्षमता अभिबृद्धि गर्नुका साथै शिक्षकको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्ने ।

नीति १०.३२ शिक्षण पेसामा प्रवेश गर्न चाहने व्यक्तिहरूलाई रजिष्ट्रेशन तथा अनुमतिपत्र प्रदान गर्नका लागि शिक्षक सेवा आयोगको सुदृढीकरण गर्ने ।

नीति १०.३३ विद्यालय र समुदायबीच सहयोगात्मक र सहकार्यात्मक साझेदारी निर्माण गर्दै विद्यालय विकासका लागि प्रभावकारी रुपमा परिचालन गर्ने ।

नीति १०.३४ विद्यालयको शासकीय सुधारसहित जनसहभागिता, सरोकारवालाको प्रतिनिधित्व, पारदर्शिता, अपनत्व र उत्तरदायित्व प्रवर्द्धन गर्न सहभागितामूलक संयन्त्र निर्माण गरी शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने ।

नीति १०.३५ विद्यालय नेतृत्वको भूमिका सवलीकरण गर्न प्रधानाध्यापकको योग्यता, सक्षमता र कार्य सम्पादनका आधारमा सुविधा बृद्धि गर्नुका साथै छनौट प्रक्रियालाई योग्यता प्रणालीमा आधारित एवं पारदर्शी बनाउने ।

नीति १०.३६ शिक्षालयहरूका शैक्षिक तथ्याङ्कलाई क्लाउड प्रविधिमार्फत् व्यवस्थापन गर्नुका साथै नीति निर्माण गर्न आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र सम्प्रेषणका लागि वास्तविक समय (Real Time) मा सूचना प्राप्त गर्न उपयुक्त प्रविधि पूर्वाधार तथा संरचना बनाउने ।

नीति १०.३७ शिक्षक तथा कर्मचारी र पदाधिकारीहरूलाई आफ्नो जिम्मेवारी वहन गर्दै पेसा वा जिम्मेवारीप्रति उत्तरदायी बनाउन पेसागत आचारसंहिता बनाई लागू गर्ने एवं पेसागत हक हित संरक्षणका लागि एकल पेसागत संगठनको कानूनी प्रबन्ध गर्ने ।

नीति १०.३८ शैक्षिक परामर्श सेवालाई थप प्रभावकारी बनाउनुको साथै यस्तो सेवा प्रदान गर्ने संस्थाहरूको नियमन गर्ने ।

(झ) सार्वजनिक - निजी साझेदारी र सामुदायिक एवं सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सवलीकरण

नीति १०.३९ नेतृत्व सवलीकरण तथा अभिभावकको अपनत्व सिर्जना गर्दै सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रुपान्तरणका लागि सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागितामा अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन लक्ष्य किटान गरी सामुदायिक एवं सार्वजनिक शिक्षा प्रणाली सवलीकरण अभियान सञ्चालन गर्ने ।

नीति १०.४० संघीय सरकारले तर्जुमा गरेको मापदण्ड र कार्यविधिका आधारमा निजी लगानीका विद्यालयहरूको स्थानीय सरकारबाट प्रभावकारी नियमन गर्ने ।

नीति १०.४१ शिक्षा क्षेत्रमा छायाँ शिक्षाको रूपमा रहेका ब्रिज कोर्श सञ्चालक संस्था, ट्युसन सेन्टर र कोचिङ सेन्टर लगायत शैक्षिक सेवा प्रदायक संस्थाहरूलाई मापदण्डका आधारमा सञ्चालन, नियमन र व्यवस्थापन गर्ने ।

(ञ) राष्ट्रिय योग्यता प्रारुपमा आधारित शिक्षा प्रणाली

नीति १०.४२ राष्ट्रिय योग्यता प्रारुप निर्माण गरी औपचारिक र अनौपचारिक तथा साधारण र प्राविधिक एवं व्यावसायिक शिक्षाको योग्यताबीच समकक्षता (Equivalence) र पारगम्यता (Permeability) को प्रणाली स्थापित गर्न कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था गर्ने ।

(ट) शिक्षामा गुणस्तर

नीति १०.४३ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको विद्यालय शिक्षामा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी जिम्मेवारी किटान गर्ने र पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री विकास एवं कार्यान्वयन, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गर्ने ।

नीति १०.४४ सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमताको मापदण्ड निर्धारण गरी सोको आधारमा शिक्षक तयार गर्ने र शिक्षक सक्षमताका आधारमा निरन्तर पेसागत विकास कार्य सञ्चालन गर्ने ।

नीति १०.४५ विद्यालय भवन लगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद् जोखिममुक्त बनाउनुका साथै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं हरित विद्यालयको रुपमा विकास गर्ने ।

नीति १०.४६ विद्यालय अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण प्रक्रियालाई विकेन्द्रित गरी विद्यालय र स्थानीय तहबाट प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने पद्धतिको विकास गर्ने ।

नीति १०.४७ संघीय शिक्षा हेर्ने मन्त्रालयले आधारभूत तथा माध्यमिक बिद्यालयका गुणस्तरमानक तथा सूचकहरू निर्धारण गरी प्रदेश र स्थानीय तहबाट सोको कार्यान्वयन तथा आवधिक समीक्षा गर्ने ।

नीति १०.४८ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अंगको रुपमा एकिकृत गर्दै विद्यालय तथा शिक्षण संस्था प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्ने र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउने ।

नीति १०.४९ गुणस्तर प्रत्यायन र प्रमाणीकरण निकायमार्फत उच्च शिक्षा संस्थाहरूको गुणस्तर मापनका मापदण्डका आधारमा गुणस्तको प्रमाणपत्र लिनुपर्ने व्यवस्था गरी सोको आधारमा थप अनुदान तथा अन्य सुविधा प्रदान गर्ने ।

(ठ) शिक्षामा लगानी

नीति १०.५० शिक्षामा पर्याप्त लगानीको सुनिश्चितता गर्न सरकारले समग्र शिक्षा बजेट र कार्यक्रमको पुनःसंरचना गर्ने तथा विभिन्न तह वा निकायबाट हुने कामको दोहोरोपना कम गर्न सार्वजनिक जवाफदेही पद्धति अवलम्बन गर्दै आवश्यकता तथा अनुसन्धानमा आधारित भएर लगानी गर्ने परिपाटी विकास गर्ने ।

नीति १०.५१ शिक्षा विकासका निम्ति संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा सम्बन्धित सरकारले नै परिचालन गर्ने गरी प्रादेशिक र स्थानीय शिक्षा कोष खडा गरी त्यस्तो कोषमा अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत् प्राप्त हुने स्रोत, सम्बन्धित सरकारी स्रोत, विभिन्न सङ्घ/संस्था र दाताहरूबाट प्राप्त सहयोगलाई एकीकृत गर्ने र वित्तीय व्यवस्थापनमा राष्ट्रिय नीति तथा मापदण्ड अन्तर्गत रहेर स्थानीय र प्रादेशिक आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरी स्रोत परिचालन गर्ने ।

नीति १०.५२ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका क्षेत्रमा कुशलता र प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न दिगो लगानीको एकीकृत र क्षेत्रगत लगानी ढाँचा तयार गरी राष्ट्रिय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास कोष स्थापना गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।

नीति १०.५३ वैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा आबद्ध गराई परिचालन गर्ने र विभिन्न स्रोतबाट बैदेशिक सहयोग स्वतन्त्रपूर्वक कुनै संस्था वा व्यक्तिमार्फत् शिक्षामा खर्च गर्ने, गराउने परिपाटीको अन्त्य गर्ने ।

(ड) विज्ञान तथा प्रविधि

नीति १०.५४ विज्ञान तथा प्रविधिको अध्ययनको अवसर विस्तार गर्न सोसम्बन्धी शिक्षण संस्थाहरूको विस्तार एवं सवलीकरण गर्दै विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा सक्षम र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गर्ने र आम जनसमुदायमा विज्ञानसम्मत व्यवहार विकास गर्ने ।

नीति १०.५५ उपयुक्त नीति, लगानी, जनशक्ति विकास, पाठ्यक्रम समायोजन र शिक्षण पद्धतिको आधुनिकीकरण गरी बिज्ञान, प्रबिधि, इञ्जिनियरिङ् तथा गणित शिक्षा (STEM Education) लाई समग्र शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अंगको रूपमा विकास तथा विस्तार गर्ने ।

नीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी

राष्ट्रिय शिक्षा नीतिको लक्ष्य तथा उद्देश्यहरूको अधीनमा रही नीति, रणनीति र कार्यनीतिमा उल्लेख भएका विषयहरूका साथै प्रदेश र स्थानीय तहले थप रणनीति र कार्यनीतिहरू आ-आफ्नो नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्न सक्नेछन् । संघीय ढाँचामा नीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी निम्नानुसार हुनेछ :

संघीय सरकारको जिम्मेवारी

१. शिक्षा सम्वन्धी राष्ट्रिय नीति, कानून, मापदण्ड र नियमन,

२. केन्द्रीय विश्वविद्यालय, केन्द्रीय स्तरका प्रज्ञा प्रतिष्ठानहरू, विश्वविद्यालय मापदण्ड र नियमन, केन्द्रीय पुस्तकालय,

३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको राष्ट्रिय नीति, पाठ्यक्रम प्रारूप, योग्यता निर्धारण, सीप परीक्षण मापदण्ड निर्धारण, सञ्चालन र नियमन,

४. शिक्षक तथा कर्मचारीको सेवा, शर्त, सुविधा, योग्यता र सक्षमता तथा क्षमता विकास सम्बन्धी नीति तथा मापदण्ड निर्धारण,

५. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, मूल विषय (कोर सब्जेक्ट) को पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास, ऐच्छिक विषयको पाठ्यक्रमसम्बन्धी मापदण्ड,

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षाको राष्ट्रिय मापदण्ड निर्धारण, राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण, माध्यमिक तहको अन्त्यमा लिइने परीक्षा सञ्चालन, प्रमाणीकरण र योग्यताको मान्यता तथा समकक्षता निर्धारण,

७. केन्द्रीय स्तरका विशिष्टीकृत, आवासीय र प्राविधिक विद्यालयको नीति, मापदण्ड, कानून, योजना, नियमन, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,

८. शैक्षिक परामर्श सेवा, कुटनैतिक नियोगबाट सञ्चालित विद्यालय वा शिक्षण संस्था, नेपाली पाठ्यक्रमका आधारमा विदेशमा सञ्चालन हुने शिक्षण संस्था सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, स्वीकृति, समकक्षता निर्धारण र नियमन,

९. शैक्षिक गुणस्तर मानक निर्धारण, मापन र नियमन तथा केन्द्रीय शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन,

११. शिक्षा सम्बन्धी राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थासँग सन्धि, सम्झौता, अभिसन्धि, सम्पर्क र समन्वय,

१२. प्रदेश तथा स्थानीय तहको शैक्षिक विषयमा नियमन तथा सहजीकरण ।

प्रदेश सरकारको जिम्मेवारी

१. शिक्षाको राष्ट्रिय नीति तथा मापदण्डको अधिनमा रही प्रदेश तहको शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम, प्रशासन, व्यवस्थापन र नियमन,

२. प्रदेश विश्वविद्यालय सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम, सञ्चालन र नियमन,

३. प्रदेश स्तरीय पुस्तकालय र संग्रहालय सम्बन्धी कानून, सञ्चालन तथा नियमन,

४. विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको सेवा, सर्त र सुविधाको सञ्चालन तथा अभिलेख व्यवस्थापन,

५. प्रादेशिक मानव संशाधन आवश्यकता प्रक्षेपण तथा मानव स्रोत विकास योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन,

६. प्रदेश स्तरबाट प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम निर्माण, कार्यान्वयन र नियमन,

७. माध्यमिक शिक्षाको समन्वय, अनुगमन तथा नियमन र माध्यमिक शिक्षाको कक्षा दशको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण,

८. विद्यालय तहको ऐच्छिक विषयको पाठ्यक्रम विकास, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री विकास, उत्पादन र वितरण,

९. विद्यालय तहका थप पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री छनौट तथा प्रयोग सम्बन्धी नीति, मापदण्ड, स्वीकृति र नियमन,

१०. प्रदेशस्तरमा प्राज्ञिक तथा नवप्रवर्तनात्मक अनुसन्धान र शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन,

११. प्रदेश स्तरका विशेष विद्यालय, प्राविधिक तथा व्यवसायिक तालिम केन्द्र अनुमति, स्वीकृति, सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन,

१२. विद्यालय तहका शिक्षकहरूको पेसागत विकास तथा तालिम सम्बन्धी पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री विकास, तालिम सञ्चालन र अनुगमन,

१३. विशेष शिक्षासम्बन्धी योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन,

१४. भाषा शिक्षण सम्बन्धमा योजना र कार्यक्रम व्यवस्थापन तथा संस्थाहरूको अनुमति वा स्वीकृति र नियमन,

१५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम सम्बन्धी पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री निर्माण, कार्यान्वयन र नियमन ।

स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी

१. प्रारम्भिक बाल विकास सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन एवं प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको अनुमति, सञ्चालन र व्यवस्थापन,

२. आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन तथा आधारभूत विद्यालय अनुमति, स्वीकृति, व्यवस्थापन र नियमन,

३. अनौपचारीक, वैकल्पिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,

४. निरन्तर सिकाई तथा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सम्वन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,

५. अभिभावक शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,

६. खुला तथा दूर शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,

७. आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन,

८. मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन,

९. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङकन र नियमन,

१०. गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन

११. विद्यालयको नामाकरण, नाम परिवर्तन र स्थानान्तरण,

१२. विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको अभिलेख, सुरक्षा र संरक्षण,

१३. स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास एवं कार्यान्वयन र संघ तथा प्रदेश स्तरबाट विकास गरिएका पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री वितरण एवं कार्यान्वयन सहजीकरण,

१४. विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि योजना तथा कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन,

१५. राष्ट्रिय मापदण्डका आधारमा सार्वजनिक विद्यालयको शिक्षक दरवन्दी पुनर्वितरण र मिलान,

१६. विद्यालयको नक्शाङ्कन, समायोजन तथा नियमन,

१७. सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,

१८. आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण,

१९. स्थानीय स्तरमा विद्यार्थी सिकाई उपलव्धीको परीक्षण र व्यवस्थापन,

२०. अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन, विद्यार्थी प्रोत्साहन व्यवस्थापन,

२१. स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप, प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्द्धन, र स्तरीकरण,

२२. सार्वजनिक विद्यालयलाई अनुदान प्रदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन,

२३. विद्यालयको आर्थिक अनुशासन, अनुगमन र लेखापरीक्षण,

२४. शिक्षक र कर्मचारीको क्षमता विकास, तालिम, अभिमुखीकरण, गोष्ठी, कार्यशाला, सञ्चालन,

२५. स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,

२६. विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको पुरस्कार र प्रोत्साहन व्यवस्थापन,

२७. अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालन तथा व्यवस्थापन

अनुसूची १२: राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन नीति, २०७६

सोचः

दिगो विकास र समृद्धिका लागि विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन ।

लक्ष्य :

विज्ञान प्रविधिको विकास, नव-प्रवर्तनको उपयोग र वैज्ञानिक संस्कृतिको प्रवर्द्धनबाट उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी नागरिकको गुणस्तरीय जीवनयापनमा सहयोग गर्दै समृद्ध नेपाल निर्माणमा योगदान गर्ने ।

उद्देश्यहरु :

विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्तनका उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम हुनेछन् :

१. विज्ञान, प्रविधि र नवप्रवर्तनको विकास एवम् उपयोगबाट राष्ट्रिय उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने ।

२. अनुसन्धान तथा विकासमा योग्य जनशक्ति परिचालन, विश्वका अत्याधुनिक (Cutting Edge) प्रविधिको प्रयोग, लगानी सुनिश्चितता र पुर्वाधार निर्माण गरी ज्ञानमा आधारित उद्यमशिलताको विकास गर्ने।

३. प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोग, वातावरणीय संतुलन, विपद् जोखिम न्यूनीकरण, औद्योगिकरणमा योगदान एवम् राष्ट्रिय सुरक्षाका लागि विज्ञान, प्रविधि तथा नवप्रवर्तनको अधिकतम उपयोग गर्ने।

४. विज्ञान प्रविधि सम्बन्धि पूर्वाधार विकास, संरचनागत परिवर्तन एवं कानुनी आधार तयार गरि वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास तथा नव-प्रवर्तनलाई सशक्त, क्रियाशिल र परिणाममुखी बनाउने।

५. परम्परागत तथा आधुनिक ज्ञान तथा प्रविधिको स्तरोन्नति एवम् अधुनिकीकरण, वैज्ञानिक संस्कारको विकास र अनुसन्धानमुखी शिक्षा प्रणालीलाई प्रोत्साहन गर्दै दक्ष एवं विज्ञ बैज्ञनिक र प्राविधिक जनशक्तिको विकास गर्ने।

नीतिहरु

माथिका उद्देश्यहरु प्रासिका लागि निम्न नीतिहरु अवलम्बन गरिनेछन् :

१. विज्ञान तथा प्रविधिको विकास एवम् अधिकतम् प्रयोगबाट उत्पादनका साधनहरुको दक्षतापूर्ण उपयोग गर्दै उद्यमशिलता विकास तथा उत्पादन बृद्धि गर्ने । (६.१)

२. विज्ञान प्रविधि र नवप्रवर्तनका माध्यवबाट कृषि, उद्योग पूर्वाधार विकास लगायतका क्षेत्रमा विविधीकरण एवम् अधुनिकीकरण गर्दै विकासमा तिब्रता हासिल गर्ने । (६.१)

३. वैज्ञानिक तथा प्राविधिक जनशक्तिलाई वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनमा आकर्षण गर्न उपयुक्त वातावरण तयार गर्ने। (६.२)

४. विश्वका उदियमान तथा अत्याधुनिक प्रविधिहरु अवलम्बन गर्दै प्रविधिमा आधारित पछिल्लो औद्योगिक क्रान्तिमा सक्रीय सहभागिता बढाई उत्पादन वृद्धि उन्मुख उद्यमशिलताको विकास गर्ने।(६.२)

५. वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनलाई उच्च प्राथमिकताका साथ लगानी सुनिश्चित गर्ने।(६.२)

६. वातावरण तथा पारिस्थितिक प्रणालीबिच सन्तुलन रहने गरि प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोग र संरक्षणका लागि वैज्ञानिक अनुसन्धान, उदियमान तथा उपयुक्त प्रविधिहरुको विकास र प्रयोग गर्ने।(६.३)

७. सामाजिक-आर्थिक रुपान्तरणका लागि संविधान प्रदत्त विज्ञान प्रविधिसँग सम्बन्धित मौलिक हकहरुमा नागरिकको पहूँच सुनिश्चित गर्न प्रविधिको अधिकतम प्रयोग र नव-प्रवर्तनको प्रवर्द्धन गर्ने।(६.३)

८. राष्ट्रिय सुरक्षालाई सुदृढ, सबल र प्रभावकारी बनाउन वैज्ञानिक अनुसन्धान, उपयुक्त एवं उदियमान प्रविधिको विकास र नव-प्रवर्तनको उपयोग गर्ने।(६.३)

९. विद्यमान अनुसन्धान निकायहरुलाई सवलिकरण, सुधार तथा नीतिगत दिशा-निर्देश र प्रभावकारी समन्वय गरी संघीय संरचना अनुरुप संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विकास र विस्तार गर्ने ।(६.४)

१०. मौलिक ज्ञान तथा परम्परागत प्रविधिको स्तरोन्नति तथा व्यवसायीकरण गर्न प्रोत्साहित गर्ने। (६.५)

११. अनुसन्धान र विकासमा प्रतिवद्ध प्रतिस्पर्धी जनशक्ति विकास गर्न विद्यालय तथा विश्वविद्यालय, तालीम प्रदायक संस्था र अनुसन्धानमूलक निकायहरुको संस्थागत क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने।(६.५)

रणनीतिहरु

माथि उल्लिखित नीतिको प्रभावकारी कार्यन्वयनको लागि निम्न रणनीति निर्धारण गरिएको छः

१. विज्ञान तथा प्रविधिलाइ उत्पादन शक्तिको रुपमा विकास गर्दै राष्ट्रिय उत्पादनका क्षेत्रमा व्यापक उपयोग गर्ने । (७.१)

२. उत्पादनका साधनहरुको दक्षतापूर्ण मितव्ययी र प्रभावकारी परिचालनका लागि विज्ञान प्रविधि र नवप्रवर्तनको उपयोग गर्ने । (७.१)

३. विज्ञान, प्रविधि तथा नवप्रवर्तन र उद्यमशिलताबिच सकारात्मक सहसम्बन्ध एवम् सामञ्जस्यता कायम गरी उद्यमशिलता प्रवर्दन गर्ने । (७.२)

४. कृषि क्षेत्रको व्यावसायिकरण, विविधीकरण तथा अधुनिकीकरणका लागि अधुनिक प्रविधिहरुको प्रयोग गर्ने । (७.२)

५. विकासका पूर्वाधार निर्माणमा उपयोगी प्रविधिहरुको विकास गरी पूर्वाधार निर्माणमा तिब्रता प्रदान गर्ने । (७.२)

६. अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनमा प्राज्ञिक निकाय तथा निजी क्षेत्रहरुलाई संलग्न गराउने वतवरण विकास गरिनेछ।(७.३)

७. देश-विदेशमा रहेका नेपाली तथा विदेशी वैज्ञानिक तथा प्राविधिकहरुलाई आकर्षित गर्दै सहकार्यको माध्यमबाट अनुसन्धानलाई सुसंगठित गरी समस्या-समाधान र नतीजामूलक बनाईनेछ।(७.३)

८. वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनको माध्यमबाट उत्पादकत्व र उत्पादनको गुणस्तर अभिवृद्दि गरि आर्थिक वृद्धिमा सहयोग पुर्याइनेछ।(७.४)

९. अनुसन्धान तथा विकास र नव-प्रवर्तन (Research-Development and Innovation) मा हुने स्वदेशी तथा विदेशी लगानीलाई राष्ट्रिय प्राथमिकताका क्षेत्रहरु निर्धारण गरी उपलव्धिपूर्ण बनाईनेछ।(७.५)

१०. वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनको प्रवर्द्धन गर्न प्राज्ञिक संस्था, अनुसन्धान निकाय तथा औद्योगिक प्रतिष्ठानवीच सहकार्य र साझेदारी विकास गर्ने। (७.५)

११. आपतकालीन सुरक्षा, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि वैज्ञानिक अनुसन्धान र प्रविधिको विकास तथा उपयोग गर्ने। (७.६)

१२. उदियमान प्रविधिको प्रयोग र नव-प्रवर्तनको माध्यमबाट प्राकृतिक स्रोतहरुको दोहन न्यून गरी प्राकृतिक स्रोतहरुमा मानव निर्भरता कम गरिनेछ। (७.६)

१३. गुणस्तरीय खाद्य र स्वास्थ्यजस्ता आधारभुत आवश्यकता हासिल गर्न विज्ञान प्रविधि र नव-प्रवर्तनका उपायहरुको अधिकतम प्रयोग गरिनेछ। (७.६)

१४. सुरक्षित आवास र स्वच्छ वातावरणको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न वैकल्पिक प्रविधि र निर्माण-सामग्री विकास गरिनेछ। (७.७)

१५. विज्ञान प्रविधिबाट लाभ हासिल गर्न विद्युत तथा सूचना प्रविधिलाई देशको सबै भागमा विस्तार गरी सार्वजनिक पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ। (७.७)

१६. जैविक, रासायनिक र पारमाणविक पदार्थहरुको सुरक्षित तथा शान्तिपूर्ण प्रयोगका लागि प्रविधिको विकास तथा उपयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ। (७.८)

१७. विपद् जोखिम न्यूनीकरण र आपतकालीन स्थिति निराकरणको लागि उपयुक्त प्रविधिको विकास गरिनेछ। (७.८)

१८. दिगो विकासका लक्ष्यहरु (SDGs) हासिल गर्न प्रविधि विकास तथा नव-प्रवर्तनलाई एकीकृत रुपमा अवलम्बन गरिनेछ। (७.८)

१९. संघीय एवं प्रादेशिक तहमा नीतिगत दिशा-निर्देश र प्रभावकारी समन्वयका लागि सस्थागत सयन्त्र निर्माण गर्नुका साथै विद्यमान अनुसन्धान निकायहरुको पुनः संरचना गरिनेछ । (७.९)

२०. संघीय तथा प्रादेशिक विशिष्टताका आधारमा विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तनको समग्र विकासका लागि विश्वस्तरीय अनुसन्धान केन्द्रहरु स्थापना गर्ने। (७.९)

२१. वैज्ञानिक अनुसन्धान तथा विकास र नव-प्रवर्तन (Research-Development and Innovation) र विज्ञान शिक्षालाई राष्ट्रव्यापी बनाउन स्थानीय, प्रदेश र संघलाई जोड्ने विज्ञान तथा प्रविधिको संस्थागत संरचना विकास गरिनेछ। (७.९)

२२. परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि तथा सीपका बारेमा प्राथमिक तहदेखि नै अध्ययन-अध्यापन गराउने। (७.१०)

२३. विज्ञान शिक्षालाई व्यवहारिक र प्रयोगात्मक बनाउँदै प्रमाणमा आधारित अनुसन्धान (Evidence based research) प्रक्रियासित आवद्ध गरिने । (७.१०)

२४. जनमानसमा वैज्ञानिक चेतना अभिवृद्धि गरी छद्म-विज्ञान (Pseudoscience), अन्धविश्वास र कुरीतिलाई हटाइनेछ। (७.१०)

२५. परम्परागत मौलिक प्रविधिहरुको स्तरोन्नति, वैज्ञानिक अनुसन्धान तथा प्रविधि विकास र उपयोगमा सहयोग र क्षमता अभिवृद्दी गरिनेछ।(७.१०)

२६. परम्परागत मौलिक ज्ञान र सीपमा आधारित वस्तुहरुको उत्पादनलाई ग्राह्यता दिई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा त्यस्ता उत्पादनको प्रवेशको प्रवर्द्धन गरिनेछ।(७.१०)

२७. विज्ञान प्रविधिमा रुचि, सिर्जनशीलता र विश्लेसणात्मक क्षमता अभिवृद्धी गर्न शिक्षण सिकाइलाई प्रारम्भिक शिक्षादेखि नै प्रयोगात्मक र व्यवहारिक बनाउने।(७.११)

२८. वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनका क्षेत्रमा थप अवसरहरु सिर्जना गरी समाजका विभिन्न तह/तप्कामा क्रियाशील प्रतिभाहरुलाई उद्यमशीलतासित आवद्ध गरिनेछ।(७.११)

२९. विज्ञान तथा प्रविधिको अनुसन्धान र नव-प्रवर्तनको प्रवर्द्धन गर्न संघीय संरचना (संघ, प्रदेश र स्थानीय) अनुरुपका सबै सरकारको प्राथमिकता र दायित्व सिर्जना गरिनेछ।(७.११)

कार्यनीतिहरु

माथिका रणनीतिको प्रभावकारी कार्यन्वयनको लागि निम्न कार्यनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछन् :

<u>उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि</u>

१. उदीयमान तथा अधुनिक प्रविधिको प्रयोग अभिबृद्धि गरी प्राकृतिक स्रोतमाथिको मानवीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्दै लगिनेछ ।

२. विज्ञान तथा प्रविधिलाइ उत्पादनका सबै क्षेत्रमा एकीकरण गर्न सम्बद्ध कानूनी तथा सस्थागत सयन्त्रबिच प्रभावकारी समन्वय गरिने छ ।

३. उद्यमशिलता प्रवर्धन गर्ने प्रकृतिका वैज्ञानिक तथा प्राविधिक अनुसन्धान एवम् नवप्रवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरु सञ्चालन ।

४. बायो न्यानो तथा न्युक्लियर प्रविधिहरुको विकास र उपयोगबाट कृषि क्षेत्रको व्यावसायिकरण, विविधीकरण तथा अधुनिकीकरणमा सहयोग गरिनेछ ।

५. सडक, विद्युत, पुल, भवन निर्माण लगायतका भैतिक पूर्वाधार विकासमा अधुनिक प्रविधिहरुको प्रयोग गरी पूर्वाधार निर्माणलाइ छिटो, सहज र गुणस्तरीय बनाइनेछ ।

<u>ज्ञान सम्बर्धन र जनशक्ति परिचालन</u> :

१. परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि र सीपहरुको संकलन, अनुसन्धान गरी शैक्षिक पाठ्यक्रममा आवद्ध गरिनेछ।

२. विज्ञान शिक्षणलाई प्रयोगात्मक क्रियाकलापसँग आवद्ध गरी शिक्षणलाई व्यवहारिक र रुचिपूर्ण बनाईनेछ।

३. स्थानीय ,प्रादेशिक र राष्ट्रिय स्तरमा विज्ञान मेला, प्रदर्शनी, ओलिम्पियाड ,वैज्ञानिक प्रतिभा खोजी जस्ता कार्यक्रमहरु संचालन गरिनेछ।

४. प्रत्येक युवा नेपाली नागरिकलाई प्राविधिक सीपयुक्त र दक्ष बनाउन विज्ञान प्रविधि सम्बन्धि तालीम तथा क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

५. युवा वैज्ञानिक जनशक्तिलाई विद्यालय/स्थानीय तहमा आवद्ध गराई युवा वैज्ञानिक स्वयं-सेवा)जनतासँग युवा वैज्ञानिक (कार्यक्रम संचालन गरिनेछ।

६. प्रतिष्पर्धाको आधारमा अनुसन्धान वृत्ति, छात्रवृत्ति, प्रतिभा कदर प्रोत्साहन, सहुलियतपुर्ण विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन ऋण तथा पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ।

७. समन्वय र सहकार्यमा मौलिक ज्ञान तथा सीपमा आधारित उद्योग स्थापना गरी त्यस्ता उद्योगहरूको व्यवसायिकरणका लागि सहुलियतपूर्ण ऋण उपलव्ध गराइनेछ।

८. पुर्खौंदेखि परम्परागत मौलिक ज्ञान र प्रविधिको जगेर्ना र विकास गर्दै त्यस्ता सीपहरूको स्तर निर्धारण गरी औपचारिक शिक्षासँग समकक्षता हुनेगरी डिग्री प्रदान गरिनेछ।

९. वैज्ञानिक अनुसन्धान, विकसित प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन सम्बन्धि सूचना एवं वैज्ञानिक र विज्ञहरुको व्यवस्थित अभिलेख राखी प्रविधि विकासमा उपयोग गर्न विज्ञान, प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन डाटाबेस (Science, Technology and Innovation Database) को विकास गरिनेछ।

१०. देशभित्र र बाहिर सक्रीय रहेका नेपाली वैज्ञानिक तथा प्राविधिकहरुको विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन सञ्जाल (Science, Technology and Innovation Network) स्थापना गरी बौद्धिक सञ्चार (Brain Circulation) को माध्यमबाट प्रविधि विकासमा संलग्न गराईनेछ।

११. वैज्ञानिक चेतनाको विस्तार र नव-प्रवर्तन प्रतिभाहरुलाई प्रविधि विकासमा संलग्न हुन प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा विज्ञान तथा नव-प्रवर्तन प्रवर्द्धन केन्द्र (Science Technology and Innovation Promotion Center) को विकास गरिनेछ।

<u>क्षमता अभिबृद्धि तथा उद्यमशिलता प्रवर्द्धन</u> :

१. परम्परागत ज्ञानको प्रलेखिकरण, त्यसबाट विकसित प्रविधि तथा वस्तुको वौद्धिक सम्पत्ति अधिकार प्राप्ति, संरक्षण, प्रवर्द्धन, गुणस्तरको सुनिश्चितता लगायत व्यबस्था गरिनेछ।

२. अनुसन्धान र नव-प्रवर्तनको माध्यमबाट परम्परागत ज्ञान र सीपमा आधारित मौलिक उत्पादनलाई परिष्कृत गरी गुणस्तरीय वस्तु उत्पादन गरिनेछ।

३. वैज्ञानिक ज्ञानको उन्नयन ,अनुसन्धान र प्रविधि विकासमा संलग्न वैज्ञानिक तथा प्राविधिकहरुलाई उच्च शिक्षा अध्ययनको लागि छात्रवृति ,पोस्ट-मास्टर/पोस्ट-डक्टरल फेलोसिप लगायतका अवसरहरु प्रदान गरिनेछ।

४. सफल प्रविधिहरुको विकास गरी ज्ञान सीप र दक्षताको प्रदर्शन गरेका नव-प्रतिभाहरुको उपलव्धिलाई व्यवसायीकरण र उद्यमशील बनाउन प्रोत्साहित गरिनेछ।

५. प्रतिभावान वैज्ञानिक/प्राविधिकहरुलाई समावेशिताका आधारमा वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनका अवसरहरु उपलब्ध गराइनेछ।

६. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिष्ठान/विश्वविद्यालयहरुसित सम्पर्क विस्तार गरी वैज्ञानिकहरुको क्षमता र पहुँच अभिवृद्धि गरिनेछ।

७. उद्यमी वैज्ञानिक/प्राविधिक र राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय लगानीकर्तावीच सम्पर्क तथा सहकार्य विस्तार गरी ज्ञान सीप र प्रविधि विकास गर्ने अनुकूल वातावरण बनाईनेछ।

८. वैज्ञानिक अनुसन्धान ,प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनलाई थप प्रवर्द्धन गर्न अनुसन्धान तथा विकासमा कूल ग्राईस्थ उत्पादनको न्यूनतम एक प्रतिशत पुऱ्याईनेछ।

९. नव-प्रतिभावान युवा वैज्ञानिकहरुका रणनीतिक अनुसन्धान ,उद्यमशीलता र व्यवसायिकता विकासका लागि सरकारी तथा निजी क्षेत्रको योगदानमा विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन कोष स्थापना गरी सञ्चालन गरिनेछ ।

१०. प्रादेशिक विशिष्टता तथा उपलव्ध जनशक्ति अनुसार प्रविधि ज्ञान र सीपमा आधारित उद्यमशिलता विकास गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ।

११. निजी क्षेत्रहरुलाई प्रविधि अनुसन्धान ,नव-प्रवर्तन र मा आकर्षित गर्न कर ,भन्सार छुट आदिमा सहुलियत प्रदान गरिनेछ।

१२. नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा-प्रतिष्ठान लगायतका अन्य अनुसन्धान प्रतिष्ठानहरुमा अनुसन्धानमा आधारित स्नातकोत्तर र विद्यावारिधी कार्यक्रम संचालन गर्न विशिष्टताको आधारमा विभिन्न विश्वविद्यालयसँग सहकार्य गर्ने व्यवस्था गरिनेछ।

पूर्वाधार विकास तथा सुरक्षा :

१. प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोगलाई टेवा पुग्नेगरी औषधिजन्य जडिबुटी, सुगन्धित वनस्पति लगायतका उच्चमूल्यका वस्तु उत्पादन गर्न देशभित्रै कच्चा पदार्थको प्रोसेसिंग गर्ने प्रविधि विकासमा प्रोत्साहन गरिनेछ।

२. वायु, पानी र माटो प्रदुषण न्यूनीकरण, सन्तुलित पारिस्थितिक प्रणाली कायम राख्न हरीत र चुस्त प्रविधि (Green and Smart Technology) को बहुआयामिक विकास र अधिकतम उपयोग गरिनेछ।

३. कृषिमा आधुनिकीकरण, माटो व्यबस्थापनका लागि जैविक, नानो र अन्य नव-प्रवर्तित प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ।

४. विज्ञान संग्रहालय, प्रविधि पार्क निर्माण लगायत अनुसन्धान तथा विकास र नव-प्रवर्तन (R&D and I) का लागि सरकार, नीजि क्षेत्र, र वैज्ञानिकहरुवीच सहकार्य गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।साथै यस्ता परियोजनामा अन्तर्राष्ट्रिय लगानीकर्तालाई समेत आकर्षित गरिनेछ।

५. वैज्ञानिक अनुसन्धान तथा प्रविधि विकास मार्फत समाजलाई हानी-नोक्सानी हुने गतिविधिहरुमा नियन्त्रण गर्न नैतिक अनुमति (Ethical Permission) को प्रावधान लागु गरिनेछ।

६. राष्ट्रिय तथ्याङ्क, सूचना व्यवस्थापन, र साइबर सुरक्षाका लागि उपयुक्त प्रविधिको विकास गरिनेछ।

७. राष्ट्रिय सुरक्षा र सम्वेदनशिलता कायम राख्न सम्बन्धित सुरक्षा निकायसित परामर्श गरी आधुनिक प्रविधि, एवं सूचना संयन्त्रको विकास गरिनेछ।

८. सामाजिक, आर्थिक र बैयक्तिक सूचना उपभोगमा सुरक्षाको प्रत्याभूति र अपराध नियन्त्रण गर्न विधिविज्ञान (फरेन्सिक साइन्स) लगायतका नवोदित प्रविधिहरुको उपयोग गरिनेछ।

९. जैविक सूचना, आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्स, रोबोटिक्स, जस्ता उदियमान र नविनतम् प्रविधिहरुको अधिकतम उपयोग गरी उद्योग, व्यवसाय र अन्य क्षेत्रहरुको तिब्र विकासमा सघाउ पु-याईनेछ।

१०. रोगहरुको निदान र उपयुक्त उपचारका लागि जेनेटिक, ईम्युनो प्रविधिहरुको अधिकतम उपयोग गरी चिकित्सा पद्धतीलाई थप व्यवस्थित गरिनेछ।

११. पारमाणविक, रासायनिक तथा जैविक पदार्थको वैज्ञानिक अनुसन्धान र शान्तिपूर्ण प्रयोगका लागि आवश्यक प्रविधिको विकास गरिनेछ।

१२. जैविक, रासायनिक र पारमाणविक पदार्थ, प्रविधि वा अन्य स्रोतको दुरुपयोग र दुर्घटनाबाट हुनसक्ने हानी-नोक्सानीको न्यूनीकरणका लागि अनुगमन र नियन्त्रण प्रणालीको विकास गरिनेछ।

१३. विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि भू-उपग्रह, ड्रोन लगायतका प्रविधिमा आधारित प्रणालीको विकास र विस्तारमा सघाउ पु-याईनेछ।

१४. सुरक्षित र सुलभ आवास निर्माणका लागि पदार्थ विज्ञान, काष्ठ तथा गैह्र काष्ठ पैदावारको वैज्ञानिक अनुसन्धान गरी उपयुक्त प्रविधिको विकास गरिनेछ ।

१५. परिक्षण, प्रमाणिकरण तथा क्यालिब्रेसनका लागि संघीय तहमा बहु-विधागत (Multi-Disciplinary) प्रयोगशाला र प्रदेशतहमा विशिष्टता अनुरुप विधागत अनुसन्धान तथा सेवा केन्द्रहरु स्थापना गरिनेछन्।

१६. प्रविधिको पछिल्लो औद्योगिक क्रान्तिमा सहभागी हुँदै भौतिक विज्ञान (Physical Sciences) तथा जीव विज्ञानको अनुसन्धानशाला विकास गरिनेछ।

१७. उच्च धरातलीय अनुसन्धानका लागि नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा-प्रतिष्ठान अन्तर्गत International Research Centre for High Altitudes को गुरुयोजना तयार पारी संचालन गरिनेछ।

<u>संस्थागत सुधार तथा समन्वय</u> :

१. वैज्ञानिक अनुसन्धान र प्रविधि विकासमा थप प्रवर्द्धन गर्न सार्वजनिक अनुसन्धान निकायहरु बिच सहकार्यको संस्कृतिलाई प्रोत्साहन गरी ती निकायहरूमा अनुसन्धानकर्ताहरुको पहुँच सुनिश्चित हुने वातावरण सिर्जना गरिनेछ।

२. वैज्ञानिक अनुसन्धान,प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनमा संलग्न निकायहरुमा उपलब्ध अनुसन्धान पूर्वाधार तथा प्रविधिको स्वतन्त्र विज्ञ समूहबाट निरिक्षण गराई सुदृढीकरण ,स्तरोन्नत ,पुनर्संरचना तथा पुनर्गठन गरिनेछ।

३. वैज्ञानिक अनुसन्धान तथा प्रविधि विकासमा संलग्न हुने संस्थाहरुको संस्था दर्ता तथा नवीकरण कार्यलाई कार्यविधि बनाई सहज बनाइनेछ।

४. अनुसन्धान कार्यमा संलग्न निकायहरुबाट नतीजामुलक प्रतिफल प्राप्त गर्न नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा-प्रतिष्ठान लाई वैज्ञानिक अनुसन्धानको एपेक्स वडी (Apex Body) को रुपमा विकास गर्ने र संघीयता अनुरुप सांगठनिक सुदृढिकरण ,सुधार एवं पुनर्संरचना गरिनेछ।

५. संघीयता अनुरुप विज्ञान तथा प्रविधिको समानुपातिक विकास गर्न आवश्यकतानुसार विभागहरू स्थापना गरिनेछ।

प्राथमिकता क्षेत्रहरु

वैज्ञानिक अनुसन्धानबाट विकसित विश्वका नविनतम् र अत्याधुनिक (Cutting Edge) प्रविधि विशेष गरी आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्स, सूचना प्रविधि, ईन्जिनियरींग, नानो प्रविधि, बायो प्रविधि, अन्तरिक्ष र परमाणु विज्ञानको अधिकतम उपयोग गर्न देहाय वमोजिम प्राथमिकता क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ :

१. औद्योगिक उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि,

२.	कृषिको व्यवसायिकरण र भूमिको उपयोग,

३.	दीगो पूर्वाधार विकास (आवास, खानेपानी, पर्यटन र हरित ऊर्जा)

४.	जैविक तथा बहुमूल्य खनिज स्रोतको दीगो उपयोग,

५.	वातावरण, जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिम न्यूनीकरण

६.	सुशासन र सेवा प्रवाह, साइवर तथा राष्ट्रिय सुरक्षा,

संस्थागत व्यवस्था

विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्तनलाई फड्को मार्ने गरी उपयोग गर्न संघीय एवं प्रादेशिक तहमा नीतिगत दिशा-निर्देश र प्रभावकारी समन्वयका लागि संघीय तहमा उच्चस्तरीय विज्ञान प्रविधि विकास तथा समन्वय परिषद् रहने छ। प्रदेश र स्थानीय तहमा विज्ञान, प्रविधि तथा नवपर्वतन सम्बन्धी कार्यलाई प्रभावकारी समन्वय गरी विकास र विस्तार गर्न आवश्यक संस्थागत व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।

अनुसूची १३: शिक्षाको सोच पत्र २०७९

दीर्घकालीन दृष्टिकोण एवम् सुधारका स्तम्भ

राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति समर्पित सकारात्मक सोचयुक्त, शिक्षित, सभ्य र उर्जाशील देशभक्त सक्षम जनशक्ति/नागरिकको विकास गर्ने बृहत्तर सोचका लागि यो सोचपत्र तयार गरिएको छ ।यस सोचपत्रमा समकालीन समस्या तथा चुनौतीको सामना, आवश्यकताको सम्बोधन र अवसरहरूको उपयोग गर्ने गरी देहायका दीर्घकालीन दृष्टिकोण र सुधारका स्तम्भ तय गरिएका छन् :

दीर्घकालीन दृष्टिकोणः

"शिक्षित, सभ्य, स्वस्थ र सक्षम जनशक्ति; सामाजिक न्याय, रूपान्तरण र समृद्धि"

सुधार तथा परिवर्तनका स्तम्भ (प्रमुख रणनीति)

दीर्घकालीन दृष्टिकोणअनुरूपको शिक्षा प्रणाली विकासका लागि निम्नानुसारका नीतिगत, संस्थागत र कार्यक्रमगत रणनीति अवलम्बन गरिने छः

नीतिगत

१.	बाल विकास, हेरचाह र शिक्षाको समग्र दृष्टिकोणलाई एकीकृत रूपमा सम्बोधन हुने गरी प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षालाई व्यवस्थित गर्ने

२.	पूर्व प्राथमिक शिक्षाको अवधि निश्चित गरी समान बनाउने

३.	स्थानीय, राष्ट्रिय तथा भूमण्डलीय सन्दर्भ समेतलाई दृष्टिगत गरी पाठ्यक्रमको निरन्तर अद्यावधिक गरी गुणस्तरीयता कायम गर्ने

४.	ज्ञानमा आधारित समाज र अर्थतन्त्रको निर्माणबाट सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणका लागि उच्च शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्रतिस्पर्धी, रोजगारमूलक, नवप्रवर्तनात्मक, प्रविधिमैत्री र अनुसन्धानमूलक बनाउने

५.	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमलाई सामाजिक प्रतिष्ठासँग आबद्ध गर्ने

६. विद्यालय, शिक्षालय र विश्वविद्यालयको वर्गीकरण गर्ने
७. उच्च शिक्षामा गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाई अनुदान आबद्ध गर्ने
८. स्थानमान ग्रिडका आधारमा उच्च शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्ने
९. उच्च शिक्षाका कार्यक्रमहरूलाई गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्ययन प्रणालीमा आबद्ध गर्ने
१०. शिक्षक, प्रधानाध्यापक र प्राध्यापकलाई जवाफदेही बनाउने
११. सबै तह र किसिमको शिक्षालाई सबैका लागि सर्वसुलभ, सान्दर्भिक एवम् पहुँचयोग्य बनाउन औपचारिक, अनौपचारिक, वैकल्पिक र खुला शिक्षा प्रणालीको अवलम्बन गर्ने
१२. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबिचको समन्वय प्रभावकारी बनाउने
१३. विपत् जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रमलाई एकीकृत योजनामा समावेश गर्ने।
१४. हरेक शैक्षिक कार्यक्रममा गुणस्तर सुनिश्चतता तथा प्रत्ययन प्रणाली क्रमशः लागु गर्ने

संस्थागत

१. सबै बालबालिकालाई पूर्वप्राथमिक शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चित गरी आधारभूत शिक्षाको कक्षा १ मा प्रवेशका लागि तयार बनाउने
२. बालमैत्री, शिक्षकमैत्री, लैङ्गिकमैत्री तथा अपाङ्तामैत्री भौतिक एवम् शैक्षिक वातावरणको निर्माण गर्ने
३. सबै नागरिकका लागि आजीवन/जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउने
४. सबै नागरिकलाई सिपयुक्त बनाउने
५. सबै तहका शैक्षिक संस्था, निकाय तथा पदाधिकारीमा जवाफदेही पारदर्शिता र आर्थिक अनुशासन कायम गर्ने
६. समग्र शैक्षिक प्रणालीलाई उत्तरदायी (रेस्पोन्सिभ) बनाउने
७. नेपालस्तरीय पेसागत वर्गीकरण (Nepal Standard Classification of Occupation, NSCO) का आधारमा जनशक्ति प्रक्षेपणउत्पादन र अर्थतन्त्रको विभिन्न आर्थिक क्षेत्र तथा पेसासँग आ ,बद्ध गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने
८. पूर्वाधार निर्माणसम्बन्धी कार्य तीन वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
९. सबै प्रकारका संरचनामा प्रविधि जडान गरी उत्थानशील (Resiliance) संरचना निर्माण गर्ने

कार्यक्रमगत

१. सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना हुने अवसर सुनिश्चित गर्ने
२. आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क तथा माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क गर्ने
३. गुणस्तरयुक्त सिकाइका साथ तह पूरा गर्ने अवसर प्रदान गर्ने
४. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा समावेशी तथा समतामूलक पहुँच विस्तार गरी प्राज्ञिक एवम् व्यावसायिक ज्ञान, सिप र दक्षता भएका जनशक्तिको सङ्ख्यामा वृद्धि गर्ने
५. शिक्षामा प्रवेशका अतिरिक्त पहुँच एवम् उपलब्धिमा समेत लैङ्गिक समानता कायम गर्ने
६. शिक्षामा विनियोजन हुने बजेटमा अभिवृद्धि गरी दिगो शैक्षिक लगानीको सुनिश्चित गर्ने
७. समग्र शैक्षिक प्रणालीमा शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने
८. अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा सूचना प्रणालीलाई चुस्त दुरूस्त बनाउने
९. सबै प्रकारका शैक्षिक सवाल तथा गतिविधिमा नागरिक सहभागिता सुनिश्चित गर्ने

१०. शिक्षक, प्रधानाध्यापक, प्राध्यापक एवम् व्यवस्थापकको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
११. विज्ञान र प्रविधिमा पहुँचको विस्तार गर्ने
१२. कम्तीमा ४० प्रतिशत पाठ्यक्रम प्रविधिको माध्यमबाट कार्यान्वयन गर्ने।
१३. सान्दर्भिक र उपयोगी गुणस्तरीय शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता, विकास र उपयोगमा जोड दिने
१४. विविधतापूर्ण साधनको विकास गरी व्यावहारिक विद्यार्थी मूल्याङ्कनका माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्ने
१५. शिक्षक अभिभावकको नियमित अन्तरक्रिया र संवाद गर्ने
१६. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (EMIS) सुदृढ गर्ने

विद्यालय शिक्षा

<u>राष्ट्रिय उद्देश्य</u>

विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य निम्नानुसार हुने छन् :

१. प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने

२. राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने

३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगार उन्मुख, उत्पादनमुखी, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने

४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुऱ्याउने

५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने

६. प्रत्येक व्यक्तिमा शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवादउन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मद्दत गर्ने

७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने

८. वैज्ञानिक अवधारणा, तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुझबुझ भएका खोज तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने

९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपुण नागरिक तयार गर्ने

१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भई नेपालको इतिहास, भूगोलको ज्ञान भएको नेपाली पहिचान र जीवनशैलीप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने

११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपत् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने

१२. सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका निम्ति आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने

रूपान्तरणका क्षेत्र र उपलब्धि

यस सोचपत्रमा उल्लिखित विद्यालय शिक्षाका उद्देश्य पूरा गर्न देहायका रूपान्तरणका क्षेत्र पहिचान गरिएका छन् ।यस्ता रूपान्तरणका क्षेत्रअन्तर्गत आगामी ५, १० र १५ वर्षमा हासिल गर्ने अपेक्षा देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१५ वर्ष
विद्यालय	१. सबै शिक्षण संस्थामा न्यूनतम मापदण्ड पूरा, २. निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयन ३. पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा स्वायत्त ४. समावेशी शैक्षिक वातावरण ५. सार्वजनिक विद्यालयको सुदृढीकरण	१. आदर्श शैक्षिक वातावरणको निर्माण २.सार्वजनिक शिक्षामा आकर्षण र विश्वास ३. शान्ति क्षेत्रको रूपमा विकास ४. शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चित	सबै विद्यालय- समान स्तरः विद्यालय शिक्षामा अन्तर्राष्ट्रिय गुणस्तर
बालबालिका	१. स्वस्थ, सक्रिय, सक्षम र अनुशासित २. अधिकार र कर्तव्यप्रति सचेत ३. मौलिक मूल्य, मान्यता, दर्शन, पहिचानप्रति परिचित ४. तार्कित,अनुशासित नैतिक	१. पाठ्यक्रमबमोजिमको सिकाइ उपलब्धि एवम् जीवनोपयोगी सिप प्राप्त र उपयोग २. सिर्जनात्मक क्षमताको विकास ३. समालोचनात्मक, परिश्रमी, स्वावलम्बी ४. चारित्रिक र नागरिक गुणको विकास	१. सिद्धान्त र व्यवहार मिलाउन अभ्यस्त २. विश्लेषणात्मक, स्वउत्प्रेरित, आत्मविश्वासी, खोजमूलक ३. सदाचारयुक्त ४. उच्च सिकाइ उपलब्धि
शिक्षक	विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही; प्रविधिको उपयोग गर्न सक्षम; प्रविधि मैत्री; शैक्षणिक ज्ञान, सिप र तौरतरिकामा परिवर्तन भई कक्षाकोठामा प्रतिविम्वित गर्न सक्षम, प्रत्येक वर्ष	सिकाइमा नविन प्रविधिको खोजी, विकास र प्रयोग गर्न सक्षम; खोजमूलक, अन्तरक्रियात्मक र नवप्रवर्तनात्मक क्रियाकलाप सञ्चालन; मेधावी जनशक्तिको शिक्षण सेवामा आकर्षण वृद्धि,	पहिलो रोजाइको पेसा; रोलमोडल, स्वतस्फूर्त रूपमा क्षमता विकासमा सहभागी

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१५ वर्ष
	क्षमता विकासमा सहभागी/अवसर	विद्यालय तहमा क्षमता विकासको अवसर	
सिकाइको अवस्था	सिकाइ उपलब्धिमा २० प्रतिशत सुधार	सिकाइ उपलब्धिमा ४० प्रतिशत सुधार	अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको उपलब्धि

सुधारका कार्य

नेपालमा कक्षा एकदेखि कक्षा १२ सम्मको विद्यालय शिक्षाको संरचना सञ्चालनमा रहेको छ । एक वर्ष अवधिको प्रारम्भिक बाल शिक्षादेखि कक्षा आठसम्मको नौ वर्ष अवधिको शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा र कक्षा नौदेखि कक्षा बाह्रसम्मको चार वर्ष अवधिको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षा मानिएको छ । यसै खण्डको ४.२ मा उल्लेख भएका विद्यालय शिक्षाका समस्या तथा चुनौतीको समाधान एवम् ४.३ मा राखिएको विद्यालय शिक्षाको उद्देश्य हासिल गर्नका लागि निम्नानुसारका सुधारका कार्य सञ्चालन गरिने छः

विद्यालयीय सुविधाको सुनिश्चितता

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि विद्यालयीय सुविधाको सुनिश्चितता गर्न सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. विद्यालयको मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने

२. विद्यार्थी निरन्तरता र तह पूरा गर्ने दर सुधार गर्ने

३. निर्धारित मापदण्डबमोजिम घुम्ती विद्यालय, बहुकक्षा शिक्षण विद्यालय, नमुना विद्यालय, विशेष विद्यालय, केन्द्रीय विद्यालय सञ्चालन गर्ने

४. प्रत्येक बालबालिकाका लागि आधा घण्टाको दुरीमा विद्यालयीय सुविधा सुनिश्चित गर्ने

५. विद्यालय शिक्षाको विद्यालयगत एवम् स्थानीयगत रूपमा वर्गीकृत सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, प्रकाशन गर्ने स्वचालित प्रणाली सञ्चालन हुने

६. पाँच वर्षभित्र विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भित्र्याउने

७. भूगोल र सामाजिक बनोटका आधारमा जिआइएस प्रणालीको अवलम्बन गरी विद्यालय नक्साङ्कन गर्ने

८. नक्साङ्कनको आधारमा विद्यालयको समायोजन तथा पुनर्वितरण गर्ने

९. सुविधासम्पन्न ठूला विद्यालय स्थापना, विकास र सञ्चालनमा जोड दिने

१०. विद्यालयको सेवा क्षेत्र निर्धारण गर्ने । सेवा क्षेत्र भित्रका बालबालिकाको स्तरीय निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने दायित्व स्थानीय तहको हुने कानुनी व्यवस्था गर्ने

११. प्रत्येक स्थानीय तहमा कम्तीमा एकओटा नमुना विद्यालय बनाउने

१२. लक्षित समूहका लागि आवासीय विद्यालय सञ्चालन गर्ने

१३. परम्परागत विद्यालय (गुरूकुल, गुम्बा, मदरसा) को मूलप्रवाहीकरण गर्ने

१४. अपाङ्गताअनुकूल संस्थागत संरचना र सिकाइ सामग्रीको प्रबन्ध गर्ने

१५. आवश्यकताका आधारमा आवासीय तथा विशेष विद्यालय स्थापना र सञ्चालन गर्ने

१६. प्रत्येक पालिकास्तर, प्रदेशस्तर र राष्ट्रिय स्तरमा क्रमशः प्रविधिमैत्री नमुना विद्यालय स्थापना गर्ने

१७. कक्षा १-८ र कक्षा ९-१२ का छुट्टाछुट्टै विद्यालयको अवधारणा कार्यान्वयनमा ल्याउने

१८. मुलुकभरका विद्यालयमा भौतिक एवम् शैक्षिक पूर्वाधार मापदण्डको आधारमा समान बनाउने

१९. हरित विद्यालयको अवधारणालाई कार्यान्वयन गर्ने

आदर्श शैक्षिक वातावरणको निर्माण

आदर्श शैक्षिक वातावरण निर्माण गर्न सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. सुरक्षित र सिकाइमैत्री विद्यालय वातावरणको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने

२. स्वच्छ खानेपानी, सफा कक्षा कोठा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता गर्ने

३. हरित विद्यालयको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने

४. शिक्षक एवम् विद्यार्थीमैत्री शैक्षिक एवम् भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने

५. खेलकुद मैदान र खेल सामग्रीको व्यवस्था गर्ने

६. छात्र तथा छात्राका लागि आराम कक्ष (Rest Room) सहितको अलग अलग शौचालय प्रबन्ध गर्ने

७. विद्यालय भवनको रङ मापदण्ड (कलर कोड) लागु गर्ने

८. विद्यालय घेरावार गरी सुरक्षित बनाउने

९. भर्चुअल सिकाइका लागि उपयुक्त भौतिक एवम् प्राविधिक व्यवस्थापन गर्ने

१०. पोषणयुक्त र स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्ध गर्ने

११. विद्यालय तहमा हुने सबै प्रकारका भय, विभेद र दुर्व्यवहारको अन्त्य गर्ने

१२. विद्यालय शान्ति क्षेत्रको अवधारणालाई कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने

१३. बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री र अपाङ्गतामैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन, मनोवैज्ञानिक व्यवस्थापन एवम् शैक्षणिक व्यवस्थापन गर्ने

१४. शैक्षिक सामग्री र बाल सन्दर्भ सामग्री व्यवस्था गर्ने

१५. हरेक विद्यालयमा बुक कर्नर एवम् पुस्तकालय बनाउने

१६. कक्षाकोठामा सूचना प्रविधिका सामग्री जडान गर्ने

१७. माध्यमिक तहमा प्रयोगशाला तथा पुस्तकालय अनिवार्य रूपमा स्थापना गरी विद्यार्थीको सहज पहुँच स्थापित गर्ने

१८. विद्यालयमा विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाको व्यवस्था गर्ने

१९. आपत्कालीन एवम् सङ्कटपूर्ण अवस्थामा समेत सकाइ निरन्तर हुने गरी बहुप्रकारका विपत्प्रति संवेदनशील बनाउन क्षमता विकास तालिमको व्यवस्था गर्ने

२०. विद्यालयमा विपत न्यूनीकरण गर्न स्वयम्सेवक परिचालन गर्ने व्यवस्था गर्ने

२१. प्रविधियुक्त (डिजिटल) विद्यालय विकास मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

२२. अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलापको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने

२३. विद्यार्थीको व्यक्तिगत विविधता झल्किने गरी वैयक्तिक घटना-अभिलेख (पोर्टफोलियो) तयार गर्ने

२४. बालबालिकाको उमेर तथा शारीरिक विकासको अवस्थाअनुसारको फर्निचर तथा पूर्वाधार बनाउने

२५. सक्षम, बालबालिकामैत्री, प्रशिक्षित, योग्य, उत्तरदायी एवम् स्वयम् उत्प्रेरित पर्याप्त शिक्षकको व्यवस्था गर्ने

२६. व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीलाई तालिम दिने

२७. अभिभावक शिक्षा दिने

शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास गर्न सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. मापदण्डबमोजिम शिक्षक दरबन्दी थप, मिलान तथा पुनर्वितरण गर्ने

२. शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा शिक्षक सरुवा शैक्षिक सत्रको अन्तिम र सुरु महिनामा मात्र गर्ने

३. समयमै शिक्षक विज्ञापन एवम् सिफारिस हुने गरी वार्षिक पदपूर्ति क्यालेन्डर तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने । प्रत्येक शैक्षिक सत्रको सुरुमा नवप्रवेशी शिक्षकलाई कक्षाकोठामा शिक्षणका लागि योग्य हुने गरी सेवा प्रवेश तालिम सम्पन्न गर्ने

४. सबै शिक्षकलाई सेवा प्रवेश, सेवाकालीन तथा पुनर्ताजगी तालिमको प्रबन्ध गर्ने

५. अनलाइन तथा अफलाइन दुवै मोडमा तालिम सञ्चालन गर्ने

६. दक्ष शिक्षकद्वारा भर्चुअल शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने

७. तालिमलाई कक्षाकोठामा आधारित बनाउने

८. दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम प्रदान गराउने

९. मागमा आधारित तालिम सञ्चालन गरिने

१०. तालिमको आवश्यकता पहिचानलाई वस्तुनिष्ठ बनाइने

११. शिक्षकले तालिममा सिकेका ज्ञान तथा सिपलाई कक्षाकोठामा प्रतिबिम्बित गराउने वातावरण सिर्जना गर्न अनुगमन तथा स्थलगत सहायता प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याउने

१२. स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षकको समूह बनाई नियमित बैठक, अन्तर्क्रिया गर्ने

१३. प्रधानाध्यापकलाई शिक्षकका कार्यको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी दिने

१४. प्रधानाध्यापकलाई शिक्षकका कार्यको सुपरिवेक्षण गर्न सक्ने बनाउने

१५. शिक्षक सेवा आयोगको वैकल्पिक तथा अस्थायी शिक्षक सूचीबाट अस्थायी शिक्षक पदपूर्ति गर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने

१६. दुर्गम स्थानका विद्यालयमा शिक्षकले निश्चित अवधि अनिवार्य सेवा गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने

१७. दुर्गम स्थानका लागि थप सुविधा उपलब्ध गराउने

१८. शिक्षक सरुवा तथा पदस्थापन योग्यता, क्षमता र औचित्यको आधारमा गर्न मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

१९. विद्यालय रहेको भूगोल, उपलब्ध सेवा, सुविधा र अवसरको आधारमा विद्यालयलाई सुगम र दुर्गम स्थानका विद्यालयको रूपमा वर्गीकरण गर्ने

२०. शिक्षकले दुर्गम क्षेत्रमा सेवा गरेबापत बढुवामा पाउने भौगोलिक अङ्क सुगम स्थानको भन्दा प्रतिवर्ष कम्तीमा पच्चिस प्रतिशत बढी हुने कानुनी व्यवस्था गर्ने

२१. प्रत्येक वर्ष उत्कृष्ट शिक्षक, उत्कृष्ट विषय शिक्षक, उत्कृष्ट प्रधानाध्यापक, उत्कृष्ट वर्ष शिक्षक घोषणा गर्ने

२२. विद्यालय तथा विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धिको आधारमा प्रत्येक वर्ष शिक्षकलाई पदक, विभूषण, प्रमाणपत्र आदिबाट पुरस्कृत गर्ने

२३. शिक्षकको न्यूनतम शैक्षिक योग्यतामा पुनरवलोकन गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

२४. मेधावी विद्यार्थीलाई शिक्षण पेसामा प्रवेश गराउन कानुनी प्रबन्ध गर्ने । मौद्रिक तथा गैरमौद्रिक उत्प्रेरक तत्त्वलाई व्यवस्थित गर्ने

२५. शिक्षकलाई मासिक रूपमा तलब भत्ता भुक्तानी गर्ने

२६. शिक्षकको न्यूनतम सेवा, शर्त, सुविधा तथा आचारसंहिता तय गरी कार्यान्वयन गर्ने

२७. शिक्षकलाई पेसाप्रति समर्पित, संवेदनशील, जिम्मेवार, जवाफदेही र उत्तरदायी बनाउने

२८. विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाका लागि शिक्षण गर्ने शिक्षकका लागि छुट्टै अध्यापन अनुमति पत्र र सघन तालिमको व्यवस्था गर्ने

२९. शिक्षकको तहगत शैक्षिक योग्यता वृद्धि गर्न, सूचना प्रविधिमा सक्षमता हासिल गर्न, सिकाइ विधि, प्रविधि तथा व्यवस्थापनमा नवप्रवर्तन सिर्जना गर्नका लागि विशेष कार्यक्रमको कार्यान्वयन गरी सबै शिक्षकले अनिवार्य रूपमा सक्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने

३०. निर्धारित सक्षमता अभिवृद्धि हासिल गर्न नसक्ने तथा नचाहने शिक्षकलाई अवकाशको प्याकेज ल्याई सेवाबाट अलग गर्ने कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्ने

३१. नवप्रवेशी शिक्षकहरूका लागि अनुभवी दक्ष शिक्षकबाट मेन्टरिङको व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्ने

३२. शिक्षकलाई समयानुकूल प्रविधि सम्बन्धी तालिम दिने

३३. शिक्षकलाई कार्यमूलक अनुसन्धान गर्न लगाउने

३४. माध्यमिक तहको विद्यालयमा छुट्टै प्रधानाध्यापक पदको सिर्जना गर्ने

३५. प्रधानाध्यापकलाई प्राज्ञिक र प्रशासनिक रूपमा अधिकारसम्पन्न एवम् स्वायत्त बनाउने

३६. विद्यालय विकास अवधारणा पत्रको आधारमा कार्य सम्झौता गरी प्रधानाध्यापक नियुक्ति गर्ने

३७. कार्य सम्झौताका आधारमा कार्य सम्पादन गर्न प्रधानाध्यापकलाई स्वायत्तता दिने

३८. प्रधानाध्यापक हुनलाई निश्चित अवधिको व्यवस्थापकीय तथा नेतृत्व विकाससम्बन्धी तालिम अनिवार्य गर्ने

३९. शिक्षक सक्षमता प्रारूपलाई अद्यावधिक गर्ने

४०. संघीयता अनुकुल हुनेगरी शैक्षिक तालिम केन्द्रहरूको सङ्ख्यामा विस्तार गर्ने

४१. कक्षा शिक्षण, विषय शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण, बहुकक्षा-बहुस्तर शिक्षण जस्ता विषयमा तालिम दिई क्षमता विकास गर्ने

४२. शिक्षक तालिम शैक्षिक सत्रको सुरु वा विद्यालय विदा भएको बेलामा सञ्चालन गर्ने । विद्यालय सञ्चालन भएको समयमा शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्दा सट्टा शिक्षकको प्रबन्ध गरिने

४३. विश्वविद्यालयको सहकार्यमा शिक्षक पूर्वसेवाकालीन तालिमको पाठ्यक्रम परिमार्जन गर्ने । शिक्षण अभ्यासलाई व्यावहारिक र सान्दर्भिक बनाउने

४४. शिक्षकलाई व्यवहार कुशल सिपसम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने

४५. प्राकृतिक प्रकोपपछिको व्यवस्थापन, सङ्कटमा सिकाइ व्यवस्थापन तथा विविधता व्यवस्थापन तालिम प्रदान गर्ने

४६. अतिरिक्त क्रियाकलाप कला सङ्गीत सिप सामाजिक सिप आदि विकासका मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने

४७. सबै विद्यालयमा न्यूनतम शैक्षिक वातावरण बनाउने

पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि गुणस्तरीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको व्यवस्थापन गर्न सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. पाठ्यक्रम हरेक वर्ष अद्यावधिक एवम् परिमार्जन गर्ने पद्धति अवलम्बन गर्ने

२. पाठ्यक्रमको ढाँचाको आधारमा शिक्षक स्वयम्लाई विद्यालयमा पाठ्यपुस्तक विकास गर्न सक्ने बनाउने

३. पाठ्यपुस्तक अद्यावधिक र स्तरीय बनाउने

४. पाठ्यपुस्तक अद्यावधिक, परिमार्जन र विकास गर्ने क्रममा विश्वविद्यालयको प्राविधिक सहयोग लिने

५. नयाँ पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक लागु गर्नुपूर्व शिक्षकको क्षमता विकास अनिवार्य गर्ने

६. विद्यालय तहको सबै पाठ्यक्रमलाई सक्षमतामा आधारित बनाउने

७. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहमा क्षमता विकास गर्ने

८. पाठ्यपुस्तकको बहुवर्षे प्रयोगमा जोड दिने

९. प्रारम्भिक कक्षामा कक्षाकोठामा पुस्तक राख्ने र प्रयोग गर्ने वातावरण बनाउने

१०. अभ्यासपुस्तिका विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

११. विज्ञहरूबाट तयार गरी मूल्याङ्कनका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमा पेस गरिने सामग्री मूल्याङ्कनमा कोडिङ प्रणाली लागु गरी स्वच्छता कायम गर्ने

१२. लेखक तथा प्रकाशकको पहिचान नखुल्ने गरी विज्ञ एवम् दक्ष मूल्याङ्कनकर्ताबाट मात्र मूल्याङ्कन गराउने परिपाटीको विकास गर्ने

१३. बहुपाठ्यपुस्तक कार्यान्वयनमा ल्याउने

१४. विद्यालयस्तरको पाठ्यपुस्तकलाई स्तरयुक्त, रङ्गीन र निःशुल्क बनाउने

१५. पाठ्यपुस्तकको छपाई गुणस्तरीय बनाइने

१६. सबै सेट पाठ्यपुस्तक विद्यार्थीको हातमा पुऱ्याउने

१७. विद्यालयमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक एवम् शिक्षक निर्देशिका राख्ने र प्रयोग गर्ने

१८. प्रत्येक शिक्षकले आफूले अध्यापन गर्ने कक्षा र विषयको पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षक निर्देशिकाको वार्षिक रूपमा विश्लेषण गर्ने व्यवस्था गरी ती सामग्रीमा भएका कमीकमजोरीहरू, सुधार गर्नुपर्ने विषय, थप गर्नुपर्ने विषय समावेश गरी विस्तृत प्रतिवेदन तयार गर्ने

१७.१ प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय तहमा समेत पेस गर्ने

१७.२ स्थानीय तहले समग्र प्रतिवेदन तयार गरी पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमा पठाउने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने

१७.३ प्रतिवेदनबापत शिक्षकले कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा अङ्क पाउने व्यवस्था गर्ने

१९. आपत्कालीन तथा सङ्कटकालीन सिकाइ व्यवस्थापनका लागि पाठ्यक्रम विकास गर्दा अनिवार्य रूपमा हासिल गर्नैपर्ने सधैंका लागि आवश्यक शैक्षिक सक्षमता, माथिल्लो कक्षाका लागि आवश्यक सक्षमता र पछि हासिल गर्दा पनि हुने सक्षमता समेत खुल्ने गरी निर्माण गर्ने

२०. पाठ्यक्रम ढाँचाका आधारमा शिक्षकलाई पाठ्यक्रममा आधारित भई पाठयोजना बनाउने र प्रयोग गर्न सक्ने बनाउने

शैक्षिक सामग्री

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि गुणस्तरीय सिकाइका लागि शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोग गर्न सञ्चालन गरिने कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

१. कक्षागत र तहगत रूपमा शैक्षिक सामग्रीको मापदण्ड बनाउने

२. मापदण्डको सूची तयार गर्ने र सोबमोजिम विद्यालयमा व्यवस्थापन गर्ने

३. पाठ्यक्रममा आधारित शैक्षिक सामग्रीको निर्माणमा शिक्षकलाई सहभागी गराउने

४. शैक्षणिक सामग्री शिक्षकबाट निर्माण र प्रयोग गर्ने

५. सामग्री विकास शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकको सहभागितामा गर्ने

६. शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोगमा शिक्षकको क्षमता गर्ने

७. बहुभाषिक शैक्षिक सामग्री विकास गर्ने

८. सामग्रीहरूलाई प्रविधियुक्त (डिजिटाइज) बनाइ गरी प्रयोगमा ल्याउने

९. सबै तहमा प्रविधियुक्त (डिजीटल) शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था सुनिश्चित गर्ने

१०. माध्यमिक विद्यालयमा इलाइब्रेरीको स्थापना गर्ने । सबै विद्यालयमा पुस्तकालय बनाउने

११. शैक्षिक सामग्रीहरू अनलाइन तथा अफलाइनमा हेर्न र प्रयोग गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउने । सिकाइ एपको विकास गरी गुणस्तरीय सामग्री राख्ने

१२. कक्षा शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण तथा बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षणका लागि उपयुक्त सिकाइ सामग्रीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने

१३. उच्च शिक्षामा पुस्तकालय, प्रयोगशाला आदि व्यवस्था गर्ने

१४. सिकाइ एप्सको विकास गर्ने

१५. अन्तरक्रियात्मक शैक्षिक सामग्री विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

१६. पुस्तकालयमा पर्याप्त मात्रामा सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था गर्ने

१७. शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगबाट मात्र शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने आदत निर्माण गर्ने

शैक्षिक सुशासन र सेवा प्रवाह

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि शैक्षिक सुशासन र सेवा प्रवाहअन्तर्गत सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्न लक्षित परिवारलाई सहयोग प्याकेज प्रदान गर्ने

२. मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहुभाषामा सिकाइ गराउने व्यवस्था गर्ने

३. इच्छुक नागरिकका लागि प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिममा सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने

४. विविधताअनुकूल सिकाइ व्यवस्थापन गर्ने

५. ब्रेल लिपि तथा साङ्केतिक भाषामा सिकाइको पहुँच स्थापित गर्ने

६. निःशुल्क पाठ्यपुस्तक तथा सेनिटरी प्याडको व्यवस्था गर्ने

७. गरिबी, लक्षित वर्ग र विशेष आवश्यकताका आधारमा छात्रवृत्ति र आवासीय सुविधा उपलब्ध गराउने

८. कानुनद्वारा निर्दिष्ट दिन र समय विद्यालय खुल्ने र सिकाइ हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न संयन्त्र बनाउने

९. शैक्षिक क्यालेन्डर, पाठ्यघण्टा कार्यान्वयन गर्ने

१०. शैक्षिक क्यालेन्डरअनुसार विद्यार्थी भर्ना, शिक्षण क्रियाकलाप, परीक्षा, मूल्याङ्कन सम्पन्न गर्ने

११. शैक्षिक तथा शैक्षणिक क्यालेन्डर (वार्षिक कार्यतालिका, दैनिक कार्यतालिका, एकाइ योजना, पाठ्योजना) निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने

१२. विश्वसनीय र वास्तविक वर्गीकृत शैक्षिक सूचना समयमै सङ्कलन, प्रशोधन, प्रकाशन गर्न संयन्त्र बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने

१३. विद्यार्थीहरूमा न्यूनतम सिकाई सक्षमता पूरा गर्न विद्यालय र शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने पद्धति विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

१४. विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि विश्लेषण गरी उपलब्धिसम्बन्धी जानकारी अभिभावकलाई गराउने कानुनी व्यवस्था गर्ने

१५. सामाजिक परीक्षण, लेखापरीक्षण, अभिभावक भेला तोकिएको समयमा गर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने

१६. प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारी स्पष्ट रूपमा विभाजन गर्ने

१७. प्रधानाध्यापकसँग विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षकसँग प्रधानाध्यापकले कार्य सम्पादन सम्झौता गर्ने

१८. विद्यालय सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयनलाई अनिवार्य गर्ने

१९. पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट स्वीकृत पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक मात्र प्रयोग भएको सुनिश्चितता गर्न स्वचालित संयन्त्र बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने

२०. नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गरी संस्थागत विद्यालयहरूको नियमन गर्ने

२१. संस्थागत तथा निजी विद्यालयलाई सेवामूलक बनाउन कानुनी व्यवस्था गर्ने । संस्थागत तथा निजी विद्यालयले सरकारले तोकेको मापदण्डअनुसार छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्ने

२२. संस्थागत तथा निजी विद्यालयका शिक्षकलाई कानुनबमोजिम तलब भत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने

२३. शैक्षिक योजना निर्माणमा सरोकारवालाको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने

२४. स्वचालित प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्ने

२५. प्रभावकारी र प्रतिबद्ध अनुगमन प्रणालीको स्थापना गर्ने

२६. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ समयमा नै गठन गर्ने र पदाधिकारीको क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

२७. विद्यालय एकै पटक लामो समय बिदा नगरी धेरै पटक छोटो छोटो समय मात्र बिदा गर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने

२८. शैक्षिक संस्थामा रहने कर्मचारीको दरबन्दी यकिन गरी सेवा, शर्त र सुविधालाई व्यवस्थित गर्न कानुनी व्यवस्था गर्ने

२९. सिकाइमा असर पर्ने तथा कक्षाकोठा खाली रहने गरी शिक्षकलाई अन्य काममा खटाउने प्रचलनको अन्त्य गर्न कानुनी व्यवस्था गर्ने

३०. शैक्षिक सरोकारवालाहरूसँग नियमित संवादको व्यवस्था गरी सुझाव कार्यान्वयन हुने पद्धति स्थापना गर्ने

३१. नागरिक वडापत्र, सिकाइ वडापत्र तथा सार्वजनिक सुनुवाइको संयन्त्र अनिवार्य गरी कार्यान्वयन गर्ने । सबै प्रकारका गुनासोको शीघ्र सम्बोधन गर्ने संयन्त्र बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने

३२. भूगोल, जनसङ्ख्या तथा वर्तमान आवश्यकताका आधारमा शैक्षिक सङ्गठन र जनशक्तिको पुनर्संरचना गर्ने

३३. नियमित विद्यालय आई आफ्नो बच्चाको सिकाइको बारेमा जानकारी लिने, आफ्नो बच्चालाई नियमित विद्यालय पठाउने तथा बच्चालाई समय दिने अभिभावकलाई सम्मान गर्ने परिपाटीको विकास गर्ने । रिपोर्ट कार्ड बनाउने । सार्वजनिक गर्ने । अभिभावकसँग नियमित संवाद गर्ने

३४. विद्यालय स्तरीकरण गरी वर्गीकरण गर्ने

३५. विश्वविद्यालयको गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन र वर्गीकरण गर्ने

३६. विश्वविद्यालयको गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन र वर्गीकरण गर्ने

३७. प्रयोगात्मक कार्यलाई प्राथमिकता दिने

३८. तोकिएको समयमा (Task on time) कार्य सम्पन्न गर्ने

३९. प्रगति प्रतिवेदन तयार गरी समयमा नै सार्वजनिक गर्ने

४०. सेवा प्रवाहको मापदण्ड विधि र प्रक्रिया तय गरी सार्वजनिक गर्ने र पालना गराउने

४१. अनलाइन तथा अफलाइन सेवा प्रवाहको व्यवस्था गर्ने

४२. शिक्षक कर्मचारीको कार्य विवरण तयार गरी स्पष्ट जिम्मेवारी किटान गर्ने

४३. जिम्मेवार पदाधिकारीहरूसँग कार्य सम्पादन सम्झौता गर्ने

४४. सेवा प्रवाहमा प्रविधिको प्रयोग गर्ने

४५. शिक्षकबाट शिक्षण सामग्री निर्माण र प्रयोग गर्न सहयोग प्रणाली स्थापना गर्ने

४६. नतिजामा आधारित पुरस्कार तथा दण्ड प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

४७. शिक्षासम्बन्धी असल अभ्यासको खोजी, सङ्कलन, अभिलेखन र प्रकाशन गर्ने

४८. असल अभ्यास विद्यालयबिच स्थानान्तरण गर्ने

४९. असल अभ्यासको अध्ययन, अवलोकन तथा प्रयोगका लागि शैक्षिक अवलोकन भ्रमण कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्ने

५०. विद्यालय तहमा पूर्व विद्यार्थी समाज, बाल क्लब, स्काउट, जुनियर रेडक्रस, आमा समूह तथा अन्य स्थानीय समूह तथा क्लब गठन गरी परिचालन गर्ने

५१. मूल (लिड) विद्यालय तोकी भूमिका स्पष्ट गर्ने

५२. सह (फिडर) विद्यालयको भूमिका समेत तोक्ने

५३. सामुदायिक-सामुदायिक, सामुदायिक-निजी र निजी-निजी विद्यालयहरूबीच साझेदारी गर्न विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने

५४. प्रत्येक आधारभूत विद्यालयमा कम्तीमा एक जना र प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयमा कम्तीमा दुई जना प्रशासनिक सहायक वा विद्यालय कर्मचारीको व्यवस्था गर्ने

५५. समयानुकूल शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा सुधार, तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने

शिक्षक पेसागत सहयोग

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि कक्षाकोठामा हुने सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउन शिक्षक पेसागत सहयोग अन्तर्गत सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. शिक्षक पेसागत सहयोगको स्वचालित प्रणाली विकास गर्ने

२. स्थानीय तहमा विद्यालयलाई समूहकृत (क्लस्टरिङ) गरी शिक्षक सहयोग केन्द्र स्थापना गर्ने

३. विषयगत शिक्षक समिति गठन गर्ने

४. अनुभवी र दक्ष शिक्षकलाई सहयोगी शिक्षकको रूपमा जिम्मेवारी प्रदान गरी शैक्षणिक सहयोग र परामर्शको व्यवस्था गर्ने

५. शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि आधारभूत तालिम, एकाडेमिक तालिम, पुनर्ताजगी तालिम, कार्यशाला, सेमिनारको व्यवस्था गर्ने

६. नवप्रवेशी शिक्षकलाई अनुभवी शिक्षकद्वारा मेन्टरिङ गर्ने प्रबन्ध मिलाउने

७. अनुसन्धान, कार्यमूलक अनुसन्धान (एक्सन रिसर्च), मामला (केस) अध्ययन गर्ने प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

८. शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकलाई कार्यसम्पादनका आधारमा पेसागत सहयोग उपलब्ध गराई शिक्षण सिकाइ प्रति स्व-जवाफदेही बनाइने

९. कक्षाकोठामा आधारित सहयोग प्रणाली स्थापना गर्ने

१०. प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहयोग प्रणाली अवलम्बन गर्ने

११. अन्तरक्रियात्मक ढङ्गको प्रविधियुक्त (डिजिटल) शैक्षिक सामग्रीको विकास गरी शिक्षक क्षमता विकासमा प्रयोग गर्ने

१२. शिक्षकलाई कक्षाकोठा व्यवस्थापन र प्रविधि प्रयोगसम्बन्धी तालिम दिने

१३. मेन्टोरिङको अवधारणा कार्यान्वयन गर्ने

१४. अभिभावक र शिक्षकको निरन्तर र नियमित संवाद गर्ने

अनुगमन

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि अनुगमनअन्तर्गत सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न संयन्त्र, साधन र प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

२. अनुगमनमा प्रविधिको प्रयोग गर्ने

३. अनुगमन प्रतिवेदनका आधारमा निर्णय प्रक्रियामा प्राप्त सूचना प्रयोग गर्ने स्वचालित प्रणाली बनाउने

४. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई विद्यालयस्तरीय, स्थानीय तहस्तरीय, प्रदेशस्तरीय र राष्ट्रिय बनाउन एकीकृत पद्धति स्थापना गर्ने

५. राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकतानुसार स्थानीय सूचकलाई समेत सूचना प्रणालीमा आबद्ध गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने

६. अनुसन्धानमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने । तहगत जिम्मेवारी बाँडफाँट गर्ने

७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई अनिवार्य कार्यान्वयन गर्ने प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

८. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई नतिजामूलक तथा सहभागितामूलक बनाउने

९. प्रत्येक शैक्षिक योजना, कार्यक्रम तथा परियोजनाको नियमित, आवधिक मध्यावधिक तथा अन्तिम अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई अनिवार्य गर्ने

१०. अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रभावकारी बनाउन सम्बद्ध पक्षको क्षमता विकास गर्ने

११. कक्षाकोठाको सिकाईको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने

१२. शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार ल्याउन हरेक क्षेत्रको सुक्ष्म अनुगमन गर्ने गरी संयन्त्रको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने

१३. सूचक निर्माण गरी सोको आधारमा आवधिक अनुगमन गर्ने

१४. अनुगमन र पृष्ठपोषण प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याउने

१५. तहगत रूपमा अनुगमन प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

परीक्षा तथा मूल्याङ्कन

परीक्षा तथा मूल्याङ्कन सिकाइका अभिन्न अङ्ग हुन् । विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि परीक्षा तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउन सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. विद्यार्थी मूल्याङ्कनको राष्ट्रिय ढाँचा तयार गर्ने

२. आधारभूत तहको परीक्षा कक्षा - ८ को अन्तमा स्थानीय तह स्तरीय, माध्यमिक तह कक्षा -१० को अन्तमा प्रदेश स्तरीय र माध्यमिक तह कक्षा-१२ को अन्तमा राष्ट्रिय रूपमा सञ्चालन गर्ने । अन्य कक्षाका परीक्षा विद्यालयस्तरमा सञ्चालन गर्न मापदण्ड बनाई कार्यान्वयमा ल्याउने

३. सिकाइका लागि मूल्याङ्नमा गर्ने पद्धति विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

४. विद्यार्थी मूल्याङ्कन तहगत, कक्षागत, विषयगत तथा शिक्षकगत रूपमा गर्ने पद्धति विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

५. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिको सबलीकरण गरी विस्तार गर्ने

६. मूल्याङ्कन तथा मूल्याङ्कनका साधनमा विविधता कायम गर्ने

७. शैक्षिक संस्थामा नियमित परीक्षा सञ्चालन गरी वैयक्तिक रूपमा सुधारात्मक परामर्श तथा पृष्ठपोषण सेवा प्रदान गरी नतिजामा सुधार ल्याउने व्यवस्था गर्ने

८. स्तरयुक्त प्रश्नपत्रबाट मूल्याङ्कन गर्ने । प्रश्नपत्र बैङ्कको निर्माण गर्ने । स्तरयुक्त परीक्षाका लागि जनशक्ति विकासमा जोड दिने

९. निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा जोड दिने । मूल्याङ्कनलाई प्रयोगात्मक तथा परियोजनामा आधारित बनाई व्यावहारिक बनाउने

१०. मूल्याङ्कनलाई प्रविधिमा आधारित बनाउने

११. शिक्षक, विद्यालय, स्थानीय तह, प्रदेश र राष्ट्रिय तहमा परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गरी सिकाइ सुधारमा प्रयोग गर्ने

१२. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण आवधिक रूपमा गर्ने

१३. स्तरयुक्त परीक्षा सञ्चालन गर्ने

१४. शिक्षक क्षमता विकास गर्ने

१५. अन्तर्राष्ट्रिय अभ्याससँग आबद्धता गर्ने

१६. नतिजा विश्लेषण गरी शैक्षिक सुधारमा प्रयोग गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने

शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि गरिने विविध कार्य

विद्यालय शिक्षाको शैक्षिक गुणस्तरमा सुधारका लागि सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. गुणस्तर मानक निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

२. विषयगत, कक्षागत, तहगत मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने

३. सिक्दै कमाउँदै कार्यक्रमलाई प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्ने

४. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन र नियमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयनमा लैजाने

५. सिकाइका आधारमा विद्यालयको उपलब्धि मापन गर्ने प्रणाली विकास गर्ने

६. वैकल्पिक सिकाइ र अनलाइन शिक्षा प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने

७. तीनै तहको सरकारबाट सञ्चालन हुने शैक्षिक क्रियाकलापबिच आपसी समन्वय कायम गरी नतिजा सुनिश्चत गर्ने प्रणालीको विकास गर्न गुणस्तर मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने

८. दलित, उत्पिडित, अल्पसङ्ख्यक पिछडिएका वर्गको गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्ने

९. विभिन्न आन्दोलनका घाइते, अपाङ्ग एवम् द्वन्द्व पीडितलाई शैक्षिक अवसर प्रदान गर्ने

१०. शिक्षक कर्मचारीका पेसागत समस्या समाधान गर्न स्वचालित संयन्त्र बनाउने

११. नेपालमा बसोवास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुनबमोजिम मातृभाषामा शिक्षा पाउने प्रबन्ध मिलाउने

१२. शैक्षिक प्रमाणपत्रका आधारमा अनिवार्य ऋण उपलब्ध गराई शैक्षिक बेरोजगारी न्यूनीकरण गर्ने

१३. शैक्षिक ऋणको व्यवस्थापन गर्न कानुनी व्यवस्था गर्ने

१४. एक विद्यालय-एक पुस्तकालय नीति अवलम्बन गरी कार्यान्वयन गर्ने

१५. नागरिक तथा नैतिक शिक्षालाई अनिवार्य गर्ने

१६. हरेक विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गर्ने व्यवस्था गरी नतिजाको आधारमा विद्यालयको स्तरीकरण गर्ने

१७. शिक्षकलाई वैदेशिक अध्ययन तथा भ्रमणको अवसर उपलब्ध गराउने

१८. शिक्षकगत सिकाइ सुधार योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन ल्याउने

१९. शिक्षकले कक्षा कोठामा विताउने समयलाई सिकाइका केन्द्रित गर्न मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने

२०. विद्यार्थीको कक्षागत तथा विषयगत सिकाइ उपलब्धि परीक्षण व्यवस्था गर्ने

२१. सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेका विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि पूरा गराउन थप समय शिक्षकलाई परिचालन गर्ने

२२. अतिरिक्त समय काम गरेबापत शिक्षकलाई थप प्रोत्साहन सुविधा उपलब्ध गराउन मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने

२३. शिक्षक तथा विद्यार्थीको नियमितता एवम् सक्रियतामा जोड दिन आचारसंहिता बनाई कार्यान्वयन गर्ने

२४. एक शिक्षक एक ल्यापटप, एक कक्षा कोठा एक स्मार्टबोर्ड, प्रोजेक्टर, स्मार्ट टिभी, बुक कर्नर व्यवस्था गर्ने

२५. शिक्षकका लागि शैक्षणिक योजनासहितको डायरी प्रबन्ध गर्ने

२६. खर्चै नलाग्ने तथा थोरै खर्च लाग्ने (नो कस्ट लो कस्ट) कार्यक्रम र शैक्षिक सामग्री निर्माण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गर्ने

२७. विद्यार्थीहरूमा अनिवार्य आधारभूत सिप विकासका लागि विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने

उच्च शिक्षा

राष्ट्रिय उद्देश्य

उच्च शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य निम्नानुसार हुने छन् :

- ज्ञानको उत्पादन र प्रयोग, विचारको विकास र परीक्षण, दिगो विकास, राष्ट्रिय विकासका लागि चाहिने जनशक्ति उत्पादन र विश्वव्यापी प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्ने
- राष्ट्रिय वा प्रादेशिक आवश्यकता तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा अनुसन्धानात्मक प्रतिस्पर्धा गर्न सक्षम सर्जक तथा दक्ष विषय विज्ञ तयार गर्ने
- राष्ट्रिय स्वास्थ्य सेवाको आवश्यकता पूर्ति गर्नका लागि पेसागत दक्षता र सामाजिक दायित्वबोध भएका विवेकशील स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादन गर्नु तथा न्यायपूर्ण, गुणस्तरीय र सर्वसुलभ स्वास्थ्य सेवा प्रणाली स्थापना गर्न सघाउनु

रूपान्तरणका क्षेत्र र उपलब्धि

यस सोचपत्रमा उल्लिखित उच्च शिक्षाका उद्देश्य पूरा गर्न देहायका रूपान्तरणका क्षेत्र पहिचान गरिएका छन् ।यस्ता रूपान्तरणका क्षेत्रअन्तर्गत ५, १० र १५ वर्षमा हासिल गर्ने अपेक्षा देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१५ वर्ष
पहुँच	३० प्रतिशत	५० प्रतिशत	७५ प्रतिशत

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१५ वर्ष
विश्वविद्यालय/कलेज	मापदण्ड पूरा गरी स्वायत्त	गुणस्तर सुनिश्चितता प्राप्त अनुसन्धानमुखी	उत्कृष्ट प्राज्ञिक केन्द्र विश्वस्तरीय शैक्षिक केन्द्र
विद्यार्थी	डिजिटलमैत्री खोजमुखी अध्ययनशील	स्थानीय राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशअनुकूल योग्य र प्रतिस्पर्धी अनुसन्धान केन्द्रित	विवेकशील सामाजिक दायित्वबोध उच्च सिकाइ उपलब्धि असल नागरिक स्वरोजगारमुखी
शिक्षक	प्राज्ञिक र पेसागत योग्यता प्राप्त, प्रतिस्पर्धाको आधारमा नियुक्ति, डिजिटलमैत्री, क्षमतावान् अनुसन्धानमा संलग्न	अनुसन्धानप्रेमी, शिक्षक सिकाइका नवीनतम विधि र प्रविधिको विकास गर्न सक्षम सिपको प्रयोग गर्न सक्ने	पहिलो रोजाइको पेसा; रोलमोडल शिक्षणमा अनुसन्धानको बाहुल्य सिप आर्जन र प्रयोग गर्न सक्ने
सिकाइको अवस्था	अनुसन्धानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन; परियोजनामा आधारित; खोजमुखी प्राज्ञिक वातावरणको अनुभव	ज्ञान निर्माण र उत्पादनमा केन्द्रित; उत्पादन र सेवाका क्षेत्रमा आबद्ध प्राज्ञिक वातावरणको सुनिश्चितता	अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा प्रतिस्पर्धी; अन्तर्राष्ट्रिय विद्यार्थी आकर्षित प्राज्ञिक वातावरणको उच्चतम प्रयोग

सुधारका कार्य

परिवर्तित मूल्य, मान्यताअनुरूप नीति, संरचना, प्रक्रिया, व्यवहार र मनोवृत्तिमा समयानुकूल परिवर्तन ल्याई शैक्षिक प्रणालीमा नवीनता र सिर्जनात्मकताको प्रवर्धन गराउन समयसीमा निर्धारण गरी विविध सुधारका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु अपरिहार्य छ ।यसबाट अपेक्षित सुधार हुन सक्छ । उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा सुधारका लागि गरिने कार्यलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ :

१. उच्च शिक्षासम्बन्धी छाता ऐनको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
२. विश्वविद्यालय अनुदान आयोगलाई सशक्तीकरण गरी नियामक निकायका रूपमा रुपान्तरण गर्ने।
३. विश्वविद्यालयहरूको सङ्गठन संरचनामा परिवर्तन गरी छरितो र चुस्त बनाउने
४. विश्वविद्यालयहरूमा आवश्यक जनशक्ति पदपूर्तिका लागि एउटै सेवा आयोग बनाउने
५. मापदण्ड स्वीकृत गरी केन्द्रीय विश्वविद्यालय तथा प्रादेशिक विश्वविद्यालयमा वर्गीकरण गर्ने
६. मानित विश्वविद्यालयको अवधारणा कार्यान्वयनमा ल्याउने
७. हरेक विश्वविद्यालयका शैक्षिक क्यालेन्डर बनाई लागु गर्ने

८. प्रत्येक शैक्षिक कार्यक्रमका लागि एकल प्रवेश परीक्षा सञ्चालन गर्ने

९. राष्ट्रिय योग्यता प्रणाली (एनक्युएफ) स्थापना गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

१०. निश्चित मापदण्डको आधारमा सङ्काय परिवर्तनका साथै साधारण र व्यावसायिक धार परिवर्तन गर्न पाउने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने

११. क्रेडिट ट्रान्सफर हुने व्यवस्था गर्ने

१२. सक्षम शिक्षक प्रणाली अपनाउने

१३. विश्वविद्यालयमा अध्यापन अनुमति पत्रको व्यवस्था गर्ने

१४. उच्च शिक्षालाई अनुसन्धानमूलक बनाउन प्राध्यापनमा संलग्न व्यक्तिलाई अनुसन्धान अनिवार्य गर्नेः

    क. एक प्राध्यापक एक अनुसन्धान अनिवार्य गर्ने

    ख. अनुसन्धानलाई जर्नलमा प्रकाशन गर्ने व्यवस्था गर्ने

    ग. अनुसन्धानलाई वृत्तिविकाससँग आबद्ध गर्ने

    घ. विभिन्न विश्वविद्यालय मातहतका अनुसन्धान संस्थाहरूलाई सबलीकरण र एकीकरण गरी व्यवस्थित बनाउने।

१५. विभिन्न विश्वविद्यालयबाट उत्पादन हुने जनशक्तिलाई राष्ट्रिय आवश्यकताअनुकूल हुने गरी योजनाबद्ध रूपमा प्रक्षेपण गर्न संयन्त्र बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने

१६. सबै विश्वविद्यालयको भौतिक सम्पत्तिको संरक्षण र सदुपयोग गर्न एकीकृत अभिलेख संयन्त्र बनाउने

१७. मुलुकमा सञ्चालन नभएका विधामा मात्र विदेशी सम्बन्धन प्राप्त कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरी विश्वविद्यालयसँग सहकार्य गर्ने व्यवस्था गर्ने र विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले नियमित अनुगमन गर्ने

१८. सबै शैक्षिक संस्थामा गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन (QAA) अनिवार्य गर्ने

१९. उच्च शिक्षण संस्थाहरूको राष्ट्रिय स्तर निर्धारण गर्ने

२०. विश्वविद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम, सिकाइ विधि, प्रविधि र प्रक्रियामा समयानुकूल सुधार गर्न समय तालिका निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

२१. उच्च शिक्षामा सबैको सहज पहुँच स्थापित गर्न नक्साङ्कनका आधारमा आङ्गिक तथा सामुदायिक क्याम्पसको सङ्ख्या वृद्धि मापदण्डका आधारमा गर्ने

२२. राष्ट्रिय विकास र विश्वविद्यालयबाट हुने अनुसन्धानबिच सम्बन्ध कायम गर्ने

२३. सरकारी कोषबाट गरिने अनुसन्धानलाई विश्वविद्यालयबाट गराउने व्यवस्था गर्ने

२४. उच्च तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीलाई निश्चित अवधि सामाजिक सेवामा अनिवार्य संलग्नता गराउने कानुनी व्यवस्था गर्ने

२५. अन्तर्राष्ट्रिय विद्यार्थी आकर्षण हुने खालका पूर्वीय दर्शनमा आधारित उच्च शिक्षाका कार्यक्रम पहिचान गरी सञ्चालन गर्ने

२६. खुला तथा दूर शिक्षा प्रणालीलाई विस्तार एवम् प्रवर्द्धन गर्ने

२७. खुला विश्वविद्यालयको कार्यक्रमलाई थप विस्तार गर्ने

२८. सबै शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप तथा कार्यक्रममा प्रविधिको प्रयोग गर्ने

२९. परीक्षा प्रणालीमा सुधारका लागि प्रविधिको प्रयोग, नतिजा विश्लेषण र प्रयोग गर्ने

३०. अनुगमन तथा नियन्त्रण प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिने

३१. प्रविधि र सूचकमा आधारित अनुगमनमा जोड दिने

३२. उच्च शिक्षाको विधा छनोट बजारको माग र आवश्यकताका आधारमा गर्ने

३३. राष्ट्रिय प्राथमिकताका आधारमा कृषि तथा वन, पर्यावरण, विज्ञान तथा प्रविधि, चिकित्सा विज्ञान, आयुर्वेद, पर्यटन, इजिनियरिङ, जलविद्युत्, नवीकरणीय ऊर्जा, उद्योग तथा व्यापारलगायतका प्राविधिक विषय क्षेत्रलाई उच्च शिक्षामा सम्बद्ध गरी बाहिर जाने जनशक्तिलाई देशमा नै रहने वातावरण सिर्जना गर्न कार्यमूलक एवम् रोजगारमूलक उच्च शिक्षाको विकास र विस्तारमा प्राथमिकता दिने

३४. उच्च शिक्षामा प्रवेश गर्ने जनशक्तिको पूर्वयोग्यता परीक्षा प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने

३५. विदेशी विश्वविद्यालयमा अध्यापन गर्ने जनशक्ति नेपाली विश्वविद्यालयमा भित्र्याउन उत्प्रेरित गर्ने

३६. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासमा औद्योगिक प्रशिक्षार्थी कार्यक्रम विस्तार गर्न तथा विद्यालय, शिक्षालय, तालिम प्रदायक सङ्घ-संस्था र शिक्षार्थीका लागि आर्थिक सहजीकरणका लागि औद्योगिक प्रशिक्षार्थी सहुलियत ऋण उपलब्ध गराउन सिप विकास बैङ्कको अवधारणा लागु गर्ने

३७. उच्च शिक्षालाई अनुसन्धानमुखी बनाउँदै सिपलाई उत्पादन र रोजगारमा जोड्दै वैज्ञानिक, प्राविधिक र व्यावसायिक बनाउने

३८. सक्षमतामा आधारित पाठ्यक्रम विकासमा जोड दिने

३९. शिक्षण अभ्यासलाई व्यावहारिक बनाउने

४०. सबै कार्यक्रममा अध्ययन अनुसन्धानमा जोड दिने

४१. विश्वविद्यालय तथा क्याम्पसको भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिने

४२. अध्ययन, अनुसन्धान तथा वस्तुगत आवश्यकताका आधारमा मात्र शिक्षासम्बन्धी संस्थाको स्थापना र विस्तार गर्ने

४३. वैज्ञानिक प्रक्षेपणको आधारमा शैक्षिक कार्यक्रमको सिट सङ्ख्या तोक्ने

४४. उच्च शिक्षाका सबै विधा र तहमा योग्यताका आधारमा मात्र भर्ना गर्ने

४५. उच्च शिक्षाका संस्थारबिच भर्ना, परीक्षा, पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि तथा मूल्याङ्कन विधिमा सामञ्जस्यता कायम गर्ने

४६. शैक्षिक क्यालेन्डर बनाई कार्यान्वयन गर्ने

४७. प्राज्ञिक, नैतिक, सामाजिक, अन्तरवैयक्तिक एवम् भावनात्मक बौद्धिकता भएका सक्षम र दक्ष व्यक्तिलाई मात्र शिक्षकमा छनोट गर्ने

४८. यथार्थका आधारमा वस्तुपरक शुल्क निर्धारण र कार्यान्वयन गर्ने । उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि सहुलियतपूर्ण शैक्षिक कर्जाको व्यवस्था गर्न कानुनी व्यवस्था गर्ने

४९. छात्रवृत्ति तथा निःशुल्क शिक्षाको अवसर पाएका व्यक्तिलाई निश्चित अवधिभर अनिवार्य सेवा गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्ने

५०. अनुसन्धान केन्द्रलाई स्रोत, साधन एवम् अधिकार सम्पन्न बनाउने

५१. प्रविधियुक्त एवम् सशक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको स्थापना गर्ने

५२. नेपालको मौलिक चिकित्सा प्रणालीको रूपमा रहेको आयुर्वेद चिकित्साको विकासका लागि आयुर्वेदलाई चिकित्सा प्रणालीमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने

५३. गुणस्तरको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने

५४. प्राज्ञिक वातावरणको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा लैजाने

५५. पुस्तकालय र प्रयोगशालाको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने

५६. स्वयम्सेवालाई अनिवार्य गर्ने

५७. उच्च शिक्षामा विद्यालय शिक्षापछि (पोस्ट सेकेण्डरी एजुकेसन) का कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम

राष्ट्रिय उद्देश्य

(क) समाज र राष्ट्रको विकासको आवश्यकताअनुरूप दक्ष र सिपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने

(ख) आर्थिक रूपले सक्रिय उमेरसमूहका सबै युवाका लागि प्रवर्तनात्मक र उद्यमशीलतामा आधारित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासको अवसर सुनिश्चित गरी समाज र राष्ट्रको विकासको आवश्यकताअनुरूप दक्ष र सिपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने

रूपान्तरणका क्षेत्र र उपलब्धि

यस सोचपत्रमा उल्लिखित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका उद्देश्य पूरा गर्न देहायका रूपान्तरणका क्षेत्र पहिचान गरिएका छन् ।यस्ता रूपान्तरणका क्षेत्रअन्तर्गत ५, १० र १५ वर्षमा हासिल गर्ने अपेक्षा देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१५ वर्ष
पहुँच (जम्मा विद्यार्थीमा)	४० प्रतिशत	६० प्रतिशत	७५ प्रतिशत
शिक्षालय	न्यूनतम मापदण्ड पूरा	न्यूनतम गुणस्तर मापदण्ड पूरा	व्यावहारिक अभ्यासको अन्तर्राष्ट्रिय गुणस्तर कायम
विद्यार्थी	प्राविधिक शिक्षामा विद्यार्थीको आकर्षण सिप विकासमा संलग्न	श्रमको सम्मान	सिपवान्न जनशक्तिको विकास

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१५ वर्ष
शिक्षक/प्रशिक्षक	योग्य र तालिम प्राप्त सूचना प्रविधिमैत्री गतिशील सक्षम	प्रशिक्षण अनुमति प्राप्त	आफैं पाठ्यसामग्री विकास र प्रयोग गर्न सक्षम र स्वायत्त
सिकाइको अवस्था	समान पाठ्यक्रम; आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग; प्रविधियुक्त शिक्षण प्रशिक्षण	सान्दर्भिक र उपयोगी शिक्षाको सर्वसुलभता	श्रम बजारको आवश्यकतानुसार स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको गुणस्तरीय र प्रतिस्पर्धी शिक्षा र सिप विकास

सुधारका कार्य

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा अपेक्षित सुधारका लागि गरिने कार्यलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ :

१. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिप विकासका लागि गुरुयोजना निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

२. राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप तथा राष्ट्रिय व्यावसायिक योग्यता प्रारूप (एनभिक्युएफ) सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

३. नक्साङ्कनको आधारमा शैक्षिक संस्था तथा तालिम केन्द्र एवम् कार्यक्रम स्थापना र सञ्चालन गर्ने

४. प्राविधिक माध्यमिक तहमा एउटै पाठ्यक्रम व्यवस्था गर्ने

५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास तथा विस्तारमा रोजगारदाता तथा उद्योगीको संलग्नता बढाउन संयन्त्र बनाउने

६. व्यक्तिको रुचि, क्षमता र चाहना एवम् श्रम बजारको माग र आवश्यकतालाई दृष्टिगत गरी स्थानीय स्तरमै प्राविधिक सिप विकासका अवसर उपलब्ध गराउन संयन्त्र बनाउने

७. परम्परागत सिपहरूलाई आधुनिकीकरण गर्न विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

८. निश्चित वर्गलाई निःशुल्क सिप हासिल गराउने गरी सरकारी स्तरबाट आवासीय सुविधासहितका प्राविधिक शिक्षालय वा सिप विकास केन्द्र स्थापना गर्ने

९. निजी ट्रेड स्कुल एवम् प्रतिष्ठानलगायत शिक्षालय तथा सिप विकास केन्द्र स्थापना तथा सम्बन्धनका लागि सूचकसहितको मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्ने

१०. सिप परीक्षण केन्द्रको आधुनिकीकरण गरी प्रविधिमैत्री बनाउने

११. सिप परीक्षण केन्द्रलाई विस्तार गरी हरेक प्रदेशमा एक-एक गरी सातओटा पुऱ्याउने

१२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम सञ्चालन गर्ने संस्थाका लागि गुणस्तर प्रत्यायन प्रमाणपत्र अनिवार्य गर्ने

१३. आधारभूत तह कक्षा ८ पछि विद्यार्थीलाई सिप विकासमा आकर्षित गराउन निःशुल्क परामर्श सेवा सञ्चालन गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने

१४. भौतिक पूर्वाधार विकासमा जोड दिइने

१५. व्यावहारिक अभ्यास शिक्षणमा जोड दिने

१६. प्रयोगशालालाई सुविधा सम्पन्न बनाउने

१७. प्रशिक्षकहरूका लागि प्रशिक्षण अनुमति पत्रको व्यवस्था गर्ने

१८. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा सम्बद्ध प्रशिक्षक, व्यवस्थापक, सुपरिवेक्षक, मूल्याङ्कनकर्ताको नियमित क्षमता विकास गर्ने

१९. सिप विकासलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्ने

२०. स्वरोजगार र उद्यमशीलताका लागि सहुलियत ऋणको व्यवस्था गर्न कानुनी व्यवस्थासहित संयन्त्र बनाउने

२१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासमा शिक्षा बजेटको कम्तीमा पाँच प्रतिशत लगानी गर्ने

२२. लक्षित वर्गका लागि योग्यतामा आधारित छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्न विद्यार्थी सङ्ख्याको दश प्रतिशत सिट निर्धारण गर्ने

२३. दक्ष प्राविधिक जनशक्तिमार्फत कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न एकीकृत प्रणाली विकास गर्ने

२४. प्रत्येक स्थानीय तहमा सिप विकास तालिम केन्द्र तथा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच स्थापित गर्ने

२५. मापदण्डका आधारमा सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षाको पढाइ सञ्चालन गर्ने

२६. मापदण्डका आधारमा प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयमा एउटा प्राविधिक धारको शिक्षा सञ्चालन गर्ने

२७. विद्यालय शिक्षाको पहुँचबाट बाहिर रहेका वा विद्यालय शिक्षामा नजोडिएका युवालाई सिप विकासका अवसर उपलब्ध गराई रोजगारी र स्वरोजगारीसँग जोड्ने

२८. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासमा पहुँच र अवसरमा व्यापकता ल्याउन तथा सार्वजनिक, सहकारी र औद्योगिक तथा निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरी कार्यस्थलको सिकाइसहित रोजगार सुनिश्चित गर्न औद्योगिक प्रशिक्षार्थी कार्यक्रम (Apprenticeship) सञ्चालन गरिने

२९. बहुआयामिक गरिबीको क्षेत्रभित्र परेका, बहुवञ्चितीकरणमा परेका (Multiple Disadvantaged), आर्थिक सामाजिक रूपमा पछाडि परेका, अपाङ्गता भएका र औपचारिक शिक्षा हासिल गर्ने अवसरबाट वञ्चित नागरिकका लागि आवश्यकताका आधारमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासको समन्यायिक अवसर प्रदान गर्न विद्यार्थी वित्तीय सहायता प्रणाली लागु गर्ने

३०. विद्यार्थीको आर्थिक भार कम गर्न पढ/सिक, कमाउ र तिरको अवधारणा (स्किम) कार्यान्वयन गर्ने

३१. सिप तालिम प्राप्त जनशक्तिलाई सिप र दक्षता उल्लेख भएको सिप-राहदानी (Skills Passport) उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने

३२. नागरिकले विभिन्न माध्यमबाट प्राप्त गरेका सिपको पहिचान गरी पूर्व सिकाइ अनुभव (Recognition of prior learning-RPL) को प्रमाणीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

३३. स्थानीय तहको सहकार्यमा सिप नक्साङ्कन कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने

३४. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको क्षेत्रमा उच्चस्तरीय जनशक्ति उत्पादन गर्न प्राविधिक विश्वविद्यालय सञ्चालन गर्ने

३५. प्रदेशलाई एकाइ मानी राष्ट्रिय विज्ञान माध्यमिक विद्यालयको विकास गर्ने

३६. डिप्लोमा तहका कार्यक्रम विद्यालय शिक्षा (कक्षा १२) पश्चात् मात्र अध्ययन गर्ने व्यवस्था गर्ने

अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा

राष्ट्रिय उद्देश्य

अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य निम्नानुसार हुने छन् :

शिक्षाको अवसर विस्तार गरी आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु

रूपान्तरणका क्षेत्र र उपलब्धि

यस सोचपत्रमा उल्लिखित अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाका उद्देश्य पूरा गर्न देहायका रूपान्तरणका क्षेत्र पहिचान गरिएका छन् ।यस्ता रूपान्तरणका क्षेत्रअन्तर्गत आगामी ५, १० र १५ वर्षमा हासिल गर्ने अपेक्षाहरु देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१५ वर्ष
कक्षा	सिकारुको आवश्यकता पहिचान गरी कक्षा सञ्चालन	सिकारुको माग र सहभागितामा कक्षा सञ्चालन व्यवस्थापन	सिकारुको स्वव्यवस्थापनमा कक्षा सञ्चालन
सिकारु	सबै साक्षर वित्तीय साक्षर	निरन्तर शिक्षाप्रति जागरुक, डिजिटल साक्षर	आजीवन सिकाइप्रति स्वउत्प्रेरित
शिक्षक	सिकारुअनुकूल तालिम प्राप्त	सिकारुको आवश्यकताअनुकूल स्वसिकाइ व्यवस्था गर्न सक्ने	भूगोल, आवश्यकता र सिकारुअनुकूल पाठ्यक्रम पाठ्यसामग्री विकास गर्न सक्ने
सिकाइको अवस्था	निरन्तर सिकाइ केन्द्रित	आयआर्जन केन्द्रित	उद्यमशीलताकेन्द्रित, आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास
सामुदायिक अध्ययन केन्द्र	मापदण्डअनुरूप सञ्चालित, न्यूनतम पूर्वाधार निर्माण	योजना निर्माण र कार्यक्रम सञ्चालनमा दक्ष	जीवनपर्यन्त सिकाइको केन्द्र

सुधारका कार्य

परिवर्तित मूल्य, मान्यताअनुरूप नीति, संरचना, प्रक्रिया, व्यवहार र मनोवृत्तिमा समयानुकूल परिवर्तन ल्याई शैक्षिक प्रणालीमा नवीनता र सिर्जनात्मकताको प्रवर्धन गराउन समयसिमा निर्धारण गरी रणनीतिक सुधारका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु अपरिहार्य छ । यसबाट अपेक्षित सुधार हुन सक्छ । अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाको क्षेत्रमा सुधारका लागि गरिने कार्यलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ :

१. साक्षरोत्तर अभियान सञ्चालन गर्ने
२. जीवनपर्यन्त शिक्षालाई सिकाइ संस्कृतिको रूपमा विकास गर्न पुस्तकालय स्थापना र सञ्चालन गर्ने
३. स्थानीय तहमा आमासमूह, युवा क्लब आदिको अपनत्वमा निरन्तर शिक्षाका अवसर विस्तार गर्न विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने
४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई जीवनपर्यन्त सिकाइ तथा निरन्तर शिक्षाको केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने
५. कार्यक्रम सञ्चालन, सामग्री विकास तथा अनुगमन मूल्याङ्कनमा सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाबिच समन्वय र सहकार्य गर्ने
६. साक्षरताको परिभाषालाई समयसापेक्ष रूपमा परिमार्जन गर्ने
७. डिजिटल साक्षरताका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
८. माध्यमिक तहसम्म अनौपचारिक विद्यालय विस्तार गर्ने । खुला विश्वविद्यालयमार्फत उच्च शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउने
९. राष्ट्रिय योग्यता प्रणाली (National Qualifications System) आबद्ध गर्ने
१०. अनौपचारिक क्षेत्रमा विद्यमान सिपहरूको अभिलेखीकरण, सिप परीक्षण र प्रमाणीकरण गर्ने कार्यविधि, प्रक्रिया र संयन्त्रलाई सुदृढ गर्ने
११. आधारभूत सुविधासहितको वाचनालय, पुस्तकालय र विद्युतीय-पुस्तकालय सेवा विस्तार गर्ने
१२. सिप विकास र निरन्तर शिक्षालाई जोड्ने
१३. पठन संस्कृतिको विकास गर्न विद्यालय तहदेखि नै विविध क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने
१४. समुदाय तहसम्म पुस्तकालय स्थापना गर्ने

विभिन्न निकायको भूमिका

उपर्युक्त सोच व्यावहारिक रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको भूमिका र कर्तव्य देहायबमोजिम हुनेछः

सङ्घको भूमिका

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको भूमिका

१. राष्ट्रिय नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा गर्ने र कार्यान्वयनमा समन्वय गरी प्रभावकारी नियमन गर्ने
२. शिक्षक तथा कर्मचारीको न्यूनतम सेवा, सर्त, सुविधा, योग्यता र सक्षमता तथा क्षमता विकाससम्बन्धी नीति तथा मापदण्ड निर्धारण गर्ने
३. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
४. राष्ट्रिय शैक्षिक गुणस्तर मानक निर्धारण गर्ने
५. केन्द्रीय एकीकृत शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षाको राष्ट्रिय मापदण्ड निर्माण गर्ने
७. राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण सञ्चालन गर्ने
८. समकक्षता निर्धारण मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने
९. प्रदेश तथा स्थानीय तहको शैक्षिक विषयमा नियमन तथा सहजीकरण गर्ने

अन्य सङ्घीय निकायको भूमिका

१. नीति र मापदण्ड बनाउने, नियमन गर्ने, मूल्याङ्कन गर्ने
२. शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण र समन्वय गर्ने
३. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक एवम् पाठ्यसामग्रीको विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने । स्थानीय पाठ्यक्रम विकासमा सहयोग र परामर्श प्रदान गर्ने
४. क्षमता विकासका कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयन गर्ने
५. कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिताको अनुगमन सुपरिवेक्षण गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने
६. स्तरीकृत परीक्षा सञ्चालनका लागि सहजीकरण गर्ने
७. अनुसन्धानात्मक कार्य गर्ने

प्रदेश तहको भूमिका

१. शिक्षाको राष्ट्रिय नीति तथा मापदण्डको अधिनमा रही प्रदेश तहको शिक्षासम्बन्धी कानुन, योजना, कार्यक्रम, प्रशासन, व्यवस्थापन र नियमन गर्ने
२. विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको सेवा, सर्त र सुविधाको सञ्चालन तथा अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने
३. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको अधिनमा रही पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री विकास, उत्पादन र वितरण गर्ने
४. स्थानीय तह, सङ्घीय सरकारका साथै विभिन्न निकायसँग समन्वय गर्ने
५. प्रदेशस्तरीय एकीकृत शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने
६. विद्यालय तहका शिक्षकको पेसागत विकास तथा तालिमसम्बन्धी पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री विकास, तालिम सञ्चालन र अनुगमनसम्बन्धी कार्य कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने
७. विशेष शिक्षासम्बन्धी योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने

स्थानीय तहको भूमिका

१. कानुन निर्माण, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन एवम् अनुमति, सञ्चालन र व्यवस्थापन (प्रारम्भिक बाल विकास, आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक, वैकल्पिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ, खुला तथा दूर शिक्षा, निरन्तर सिकाइ तथा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, अभिभावक शिक्षा) सम्बन्धी कार्य गर्ने
२. मातृभाषामा शिक्षा प्रदानसम्बन्धी आवश्यक प्रबन्ध गर्ने
३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने
४. स्थानीय पाठ्यक्रम विकास र कार्यान्वयन गर्ने
५. विद्यालयस्तरीय निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण गर्ने, अनुगमन गर्ने, मूल्याङ्कन गर्ने

६. छात्रवृत्ति वितरण, दिवा खाजा व्यवस्थापन, सेनेटरी प्याड वितरणलाई प्रभावकारी बनाउने
७. परीक्षा तथा मूल्याङ्कनलाई सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा उपयोग गराउने
८. गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन गर्ने
९. सामुदायिक विद्यालयको दरबन्दी मिलान गर्ने
१०. विद्यालय नक्साङ्कन गरी समायोजन, स्तरवृद्धिमा प्रयोग गर्ने
११. विद्यालयको नामकरण, नाम परिवर्तन र स्थानान्तरणसम्बन्धी कार्य गर्ने
१२. विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको अभिलेख, सुरक्षा र संरक्षण गर्ने गराउने
१३. विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धिमा विशेष जोड दिने
१४. सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा प्राथमिकता दिने
१५. स्थानीय स्तरमा विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिको परीक्षण र व्यवस्थापन गर्ने
१६. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन गराउने
१७. अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलाप सञ्चालन तथा व्यवस्थाप गर्ने
१८. स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने
१९. शिक्षक कर्मचारी पुरस्कार तथा प्रोत्साहनलाई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गर्ने
२०. शैक्षिक कार्यक्रम तथा संस्थाको अनुगमन गर्ने गराउने
२१. क्षमता विकास कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने

अपेक्षित उपलब्धि

शैक्षिक संस्था निश्चित मापदण्ड आधारित भएर मात्र स्थापना र सञ्चालन हुने छन् । सबै शैक्षिक संस्थामा आदर्श शैक्षिक वातावरणको विकास भएको हुने छ । शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित हुने छ । गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता हुने छ । शैक्षिक संस्थामा न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार पूरा भएको हुने छ । स्रोत, साधन र जनशक्तिको न्यायपूर्ण वितरण भएको हुने छ । सबै विद्यालयमा समान शैक्षिक सुविधा र शैक्षिक स्तर कायम भएको हुने छ । विद्यार्थी तथा अभिभावकले राम्रो शिक्षाका लागि शैक्षिक संस्था छनोट गर्न र प्रवेश पाउन भौंतारिनुपर्ने छैन । शैक्षिक संस्था तथा पदाधिकारी जिम्मेवार, उत्प्रेरित र जवाफदेही हुने छन् । सार्वजनिक शिक्षाप्रति सबैको आकर्षण र विश्वास बढ्ने छ । निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयन भएको हुने छ । शिक्षामा लगानी वृद्धि भएको हुने छ । छिटो र छरितो शैक्षिक सेवा प्रवाह भएको हुने छ । समयसापेक्ष रूपमा नीति, कानुन, संरचना तथा संस्थाको सुधार एवम् परिमार्जन भएको हुने छ । समग्र शैक्षिक प्रणालीमा सुशासन कायम भएको हुने छ ।

स्वस्थ, सक्रिय, सक्षम र अनुशासित विद्यार्थी तयार हुने छन् । सबै बालबालिकाले अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गरेका हुने छन् । विद्यार्थीहरू प्रविधिमैत्री हुने छन् । प्राविधिक शिक्षामा विद्यार्थीको आकर्षण बढेको हुने छ ।श्रमप्रति सकारात्मक धारणाको विकास भएको हुने छ । सिपवान् जनशक्तिको विकास हुने छ । दैनिक जीवनमा आइपर्ने जीवनोपयोगी सिप प्राप्त गरी उपयोग गर्न सक्षम हुने छन् । कुनै पनि विषयवस्तुमा आफ्नो धारणा बनाउन व्यक्त गर्न र तर्क गर्न सक्षम हुने छन् । आफ्नो अधिकार र कर्तव्यप्रति सचेत हुने छन् । सिद्धान्त र व्यवहार मिलाउन अभ्यस्त हुने छन् । आफ्नो मौलिक मूल्य, मान्यता, दर्शन, पहिचानप्रति

परिचित हुने छन् । राष्ट्र र राष्ट्रियतप्रति बफादार हुने छन् । स्थानीय राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशअनुकूल योग्य र प्रतिस्पर्धी हुने छन् ।

मेधावी जनशक्तिको शिक्षण सेवामा आकर्षण वृद्धि भएको हुने छ । शिक्षकको प्राज्ञिक योग्यता वृद्धि हुने छ । शिक्षक तयारी र विकासका लागि प्राज्ञिक र पेडागोजिकल कोर्सको विकास र कार्यान्वयन हुने छ । शैक्षणिक ज्ञान, सिप र तौरतरिकामा परिवर्तन भई कक्षाकोठामा प्रतिविम्बित हुने छ । शिक्षक पेसाप्रति सामाजिक प्रतिष्ठा वृद्धि हुने छ । शिक्षक स्वउत्प्रेरित, जिम्मेवार, जवाफदेही एवम् उत्तरदायी हुने छन् । शिक्षक डिजिटलमैत्री हुने छन् । शिक्षक सिकाइका नवीनतम विधि र प्रविधिको विकास गर्न सक्षम हुने छन् । शिक्षण सिकाइमा प्रयोग भइरहेको नवीनतम प्रविधिको खोजी गरी प्रयोग गर्न सक्षमता प्राप्त गरेका हुने छन् । विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रमा राखी शिक्षण पेसालाई सम्मान र गर्व गरेका हुने छन् । सहजकर्ता, उत्प्रेरक, नेतृत्वकर्ता, परामर्शदाता, पथप्रदर्शक, समस्या समाधान कर्ताजस्ता भूमिका निर्वाह गरी रोलमोडलको रूपमा स्थापित हुने छन् ।

शैक्षिक प्रणाली चुस्त, उत्तरदायी (रेस्पोन्सिभ), पारदर्शी, जवाफदेही, निष्पक्ष, प्रभावकारी भएको हुने छ । गुणस्तरीय सेवा प्रवाह भएको हुने छ । समग्रमा शिक्षाको सेवा प्रवाह लागत किफायती र मितव्ययी हुने छ । गुणस्तरीय शिक्षामा आम नागरिकको समान पहुँच स्थापित भएको हुने छ । प्रतिस्पर्धी र उत्पादनशील जनशक्ति निर्माण हुने छ ।

सोचपत्रको कार्यान्वयन सम्बन्धी व्यवस्था

सोचपत्रले अपेक्षा गरेका उद्देश्य परिपूर्तिका लागि देहायबमोजिमका कानुनी र कार्यक्रमगत व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गरिने छः

कानुनी व्यवस्था

सोचपत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि देहायबमोजिमका कानुनी प्रबन्ध गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छः

१. विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने

२. उच्च शिक्षासम्बन्धी एकीकृत ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने

३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षासम्बन्धी ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने

४. राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप (एनभिक्यु) सम्बन्धी ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने

५. एकीकृत स्वास्थ्य शिक्षा ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने

६. विद्यालयीय सेवा सुविधा शैक्षिक वातारण शिक्षक विकास अनुगमन मूल्याङ्कन शैक्षिक गुणस्तरसम्बन्धी मापदण्ड निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने

७. प्रदेश र स्थानीय तहको क्षेत्राधिकारभित्र रहेका विषयको सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमनका लागि तत्तत् तहका सरकारबाट कानुन तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

८. आवश्यकताअनुसार संयन्त्र, नियमावली, निर्देशिका र कार्यविधिहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

कार्यक्रमगत व्यवस्था

सोचपत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि देहायबमोजिमका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याइने छः

१. दिवा खाजा कार्यक्रम, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति, सेनेटरी प्याड, अभिभावक शिक्षा, शैक्षिक संस्था नक्साङ्कन, हरित विद्यालय, विद्यालय स्वास्थ्य सेवा, क्षमता विकास, शिक्षक पेसागत सहयोग, शैक्षिक कर्जा, पढ्दै कमाउँदै, पढ, सिक, कमाऊ र तिर, आवासीय विद्यालय, नमुना विद्यालय, विज्ञान विद्यालय, विशेष विद्यालय आदि
२. विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तथा कार्यक्रम
३. राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सुधार कार्यक्रम
५. सिप विकाससम्बन्धी तालिम तथा परियोजना
६. उच्च शिक्षा सुधार परियोजना तथा कार्यक्रम
७. साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा अभियान
८. गुणस्तरसम्बन्धी कार्यक्रम
९. समकक्षतासम्बन्धी कार्यक्रम
१०. साधारण शिक्षाबाट प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाबाट साधारण शिक्षामा तथा वृत्ति विकास (Permiability & Mobility) सम्बन्धी कार्यक्रम
११. सिप विकास अभियानसम्बन्धी कार्यक्रम

सन्दर्भ सूचीहरू तथा References

नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम, आ.व. २०८०/०८१, नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय, काठमाडौं ।

आर्थिक वर्ष २०८०।०८१ को वजेट वक्तव्य, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, काठमाडौं ।

सोह्रौ योजना (२०८१/८२ - २०८५/८६), नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, काठमाडौं ।

कानुन किताव व्यवस्था समिति (२०४५), प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् ऐन, २०४५, भक्तपुरः प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् ।

कानुन किताव व्यवस्था समिति (२०४८), नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान ऐन, २०४८, ललितपुरः नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

कानुन किताव व्यवस्था समिति (२०५०), विश्वविद्यालय आयोग ऐन, २०५०, भक्तपुरः विश्वविद्यालय आयोग

कानुन, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय (२०७५), अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ । काठमाडौंः कानुन, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (२०७४), नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४, काठमाडौंः प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (२०७४), स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, काठमाडौंः प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय ।

शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय (२०५७), शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७, काठमाडौंः शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०७६), आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम, २०७६, काठमाडौंः शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०७६), विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६, काठमाडौंः शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय ।

संविधानसभा सचिवालय (२०७२), नेपालको संविधान, काठमाडौंः संविधानसभा सचिवालय ।ृसृ अ

राष्ट्रिय जनगणणा २०७८ संक्षिप्त नतिजा, राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय,काठमाण्डौं ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरवार काठमाण्डौं ।

शिक्षाको सोच पत्र २०७९, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरवार काठमाण्डौं ।

शैक्षिक सूचना २०७८, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरवार काठमाण्डौं ।

Council for Technical Education and Vocational Training (2019). Annual report, 2018/19. Bhaktapur: Author.

Department of Education (2018). Education management information system, flash I & flash II reports (2018/19). Bhaktapur: Author.

Department of Education. (2017). Education management information system, flash I & flash II reports. Bhaktapur: Author.

Education Review Office (2016). Report on national assessment of student achievement. Bhaktapur: Author.

Education Review Office (2018). Report on national assessment of student achievement. Bhaktapur: Author.

Enhanced Vocational Education and Training (EVENT) Project (2019). EVET-II brochure and database. Kathmandu: Author.

Ministry of Education (2016). School sector development plan, 2016/17–2022/23. Kathmandu: Author.

Ministry of Education, Science & Technology (2018). Compulsory and free education act, 2018. Kathmandu: Nepal Law Commission.

Ministry of Education, Science & Technology (2018). Education act, 1971 (ninth amendment). Kathmandu: Nepal Law Commission.

Ministry of Education, Science & Technology (2018). Education information, 2017. Kathmandu: Author.

Ministry of Education, Science & Technology (2019). Education information, 2018. Kathmandu: Author.

Ministry of Education, Science & Technology (2019). SDG 4: Nepal National Framework. Kathmandu: Author.

Ministry of Education, Science & Technology (2019). Comprehensive technical and vocational education and training annual report. Kathmandu: Author.

Ministry of Education, Science & Technology (2019). Technical and vocational education and training report: Factsheets and infographics. Kathmandu: Author. Ministry of Education, Science & Technology (2020). National qualifications framework. Kathmandu: Author.

Ministry of Finance (2020). Budget speech, 2020/21. Kathmandu: Author.

Ministry of Finance (2020). Economic survey, 2019/20. Kathmandu: Author.

Ministry of Law, Justice and Parliamentary Affairs (2015). Constitution of Nepal. Kathmandu: Author.

National Examinations Board (2019, 2018, 2017, 2016 & 2015). Grades 11 and 12 results published in 2019, 2018, 2017, 2016 & 2015. Bhaktapur: Author.

Office of the Controller of Examinations (2019, 2018, 2017, 2016 & 2015). SLC and SEE results published in 2020,2019, 2018, 2017, 2016 & 2015. Bhaktapur: Author.

UNESCO (2016). Education 2030-Incheon declaration and framework for action for the implementation of sustainable development goal 4. Paris: Author.

United Nations (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. New York: Author.

University Grants Commission (2020). Education management information system: Report on higher education, 2019/20. Bhaktapur: Author.

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
Government of Nepal
Ministry of Education, Science and Technology